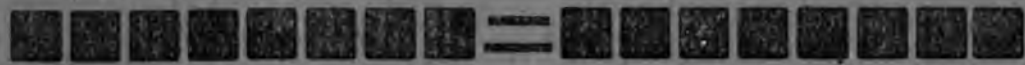

~~Н 28-5~~
~~5~~

КЫРЫК МАРЫ ТЫМДЫШЫВЛАН КОЛБЭКТЫВ

У БІЛЫМ АШ

КЫМШЫ ИЭШ

КОМПЛЭКСАН ПАША КНЬИГА

II-ш ТЭМА

НКП-ын тыгыды халыквалан тымөрөш сирймей
кыыгвалым анчашы Метод. сәктор 1-ш школваләш
йарыктән.

КЫРЫК МАРЫ ИЗДАТЕЛЬСТВЫ

ЦИК АЛА 1932 и.

~~1128-5~~
3
КЫРЫК МАРЫ ТЫМДЫШЫВЛАН КОЛЬЭКТЫВ.

Мар.
14-39

У ЫЛЫМАШ

КЫМШЫ ИЭШ КОМПЛЕКСАН ПАША КНЫИГА

2-шы ЛЫКТЫШ

(II-шы ТЭМА „СОЛА ДОН АЛА“)

НКП-ын тыгыды халыквлалан тымэньаш сиримби кныиговла
анчышы метод. сэктор 1-ш школвлээш йарыктэн

Киб. № 2595

Г.П.Б. в Пнпр Ц
О.Э 1932 г.
Акт № 90

КЫРЫК МАРЫ ИЗДАТЬЭЛЬСТВЫ
ЦИК АЛА _____ 1931.

Мәнмән солашты мам выжалат

Мәнмән сола кожла сирбштб. Киндб пашагбц пасна мадонна канбжбм шбргбштб рэгэньбм лбктыт, мбрбм, калъавонбм погат. Рэгэньбм кбрык марылан выжалат, мбрбм, калъавонбм алашкы нангэат. Ма лишнбнн мбрввр чбдб, мбндббрнббрк вэлэ улы. Тбдбндон ма, брвзббвлэ, вб-калашок погэн ана кэрдт, бшлэннэ качкаш вэлэ погэнэ. Калъавонгы лишнок шуку улы—бшлэнэт, вбжалашат ситэ, погаш вэлэ ит орканб. Бржа тбрэдмб годым начкб шалса гбнь, пиш когон понгы лэктбн кээ. Шбжб вэкблэ пэлэнгэ, рижбк, крузб лэктэш. Йужб и кок 7 вэдббрэн лоткагбц молы тома йбдэ погат, эчэ шуку коштат. Шукыжб мадонна пэлэнгэм олмадон вашталташ погат. Кырык марывлэ олмам пуат, мәнмәнжб пэлэнгэм. Тблэц пасна оксалаат выжалат. Коштым калъавонбм тэлбм алашкы выжалаш нангэат, кспэрацилэн выжалат. Икиаш тбрэдмб годым бдббрвлэ, брвзббвлэ пбчбжбм погат. Йужы 5 цэнтньэр нбрбм погатат, тэлбм коопэрацишкб выжалат. Пэрвирэк торговойвлэ пбчбжбм погат ыльб, кбзбйт копэратыв нэлэш тбнгэлбн. Торговойвлэ пудлэнбшдон нэлбйт ыльы, висэн ак шалгэп, коопэратыв висэн нэлэш. Торговой пудлэнбшкб оптал шбндээт, бшкэжб тбргалтэн колта: пбчбж цатырак валбжб, шукурак пырбжб манбн, бшкэжб кылмэн агыл гбньэт: „Ай уштб!“-манын колта. Коопэратыв пбчбж выжалэн пбтарбмбкбжбйт, бшкбмжбн паришбжбгбц вара пбчбж выжалышывлэлэн шэлэтэ, мазар лиэш % шотдон пуа.

Эчэ мәнмән солашты канбжбм тавым, шбкшбм дэ молбмат выжалат. Шбжбм мижбм, каваштым, саснашум выжалат. Охотныквлэ звэр каваштым выжалат, тидбм цилэ коопэраци бштэ. Тэлбм пум, прэнбм, ангам кырык марывлэлэн кудбвичбгбцбнок вэлэ вбжалат, алашкы шоэн вэлэ пум шбвштат. Шошбм роколмагбц пасна молыжым нбмат ак выжалэп. Роколмам Тумэр пристинбштбш пашазббвлэ молы нэлбйт.

СИРБДА: Мам тамдэн солашты выжалат. Күлэн?

Коопэтивдэ мам пога?

Магань адббрвлэм мазар тангашбм солада коопэратывбш пуа?

Ф-э. бштбм адббрвлэм коопэратыв гач мазарашым нэлбйт?

Ик иаш пашам коопэратывбштб йадышт нэлдэ, вара выжалымдон нэлбмбм диаграмдон анчыктыда.

Копэратыв лапкам лыкмаш. (1927 ин лин)

Канбм кэчбн Миколай кугуза ольицашкб, окньа лбвбкб бмблбшкб лэктбн. Ольица мычкб анчалэш.

Пашкудын пбрт турэ прэнбэ вблнб ватбвлэ тамам кытырэн шбнзэт. Палнырак брвзббвлэ амбарла мадыт, цбвб-

влә сирәм воктән чынгән каштыт, пөрт сага бимблбштб игб-
вләжбм сасна пуқшән кий. Вуй мычашгбц цбгаквлә чонгә-
штблбйт „цвик-цвик“ манын колтат. Айаран, шокшы.

— Магань погынымашкы вәл сьгббрән каштэвб—манын ту-
майа Миколай. Тэвә ул вуйгбц Пэтбр Иван толэш, шукэр-
дб агыл йакшар арми гбц толбн.

— Толыма, шбнзбндәлмә, тиштб йуалгы—Миколай манэш.

— Йара, шнзблдәлшәш, погынымаштәм эчә иктәт ак кай-
тама?—Иван манэш.

— Магань погынымаш вара?

— Коопэратыв лапкам бштбнәнә.

— Малан? Йакшар Ондри лапкажы улбш.

— Йакшар Ондри утла когон кбжгәмәш, изиш вбцкб-
жәмдәш кәлэш—Иван манэш—ужат вара, мбшкббржб ләләм
шбнзбнәт, вәкш токыжб молы Ондри имнбн вәлә кыда-
лбштәш. Утла когон пайән. Цилә сәмбнб шыклана. Шук-
шббм пога, ләсбм торгәйә, каваштым, бшкәлвләм нәләш-вы-
жала, вәкшббм урда; эчә тбдб ак ситб, имәштб лапкам лык-
тын. Цилә нәлмәштбжок шулдым пуаш цаца, лапкаштыжб
кок пай шәргбм кышкәдәш. Шушб колжбм эчә пшона са-
га нэвольә шбшкәш. Мам вара тидбм вбчән бблбмблә?
Молб солашты коопэратыв улат, шулдын вбжалат. Мәлән-
нәәт амалән шбнзәш ак кәл, коопэратывббм лыкташ кәләш.
Тбнәм Ондри докы иктәт бнәштб кәп.

— Әнәт, Ондри сбнәш йасы вәкәт—Миколай манэш.—
Оксадә нымат бштән ат кәрт.

— Эх Миколай, Ондри агыл, тидбгбц пайәнвләмәт сб-
нәт токо. Солаштына 100 хоза. Вбц тәнәгбц погына гбнб,
500 тәнә погына.

— Кыдбжын вбц тәнәжәт шудб вәрә ач—Миколай ма-
нэш.

— Нбнблән икәнәштб агыл, ольән-ольән тұлбктәт. Лапка
пачашыжы иктә 300 тәнәок ситә. Вара торгәйбм сәмбнб
изиш паришбжб погынән миә. Паришбжбм кид йбдә ак
шәләтәп, вбц тәнәшкб тәнәок и шоәш.

— Тбдбжб тбнә ылнәжб дә кбзбйт пуашбжб шукбнок
укә.

— Кбцә укә? Пшоном, сакбрым оксалаок Ондригбц нә-
ләтбш, икәнә нәлмәштәток Ондри лапкашкб. Иктә 20 ур ут-
ббм пуән кодәт. Шаналты доко, и мычкыжб манбарым утым
тұләт? Цилә соләжб манбарым Ондри кбшәнбшкб шбш-
кәш? 1000 тәнәм тамә. Шотлән анчб доко. Пбт икбшбн
кбчәнә гбнә, йблә лапкам лыкташ лиәш. Ондриәтәт вбцкб-
жәмәш.

Миколай шаналтал шбнзбшәт:

— Ләчокәш толәш шамакәт—манэш. Пбт кычбмбкы, ци-
ләжббмок бштәш лиәш, марбвләм вәлә йажоракын ынбл-
дараш кәләш. Мбнб бнгыләнәм бндә йәлләнәт тәнәок кб-

тӱрэн путэ ат кэрдт. Тӱвэ марывлэ погӱнэнӱт, погӱнӱ-
машкӱ кэнэ вэлэ.

— Кэнэ—манэш Иван. Ондрин тӱгвлӱштӱ тӱнгӱлӱт гӱнӱ
гӱнӱ анчӱ мӱнӱ вӱкэм сӱрӱ. Тымдышына мӱнӱ гӱцэмӱт йа-
коракӱн шайышт пуэн кӱрдэш. Сӱнгэн кӱрдмӱлӱ чучэш
гоко.

ӱрнӱштӱ сола покшалнӱш тошты амбарышкӱ адӱрӱм
шыштэн толӱнӱт: колӱм, санцалым, пшонам, кӱртнӱи пӱ-
дам, молӱ адӱрвлӱмӱт.

Вуйлалтышыжым Иванӱмок айырэнӱт. Скса 200 тӱнгӱ
вэлэ погӱнэн гӱнӱӱт, Иван Марисойуз гӱц вӱчӱмэш эчэ вӱс
200-ӱшӱм кандэн.

Ондри докӱ нӱлӱш кэшӱ иктӱт укэ. Ондри коператив-
вӱм пиш ак йаратӱ. Тӱ ӱрнӱшчок адӱр ӱквлӱштӱм валтэн
колтыш, коператив гӱцӱт шулдын вӱжалала.

Тӱнгӱ гӱнӱӱт Ондрин докы кӱды—тидӱ вэлэ пырала-
лэш. Коператив лапкашты нӱлӱш толшывлӱжӱ, йӱрсӱм
жӱпӱн нӱлӱш агыл гӱнӱӱт, халӱк шуку погӱна, клуб вӱрӱш
лапка анзыл лин шӱнзӱ.

Ондри коператив лапкам анчэн шӱдэшкӱ вӱт, тамамат
попа.

— Лапкададэн остатка тыгырдам кӱдашыктӱдӱ йок!—
манэш.— Правлӱнӱжӱ, прӱкӱшӱкшӱ бӱшлӱнӱштӱ бӱдыраш
гӱнгӱлӱт—тӱвэ ужыда йӱ. Шукӱн торгӱйӱт, шуку париш
кӱлӱш, адӱржӱмӱт варарак шӱргӱрӱкӱн вӱжалаш тӱнгӱлӱт
—тӱнгӱ шайыц Ондри ӱльӱклӱ.

Икрӱдӱ Пӱтрогӱчӱ йӱмӱш годӱм, йӱд лимбӱкӱ цан йук
гӱонӱ шиӱш тӱнгӱлӱбӱ. Ма-ма! Лапка анзыл лӱвалӱн тагӱцӱ
тыл пижӱн кэн. Йара эчэ ужын шоктӱнӱт, цӱркӱ сагаокат
цаным шиӱш тӱнгӱлӱнӱт, лишӱл кудыгӱц кок вӱдӱрӱ вӱ-
дӱм намал лыктӱныт халӱк погӱнӱмашэш тыл йӱрӱнӱт кэн.

Кыцӱ пижӱнжӱ кӱрдӱн, маныт. Йукшӱ марывлӱӱт сӱр-
нӱлтӱт, тавак пижӱктӱмӱшӱт самын лин кӱрдӱн. Шаны-
шыраквлӱлӱн тӱрок кайӱш бӱлнӱжӱ: кӱ вара коператив

лапкам ладнан ужын ак кэрдт, ти паша кун шьдбим шоктара? Палы вэт.—Иакшар Ондри. Пиш йойы, пиш мыштышы—йумаш годым иктажым палэн шоктыдым марымок оксала тарлэн, тьлым шьралыктэн. Ондри вэлэн пижаш ак ли—ужмы, кычымь агыл. Ти годшэн йьдэш оролым копэратыв тарлэн шагалтыш.

Ондри тэнэ шьжы йактэ кьрэдальят, вара париш укэят, лапкажым питьрыш.

Вэс шошым копэратыв шукшым, мьным, каваштым молы цила нэлэш тьнгальы. Ондрим шька вэлэ, йалын вьр йуаш ирбкым ак пу.

Нэзэрвлэят бндэ кого логэр Ондригьц каранэвы. Копэраци труйыш халыкын бльмашым йажоэмдэ.

Икуэш паша бштмашты вэлэ силанажы блэш!

1. Тамдэн солаштыда копэратыв лапка улы гьнь, кынам пачылтын? Историжым сирьдэ.

2. Нужда эдем коперацишкы кьдэ пьрэн кэрдэш?

3. Малы кулаквлэм, попвлэм коперацишкы ак пьртэп? Эчэ кум пьрташ ак ли?

Копераци правлэньи гьц йадта—пальдэ.

Коперацин доход кыш кэа.

Кьзбьт торгэьым вэр манман Совет сандальыкыштэна кок йиш улы: государствын дэ коопэратывьын.

Пиш кого кэрал адьржым; кьрасиньым, киндьым, санзалым, нефтьым, кьртньым, выргэмлыкым, льэсьым, молымат государствы бшкэ выжала. Молы тыгьдырак адьрвлэжым алашты-солашты копераци вьжала.

Торгэьимашты ньигынамат париштэ паша лин ак кэрдт. Служышывлэлэн, пьркашыквлэлэн молы пашадарьым пумыла, эчэ торгэьым пашажымат шараш маньын, паришым нэлтэ ак ли.

Ти кок йиш торгэьышвлэн паришьжы кыш кэа? Анчалына.

Кугижаншын паришьжы цила кугижаншы халыклан кэрал пашашкы кэа. Ти паришдон у заводвлэм, фабриковлэм, кьртньи корновлэм, машинавлэм бштат.

Копераци паришьжы цила Совет сандальыклэн кэрал пашашкок ак кэ. Ти париш бшкэ чльэнвлэлэн кэрал пашашкы вэлэ кэа. Чльэнвлэ паришдон бьрвэзы анчым вэрвлэм (йасльым) пачьт, радьном шьндат, газетым—журналым сылат, клубым лыктыт, молымат бштат. Эдем йьдэ паришым ак шалатэп. Цила чльэнвлэн бльмашым уэмдат, куштылтат.

Копераци доходлан агыл пашам бштэ—кэрал расходлан вэлэ тавар акым лулталэш. Коперацин пашажы тэгэнь блэш: Завод-фабриковлэгьц толшы адьрвлэм труйыш халыклан

пайылэн шокташ да тавар акшым кыце гыньят шулдэштэрэн мйаш. Эчэ солаштыш уты лэктышым вашталтылмыла сола гыц алашкы, алагыц солашкы шагалтэн мйаш.

Пэрвирак эчэ бшкэ вуйа торгэйбшывла ыльэвб. Нбын паришбжб бшлэнбшток вэлэ кодын. Тбдбндон бшкэ вуйа торгэйбшб ныгынамат когорак паришым нэлэш цацэн.

Тидб пайаш шанэн, пэрвиш купэц ганьб лнэжб ылын. Совет власть пайашбжб, труйбш халыкын вёр йуаш волям бш пу. Ти гишанок пэрвиш торговойвлэ Советым ак йа-ратэп, кыцэат Совет пашам аптыртэш цацат.

Бндэ бшкэ турэш торгэйбшывлэн ирык пйтбш. Куги-жәншб кэрал фабрик-заводвлэгыц адырвлэм торок копера-цишкб пуа, пасна торговой кидышкб ак чучыктарб. Пасна торговой адыр акбм вэлэ шэргэштэрэн блэ, совет хозан-лыкбм пинбдэмдаш ак цацб—ваштарэш вэлэ шалга. Кызыт торговойвлэнбм париш оксаштыдон шбндбм пөртвлэштбм, погэн шбндбм адырвлэштбм мбнгэшок шывшын нэлбнбт, труйбш халыклан доходышкб пуэнбт. Тидб тор лнэш—пайанвлэ бшкэ кбрэдэлтэлбт, йалбм алталэн оксажбм, адыр-жбм погэнбт, шолб ганьб шолыштынбт—бндэ тошты шо-лывлэгыц совет кычбк мбнгэш нэлэш.

алаштат, солаштат тэнэ бштбмб. Кулак-торговой йых йамжб!

Совет сандалыкышты кыце хозайствым виандэнэ.

СССР-шты хозайствым торлэн шбндаш, лүлтэл колташ цилэ труйбш халык пйток шагалын.

Кыце шон агыл бштэнэ—цилэ пашамок пландон бштэнэ. Совет власть, комуньист парты анзыцок мам бштэш кэлэш, пйтари шотлэн-шанэн лыктыныт, пиш шукыпалбшбб эдэмвлэ шанэн шотлэн шбнзэнбт—паша планбм бштэнбт.

План 5 иэш бштбмб. Магань завод-фабриквлэм, кышак, магань пашалэн бштбмла, кыце сола хозайствы пашам йонгатаэмдэн колтымла—цилэ тидб 5 иашлык планышты раскыдын анчыктымы.

Сандалыкнам индустриандэн колташ кэлэш: цилэ паша-шток машинавладон паша бштэлтшб, вэскидгыц агыл кэрал машинавлэм нэлбн кандаш.—Бшкэок бштэн ситараш лижб.

Земля коргб улынажы мәнмән пиш шукб улы—эчэ цилэжб палэн шоктымат агыл, бшлэн кэралжбм бшкэок бштэн кэрбнэ. Сэдблэн пйтариш 5 иаш план сэмбнь сандалык хозайствым виандэш чугун дон кбртньи шбратбм ко-го заводвлэм, эльэктрис станцивлэм бштэнэ, ку-шум, неф-тбм шукб лыктына. Заводвлэжымат йонан вэрэш стройэнэ. Вэргыц вэрбшкб кэралбм шывшташ у кбртньб корнбвлэм

стройэнә. Вэскид гыц бндэ пиш кэрәлжымок вэлә, мам эчә бштэн ана кэрдт—сэдым вэлә кандэнә.

Сола хозайствыштат у сэмбнь бштәлтәш. Пэрвишы пасна блышы хресаньвлән тыгыды хозайствывлә нуждашкы вэлә шыпшыныт. Кыцә шон пашә видымашты шачыш-ләктыш игыц ишкы со чыдәмбн вэлә. Наук сэмбнь с.х. пашәм вктәрән мыштыдэлнә, ныр аңавләм прәнниклә падырәштыл шындәннәт, машинәвләжымәт нәлбн кэрдтәлнә, пашә сэмжәт пиш худа ылын. Тәк нуждашты бленнә. Тидын вылән эчә кугижән годым пайан йыхшы, кулаквләжы труйыш нужда халыкым йашток крават блыбн, йори тэгән блымашты урдәнйт.

Кугижәжым, пайан йыхшым—14 и эртән бндә-шүладыш гыц шуэн колтышна. Тошты пашә йөнжы вэлә эчә со шывшылт миэн.

5 иаш пландон ти пашәмәт вашталтәнә. Пасна тыгыды хозайствывләм икараш ушэнә: колхозвләм цымырәнә, совхозвләм бштәнә.

Совхозвлә, колхозвлә шалдыра хозайствывлә ылыт, пашәжәт тышты шукы пашәзы эдәмдон, сусун, охотан бштәлтәш. Колхозвләшты гынь лачокок блымаш анченок вашталтәш, нуждагыц, нэзэргыц йыжгә вэлә ләктыт. Парты дон правитьэльствы колхоз пашәшты пиш төр видәт, пыток бнблдарән шоктат, колхоз пашәлән палшат. Колхоз йажожым, циләнок ужына—икуэш йажон бштымашты шачыш-ләктыш йажон ләктәш, колхоз бшкә кэрәлжыгыц шукы утыктара, государствылан йәмдылән пуа. Кызыт цилә кэрәл йәмдылымашток совхоз-колхозвлә ситәрән пуат: киндәт, пайәт, мижәт, йытынжы, кыньжы эчә молы шуку качкышлык, әдирлык ләктәш—когон шукыжымок икварәш ушнышы сола хозайствы пуа.

Колхозышты пашәжәт со куштылгәнок миә—цилә пашәшкок машинәвләм шагалташ лиәш, эдәм кид вәрәш машинә ровотайаш тынгәләш. Машинәвлә кызытәт когон пырән кәнйт, анзыкыла игыц ишкы со шукәмәш тынгәләйт.

Тидынгыц пасна эчә колхоз бштымькы пашәм слайән төрлән колташ кыредәлына; күлән магань пашәм пумыла, пашә планым—кынам мам кыцә бштәш, пашәм кыцә пайлән пуаш, кү кыцә пашәм бштә, мазары бштә, ик жәпәш пашә висәм шындаш, вара эдәм йыдә пашә шотшым шотлән пуаш—цилә тәнгә вктәрән шокташ кәләш. Көргы пашәм колхозышты бнгарән шындыдә, пашәжәт кәләш-акәл кәаш тынгәләш. Ти пашә пытәриш кэрәлжок бләш. Вәс кэрәлжы тэгән: пашә эдәмбн охатаәмдәш гынь, пашә тәр шотшым нормыдон пыштымлә. Колхозныквлә пашә нормым шындәт—примәрлән, ик пашә кәчышты тинәр га кырал шуаш. Пашә эдәм тинәрыкым кырал шокта гынь, 1 кәчым тыдылән шындәт, кыдыжын ик кәчышток ик кәчы дә пәләшым старайән

колта, тѣдѣлѣн ик паша кэчѣ ровотайэн гѣньят 1½ кэчѣм шотышкѣжѣ шѣндят. Пэлэк-турэк агыл, пашажат йажон бѣштѣмѣ лижѣ. Паша йажон ынгарымѣ гѣнь ик колхознѣйкат мѣльѣн, пэлэк—турэк ак бѣштѣ, охатан пѣсѣн сѣрнѣлѣш тѣнгѣлѣт. Колхоз пашамѣт жѣпѣштѣ йажонрак бѣштѣн колтѣнѣштѣ, бѣшлѣнѣштѣт кэчѣ шотвлѣ шотлалт лѣктѣт. Эдѣм шуқырак ровотайа, пайѣлым годѣм бѣшкѣ лѣмѣнѣжѣ шуқырак чучѣш.

Тѣнѣ ажѣдѣн совѣт власть колхоз пашам вѣктѣрѣн колтыш. Пашазѣвлѣят партѣй анчѣкѣтѣмдон бѣшкѣ логѣцѣштѣ пиш пинѣдѣ, толкан бѣнѣан ровочѣйвлѣм колхозвлѣшкѣ айырѣн колтѣвѣ. Нѣнѣ колхоз пашам слайаш когон палшат. Партѣй дон правѣтѣйлѣствѣн вѣктѣрѣмдон фабрик-заводвлѣштѣш паша йѣнѣм сола хозанлык пашашкѣт пѣртат: бригадыдон, соц-тѣнгѣшлѣрѣмдон, ударнѣкла кѣзѣйт колхознѣйквлѣ пашам бѣштѣт.

Колхоз йажом ужѣн, кѣзѣйт хрѣсанѣвлѣ—батраквлѣ, нѣзѣрвлѣ, срдѣнѣакшѣт бѣшкѣок колхозышкѣ пырат. 5 иѣш пландон колхоз пашам бѣштѣш шанымѣм цѣлѣ совѣт сѣндѣлѣк кымдѣкѣшнѣ шукурдок эртѣн кѣшнѣ: пѣлжѣт утла цѣлѣ труйыш хрѣсанѣвлѣ колхозвлѣштѣ йѣкуѣш ровотайѣн шалгат, пѣток пѣжѣнѣт, пашам цѣт кѣчат. Колхоз паша шѣрлѣнок миѣ. Пѣрви вѣрѣйѣшѣ кулаквлѣлѣн колхоз солаштѣ вѣр укѣ. Нѣнѣ когон вѣштарѣш шалгат, колхоз лимѣшѣм пыжгайынѣштѣ, партѣй дон совѣт власть нѣнѣм вѣрѣштѣгѣцѣт каранда; пѣрви алталѣн погѣмѣ сурт—ѣдѣрѣштѣм колхоз виѣндѣш пуа, кулаквлѣгѣц шѣвшѣн нѣлѣш. Тѣнгѣлѣ колхоз шѣрлѣм сѣмѣнѣ кулак тышман важым кѣрѣн лѣкѣтына.

Кого хозайствѣштѣ машинѣвлѣ кѣлѣт: колхозѣн-совхозѣн кого ѣнѣштѣ цѣлѣ пашажѣмок машинѣвлѣдон бѣштѣмлѣ, науки сѣмѣнѣ йѣнѣтѣмлѣ. Сѣдѣлѣн с-хоз. машинѣвлѣм бѣшкѣ сѣндѣлѣкѣштѣнѣок бѣштѣн сѣтарѣш кѣлѣш. Тѣдѣт 5 иѣш планѣштѣ шѣндѣмѣ. Кѣзѣйт машинѣ стройышѣ заводвлѣм шуқы вѣрѣ бѣштѣн шоктѣннѣ. Анзѣкылала бѣндѣ кѣрѣл машинѣвлѣ совхозвлѣшкѣ; колхозвлѣшкѣ шоаш тѣнгѣлѣт.

Тѣнгѣлѣ промышлѣэныстыым виѣндѣн, сола хозанлѣкым иѣуанѣдѣн, кок вѣцѣнѣт совѣт сѣндѣлѣкнѣм лѣлтѣл миѣнѣ. Тѣнѣ 10 иштѣ (пѣтѣриш 5 игѣц тѣнгѣлѣн) 1937 ин мѣ вѣскѣд сѣндѣлѣквлѣм цѣлѣ пашашток эртѣшѣшлык ылына.

Тѣнѣм вара пачѣш кодшы нѣзѣр халыквлѣ, районвлѣ укѣ лит.—Ик тѣр вара СССР-бѣштѣнѣ бѣлѣмѣшнѣм лѣлтѣлнѣ.

Игѣц ишкѣ тѣнѣ пландон паша бѣштѣн мѣ со цѣткѣдѣм миѣнѣ. Цѣткѣдѣм шокташ кѣлѣш, буржуй правѣтѣйлѣствѣвлѣлѣн ташкѣн йамдаш ирѣкѣм пуаш ак кѣл. Мѣ вѣлѣ эчѣ социалѣзм бѣлѣмѣшѣм бѣштѣнѣ.

Варакшы завод-фабриквлѣжѣт, ныр пашажѣт ик сѣмѣшкѣ миѣт — машинѣвлѣдон йѣнѣтѣмѣ пашавлѣ лит.

Кѣзѣйт
пай-м

Кѣ
шлѣт,
Кѣ
шѣндѣ

П
шотвлѣ
Т

М

Фабрик
шинѣвлѣ

Сола
йѣмдѣ

Нѣфтѣ

Тѣрф

влѣн
лѣн
мѣ.
тѣрѣ

ныр
дым
ти к

сомѣ
дон

бриг
хозѣ
цуц
рак,
сѣдѣ
тѣш
анча

Кызытат кого совхоз аль кого колхоз лач киндй фабрикок, пай-миж фабрикок ылэш.

Кырык мары районушты магань промышльынысть улы—магань заводвлэ ылыт, мам угйц лыктыныт?

Колхоз паша кыцэ шарля—газетбштй молы анчыда доко. Вара сирэн шйндэш кэлэш, диаграмдон анчыкташ.

Кыцэ 5 иаш план сэмбнь паша кэа.

Паша йиш йбдэ планышты анчыктым цифырвлэм (паша шотвлэм) ма шукужымок 5 и шомэшкок бштэн ситарэна. Тэвэ кыцэ ситарэна:

МАГАНЬ ПАШАШТЫ	5 иштй план сэмбнь бштэш кэлэш 1932/33 ин.	1929/30 ин бштэн шоктэнна.	5 иаш пашам магань жэпбштй ситарэна.
Фабрик-заводвлэшкй кэрал машинавлэм бштэм пашашты . . .	2.058 мьл. тэнгашым	1.458 мьл. тэнгашым	2 ¹ / ₂ -3 иштй
Сола хозяйствёлан машинавлэм йымблэмашты	610 мьл. тэнгашым	400 мьл. тэнгашым	3 иштй
Нефты лйкмашты	977 мьл. тэнгашым	809 мьл. тэнгашым	2 ¹ / ₂ иштй
Торф лйкмашты	122 мьл. тэнгашым	115 мьл. тэнгашым	2 ¹ / ₂ иштй

План мычыц паша йиш йбдэ цилэ улы завод-фабриквлэн, паша вэрвлэн бшкымбштйн план бштёмбй. Сандалбкклэн сирёмбй кого план изи план лаштыквлэш шалатэн шумы. Мазар улы пашазбвлэ цилэ вэрэ ик кого планым ситарат.

Фабрик-заводвлэштат, мүлэндй көргбй капайымаштат, ныр вблнат, шбргбй лоштат, кол ломашты, вольбк-кэк урдымашты, йбйрвэшок цилэ вэрэ пашазбвлэ, колхозныквлэти кого пашам бштат.

Кызыт комунист парты видбмдон, комуниствлэн, комсомолын пиш пыт кычымдон цилэ труйыш халык бштёмдон 5 иаш планым цилэгэжбй 4 игбйц анзыцрак бштэн шоктэнна.

Цилэ вэрэ бнэтлэн (ударныкклэ) пашам кычат, пашазбй бригады дон бригады, цэх дон цэх, завод дон завод, колхозвлэ лошты молы соц. тэнгаштарёмаш лэктэш. Пашазбй цуцавлэ иктй вэбштём пытрак кычалаш ўжбйт—кү йблэрэк, йажоракын, шулдэшрак, шукурак пашам бштэн шокта, сэдбшкбй ўжбйт. Кыды вэрэ паша пачэш кодын миа гбнь, тбштй паша сэмбм вэс вэргбйц колтым бригадывлэ тбшлэн, анчат, ма кэлэш төрлэт, бштэн шокташ палшат.

Ударныйк пашазы промышлыныстышты, ударныйк совхозныйк-колхозныйк—тэвэ ныны кого план пашам анзыкыла шыкят.

Солавляшты колхоз-совхоз шарлым сэмбынь, кулак йыхы шарлышашлык важшы йамэш. Зэмлям тарэш нэлэш акли, батраквлан вёрым йуаш ирык укэ, торгэйн ак кэрдт—копэраци ташка. Кулакым, Совет ваштарэш пиш кырэдалэш гыньят, колхоз шарлым сэмбынь йамдэнэнок шоктэнэ.

Алавляштыш торговойвлэм, буржуазин важвлэм тэнгэлак йамдэнэ.

Труйыш халык хоза йлэш, йшлан йарал социальизым йлымашым стройэн шалга.

Стройэн шокта!

Колхозвлашты (солаштыда, лишнэйдэ) кыцэ паша кэа?
Магань статган пашам ашыкытат, ударныйквлэ гишан сирэйдэ.
„У сэм“ журналышкы сирэйдэ.

Ыштэш сёрымбына.

Пэрви анзылтшышырак вэскид сэндалыквлэгыц ма 50-100 и пачэшрак кодынна. Пачэш кодмынам лу ишток йштэн шокташ кэлэш. Алыы тэнэ йштэн шоктэнэ, алыы манман тэмдал пиштат.

СССР-штыш пашазы класс (йых) зэмля вёлныш пашазы классын лаштыкшы ылэш. Ма йшкэ пашазы йых вийдон вэлэ агыл сынгышна, зэмля вёлныш пашазы йых палшымат кого кычыкым пуш.

Малын малэнна цила сэндалыкыштыш пролетарвлэ палшэн шалгат, ма вэрц тэнэ кычыкым пуат?

Ма иктын гыцат анзыц капиталызм ваштарэш шагал колтышна, ма иктын гыцат анзыц социальизым стройэнэ, пашазы властыым иктын гыцат анзыц йштышна. Сынэн кэрдмынадон цила зэмля вёлныш йлымашымат у сэмбынь сарал колтэнэ, цила пашазы класым ирыкышкы лыктына. Тэвэ сэды гишан малэнна палшыкым пуат.

Сынэн шокташ ма кэлэш?

Пачэш кодын йштымынам йамдаш кэлэш, у йлымаш стройым пашашты большевиклэ пиш пйт анзылтэн кычаш кэлэш. Малэнна анзыкыла пиш пысын кэаш кэлэш—зэмля вёлныш пашазы класс вёлкына анчалжат, тэнэ кэлэсэн колтыжы: тэвэ мыныын анзылтшыш отрадэм кэа, тэвэш мыныын ударныйк бригадэм, тэвэш мыныын пашазы кычыкэм, тэвэш мыныын туан сэндалыкэм, ныны пашаштым, манман пашамок, йажон йштат—капиталыствлэ ваштарэш кырэдалэш нынблан палшышаш, зэмля йыргэц революцим тарваташ палшышаш, манышты.

Земля вилнйш пашазы классын маланна биньанымй-жым бштэн шокташ кэлэш, бштэш сөрүмбнәм вашток шокташ кэлэш.

Кыцэ хресань тошты сэмгыц у сэмбшкы сарнал кэш, кулак кабала гыц (шөргышгыц) ирыкан колхоз блымашкы лактэш—тидым слөпөйжят ужэш. Тошты блымашкы ана пөртыл. Кулак йых йамшашлык, йамдэн шоктэнә. Ик корны вэлэ кодэш—колхоз корны, ти корны бндэ палбдымй агыл, йажон палэн шомы. Хресаньвлә ти корным тйжэм вэцын тйшлэн анчэн лактынйт. Кулак шөргышгыц, нуждагыц, пйцкэмбшгыц ти корны вэлэ труйыш хресаньвләм лыктын шокта. Тэнэ палыктэн шоктымаштына, колхозыш ушнымаштына кого кәрдымбнәжы ылэш.

Сталын

Завод нырлан, нырвлә заводлан.

Ийдэт—кэчэт фабрик—заводвлә ровотайат. Кышкы вара тйнарбыкы шукы тйжэм трактырвләм, плугывләм дә молы вэсы с-х. паша адырвләм кыртны корны мычкы паровозывлә шывштэн нәнэят?

Кулан вара кырыкым капайат, пидэштәрэн пидыртат, кы лашавләм йангыштат, йажо йиш вырлыкым вэс кидгыц молы налын кандат?

Тиды прслыатар ала колхозангы солалан палша.

Курым годшенят ныгыштат тэгән палшымым сола эчэ ужтэ.

— Киндым хресань пужвытдон агыл, кыртныдон, нефтыдон йамдылэн ситараш манын большевиквлә кэлэсэнйт.

Социализман ф-з. пашалымашдон Совет ушэмнә вашт кого колхоз лин шынзэш.

Совет сандалыкышты циланок бшлан вәрэштмы пашам бштат: ф-заводвлә машинавләм дә молы кэралым бштат, ныр пашаштышвлә — киндым, качкышым, адырлыкым йамдылат.

Тэнэ блымашты прслыатар государствы колхозвләдон, дә колхозышкы пырэн шоктыдымы бшкэ турэш хресаньвләдон договорвләм бштат. Ти договорым контрактаци манйт.

— Тыләт машинавлә кэрал—ала солалан манэш,—нә, сандалыкыштыш икуандым хозанлыкгыц пуэнә. Рок виандышвлә кэрал—пуэнә. Сола хозанлык лүлтәләш ма кэрал—улы сэмбынь цилә лиэш. Ныр виләц погэн налмыкэт уты киндым, цилә сакыр ушманым, ваткым молы мбнгэш сандалыкыштыш икуандым хозанлыкышкы пу. Паша бштымы годымэт сандалыклән кэралжым вэлэ пландон үдэн кушты.

Тэнәлә ала дон сола лошты социализм сэмән вашталтылмаш лактэш.

1931 ин 21-шй йанварын Совнарком дон партыйн ЦК
контрактаци гишан ужмаш шамакым сирэн лыктыйнйт,
цилам солашты бнғылдарэн контрактаци пашам шарэн пыр-
таш шудат.

Заводвлашты цила бнғылэн шошы пашазы бшкэ ста-
нокшым, машинажым пиш пэрэгэн анча, пашажымат йажон
—ашныктэн бшташ кбрэдалэш.

Солаштат тэнэ кэлэш. Наукы сэмбынь пашам бшташ,
пэркэ погымыкы—контрактаци мычыц тэмэн, ситарэн пуаш.

Кулаквлан, тбшкы-тишкы онгырышывлалан ти кого
пашам пйжгайаш ирыкым ана пу!

Пионьэрвлэ цила тымэнышывладон ик вэрэш ти пашашты кыцэ палшэн
көрдбдэ—ала дон сола лошты вайш палшымашым цаткыдемдэн көрдбдэ?
Шаныда—бштбдэ.

Труйыш арми.

Кого силан ташкал лакал—
Мбйланды вылвал рбшкэлтэш,
У эдемвлан труйыш арми
У бльбмашкы ташкалэш.

*

Лэньин бшдон кымда вэрнам
Труйыш халык вашталта,
Парты сага кого планнам
Тэмэн шокташ вий ситя!

*

Кбрык логыц корным пачын,
Кбрык көргым шаргэнэ.
Кэрал ли гынь кбрык хала
Пыдэштэрэн сымбрэнэ.

*

Вар кымдыкэш корным аргэн,
Пойезд цуцам колтэнэ.
Йыр-йбрвашок керал вэрэ
У заводвлам стройэнэ.

*

СССР-нам виангдэнэ—
Вар кымдыкна йонялтэш.
Прольетар дон колхоз арми
Социализмбш ашкэдэш!

Копэратыв бшкэ пашажым анчыкта.

(Бірвэзын шайыштмаш)

Манман солашты копэратыв бндэ 10 и годшэн улы. Копэратывын вуйлалтышывлэ бшкэ паша бштэмыштым кэлэсэн пуат.

Тэнэ атьамлан увэртарымашым колтэнбит, погынымашкы мийаш шүдэт. Погынымаш клубэш лишашлык. Мбнь атьам сага ти погынымашкы кэшым.

Тышты халык шукы погынэн. Тымэньшы бірвэзывлэ шуку плакатвлэм стьонаэш сакэнбит, тылэц пасна эчэ алагыц колтымы плакат—картынвлэ кэчят. Сцэнышты кого стөл йбір копэратыв вуйлатышывлэ, рэвизы бштэшывлэ шынзят.

Вара чльэнвлэ логыц прэдсэдатыльым айырэвы, иктым сирышым (сэкрэтарым).

Пытарыок копэратывын вуйлалтышы кытыраш тынгалы. Цилэ кэлэсэн пуш—мам пландон имэшты бштэш сөрэнбит ылын, мам бштэнбит, мам бштэн кэрдтэлыт, ма аптыртэт молы цилэ %% дон кэлэсыш. Вара шотлышыжы маньарашым нэлыныт, вйжалэныт, маньар адыр шывштым тарым и мычкы түлэныт, маньар паришыжы кодын молы шайышт пуш.

Вара нинбин паштэк тэргызы (рэвизы) камис шайышт пуш—мам йардымаш и мычкы вуйлалтышыжы, пыркашыкшы бштэныт.

Тымынги чльэнвлэ логыц цэротын шайышташ тынгалыэвы. Ик мары: „кызыт цилэ вэрэ казэтышты самокритыкы гишан сират, маланаят йардымжым йатлалташ кэлэш, анзыкыла самынь пашам бнжы бштэп“ манэш,—вуйлалтышын иеиш самыньжы улы: йужнам лапкашты адыр укэ лин шынзэш, молы вэрэ улы; тиды тыдбндон лиэш—манман прэдсэдатыль изиш орканалын, алашкы кэтэ. Эчэ вэс самыньжы пай оксам чыдын погэн, адыр шалатым гоным нээрвлэлэн пытарыок путэ, кодшыжым вэлэ шалатэн. Тидым анзыкыла бштэш ак кэл.

Вэс марыжы пыркашыкым йатлыш, кышкы 150 тангам шавэн шуэн, малан йаратым эдэмвлэлэн гынь цилэ адырым пуа, моыланжы укэ манэш. Вара молы марывлэат моылат попаш тынгалыэвы.

Пачэшыжок пынзалмашым лыктэвы: копэратывын пашажым жэпэшэш шотайаш, самыньвлэжым анзыкыла карандаш. Пыркашыкыц ситыдым 150 тангам кызыток кычыл нэлаш, ак түлыгынь суддон кычыл нэлаш.

Вара паришыжыгыц клубэш радиом шындаш бштэвы, пыркашыкым вэсым шагалташ, адыр пайлымы гоным анжаш лапка камисым 5 эдэмы айырэвы.

Погынымаш 6 цашгыц 12 цаш йактэ чыпшылт шынзы. Мбнь нэрэш тыгальнәм бльы, погынымаш пйтыш. Вара ма токына толна.

Копэрагыв паша кэмашым топлот анчаш кэлэш, самбньвләм цаклымыкы тынәмок төрләш цацаш кэлэш. Ты- нәм вэлэ копэратыв паша йажон кәа.

Паша пумаш: Школдон ти пашашты мам кыцә йажоэмдән кәрдыда? Ик- вәрэш шанән копэрацим виангдәш палшыда.

Совет сәндәлыкышты кү торгәйә.

Пәрви күн окса ылын — лапкам пачаш цаца ылын. Париш оксажыдон вара блән, пайән, кбдыжы кого купэц лин.

Тәнә ик пбрцы адбр бштыдэок торговой эдәм кого мбшкбр лиэш ылын. Йакшаргән вэлэ шынзэш, нэзэр халык анцылны бшкымжым когоэмдә, молыжым — бшкә киддон кб- рэдәлшы эдәмбм — льәврә шотэш ужын.

Тэгәнә аваргән шбцшы купэц күн вәкы блын вара? Кугижән закон тбдым пәрэгән, начальныквләдон ик бшын блән. Сәббндон кугижән кбчык вэлэ тбдылән йара блын.

Купэцгыц пасна пәрви эчә кышты-тишты копэратыв лапкавлә блыныт, нбнәт пәрви паришым вэлэ лыкташ ца- цат ылын. Труйыш халыкым, нэзәрвләм шывшаш, иквәрэш ушнымдон блымашым куштылташ кугижән власть ак шуды блын.

Кбзбт кү торгәйә вара?

Вәскид кугижәншбвләдон Совет сәндәлык бшкә торгә- йә: ма кэлэш — нәлэш, ма уты — выжала. Ти пашам купэц ки- дбшкы пумыкы, нбны халыклан кәрәл пурлыкымок выжа- лән пйтәрәт — нбнблән париш вэлэ толжы вәт.

Пиш кәрәл кого адбр йәмдблымаштәт — выжалымаштат, совет кугижәншы бшкәок пашам видә. Нәфтым, кбрәсиным, санзалым, ку — шүм, киндым, колым, шыргы адбрым эчә шукы молы адбрымәт совет кбчыкок кбшкы кэлэш колтән шалга.

Тыгбдбракшым копэраци торгәйә, солагыц алашкы, алагыц солашкы кәрәл адбрвләм шагалта. Копэрацижы па- риш вэрц вэлэ пәрвишблә ак торгәйы: чльәнвләлән, тру- йышывләлән төр пуаш сөрә, акым валтән каньблым бштә, икуэш цымбрән артьәлдон у блымашкы пбрта.

Копэрацин пашажым Совет кбчык вктәрәнок шалга.

Алавләшты шукәрдог агыл эчә бшкәгыц торговойвләат блыы, пазарвлә йбдә кыдбвләжы торгәйән каштынбт, ты- гыды адбрвләм выжалән бләнбт. Бндә пасна торговойвләм пбзббрәлбннә, йамдәннә. Нбны тошты блымашгыц шәпнәлт кодынбт ылы кбзбт йамдәнә.

Паша пумаш: Солаштыда, районштыда кугижәншы торгәйымаш (рушла Госторг) мам нәлэш — выжала, копэрацида кыцә пашам бштән шалга?

Кид мастарын пашажы.

Кид мастарвлан артьэльжы
Лапкаш кандэн адьбржым:
Пэцкавляжы, савала,
Изи мадыш арава, —
Нунчык йораш пандыжат,
Муш шбдбрраш шбдбржат, —
Лыдын шокташ — ат шотлы,
Анчэн шоктэн — ат шокты!
Лангыш сага сундыквлэ,
Цуцан кият мадышвлэ,
Пысын анча поганья,
Мадыш апшат шоткалта.
Цилэ улы йалдашвлэ!
Кинды ырвалаш куашна,
Аавшта шукташ лоткаэт,
Кзэ кидэш мадышэт,
Молы керал адьбржат —
Цилэм бштэн кид мастар.

Эче магань адьбрим магань кид мастарвлэ бштат?
Анчалда, сиралтыда.

Бндэ кид мастарвлэят коперацишты икварэш пашам бштат, кооперацилан бштым адьбрвлэштым выжалаш пуат. Коопераци ти пашам бштэ.

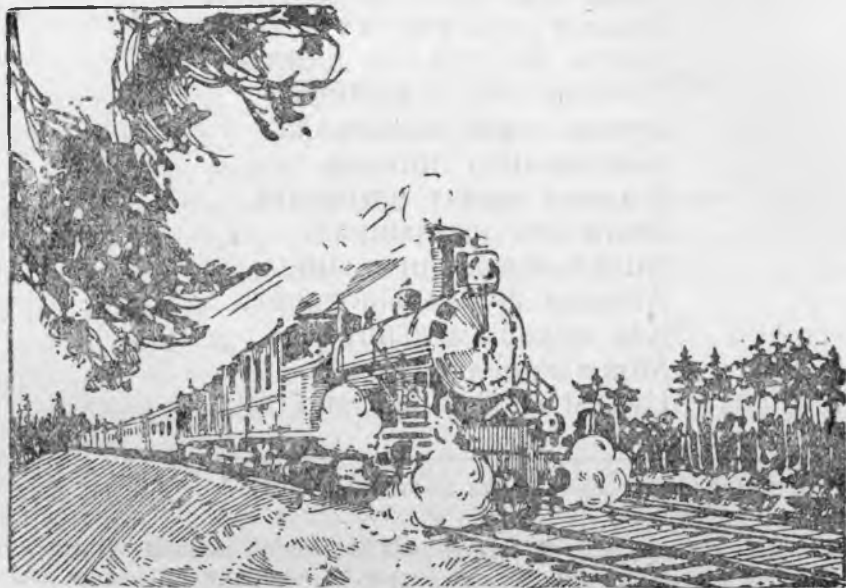
Мары дон быда.

„Мары пыда вэрц, руш йыдал керэм керц-кола вэлэ“ манмы шайа тошты годшенок халык лошты каштэш. Мары, изижым когожым магань пьдам ужэш, цилэ кышанышкыжы опта, альбы кид шомы варышкыжы кербылэш. Рушат йыдал керэмьым ужешат, ти сьлнэшок бштэ.

Пыдавля кого заводышты иктын-икты, нцашышты тамазар тьжэмьим машинэ завод станок лывац лэктын — шачалт мият. Машинэвлэ вэлэ утлат — шалгат, кичкыжыт. Пашэзывлэ-ньянька шотэш, шачын вацшы пыдаэтвлэм кычылтыт, пужалт вэлэ шьинзыныт: брдагышы качмашгыц, чиялтэлыт, шапшала кимаш гыц йашыквлэшкы пыдавлям — тьшан-тьшыжым, оптыштыт.

Тэвэ ик мазары киэн-киэн, ниным вар-варэ молы керал адьбр сага шывштэн кэаш, паровоз кыдал тольы, „хыж-хож, пыш-пуш“ вэлэ шулыкаля. Араважы мол — цылт лонгис вэлэ. Тэвэ пыдаэтвлэм лонгисан аравашкы кырузэн шьиндэвы да, сир прохотэт тэх тарванэн кэш. Кырыквлэ вашт, карэмвлэ гач, ыжар нырвлэ, купвлэ гач, шим шьыргывлэ вашт, жаргын-шимын вэлэ кайын колта, кыдалэш. Корны йажо,

төр. Паровоз кэаш йори, корны куштылтышашланэн, корны мычкы кыртны пырысвлэм шаран кэныт. Корны кок вэлыш шалгэн кэшбэ тыэльэграф манывлээт кэмбэ сэмбэнь „вылт волт“ кайын-кайын кодыт. Кэа, кыдалэш, шуку аравам шыпшэш, шүлбшыжы вэлэ паштэкшы кок вэкыла шарлэн кодэш. Изиш лиэш „ты....и...и, ты..и“ шишкалта, шагалэш. эчэ кыдалэш...

Кырык лапышты, мындырни тылгэ кайын ши льэндэла винэн вазын, кого аныр йогалта. Кого вэдэш кэчы йалжым нүштылта, тыр мычкы укш шаралтэн, йжар шыргы шалгалта, вэд вэлыш кыдалыштшы тылвышым, пышым молы, цилам анчэн ыжата машаналтэш. Мындырни агыл кырык лапышты, шыкшын кайын, вэд тыр мычкы кого ала шынзэлта. Улыц, кышыц, лопкэ шактэн йуксы ганьы—ош тылвышвлэ валат-кузат, канторвлэ сага шагалыт. Кого коэшты вэлэ аныр кок тырышкы шоэшат ложгалта. Паровозат притинвлэ докы шошашдон шагалэш.

Пыдавлам, молы адырвлэм паравозын арававлэштыгыц валтат, тылвышышкы намалыт. Тылвышышкэт шуку пыра: шуку кырузымыкы ижы тэмэш. Тэмэшат, тэк вэд мычкы лопкалта, ко вэлэ кок вэкыла шарла. Кырыквлэ сага, алыквлэ сага, сир тырыштыш солавламат, алавламат эрта-кэа. Варан-варэш шагалэш. Шагалмы йбдэ, пыдавла сага молывлэ: плугэт, шиниэт, мары шавыр ошэмдыш—шавыньжат, тотлы сакыржат, цила нины сага крузалтыт. Тылвышэт кэа кыдалэш. Мары сандэлыкышкэт тэнэ шоэшат, „Ту...у...ут!“—манэш, марывлам сыгыра, притинэш шагалэш. Тышкы кандым адырвлэм цылт намал лыктыт, икварэш пыштат. Им-

нын пристингыц кооперацишкы шывштэн кандат. Вара толшы адёрвләм солавлә йбиде араваэш шывштэн нангэят. Корнывләнәжбй вэлә йажо агыләп.

1. Магань адёр солашкыда толәш? Магань корнывләдон толыт?

2. Малың мә докына шомәшкы пыдыргат, пыдыргымашәш, шәпкәлтмәшәш идәлыкышты коператывдә мазар таңгәшым-адёрым укәшкы сира. Тидым дә арава-имны адёр корны худаэш пыдыргымым шаналтыда дә корны төрлөм гишән сирбдә, докладым бштбдә.

Адёрлык дон адёр шывштым корнывлә.

Фабрик-заводвләлән пәшә бштәшбштб олтым адёржәт дә адёрлөкшат кәләш.

Шамак толшы, бштбрәш кошы фабриклән кү-шү, нәфтбй әл вәс йиш олтым лөк кәләш, вара мижшбй эчә кәләш. Анзыцок кү шүм әль нәфтбй дә шарык урдбй вәргбц мижшбй шывштән кандат, вара ижбй коаш лиәш. Молбй цилә кәрәлбй ситцбй бштбмәштәт ваткбй (мамбкбй) пбтәри йәмдблән кандымла. Пәшә кого! Адёрлөкшбймат дә варажы йәмдблән бштбй адёржбймәт кәрәл сәмбнь вәргбц вәрбшкы шывшәдбмлә, шывштбймла.

Кызбйт пәрвишблә агыл, кбртньи корнывләм виктәрән шбндәнбйт—паровозвлә вагонвләэш мугбйрәт вэлә шывштат, тәләт-кәнгбжәт; әнгбрвлә мычкы пароходвлә лопкә вбд коәштәрән адёрбй, киндбй, цилә кәрәлбй шывштат.

Әдәм кыцә кәләш кәнбйлбйн ти пәшәм бштәш тбймәнш шон.

Пәшә пумаш: Картым анчән тәгәнә варвләм мода.

1. Урал әнгбр шайылны, шарык урдбй вәрбй.

2. Ваткы шачмы вәрбй Каспий таңыж шайылны мода.

3. Нәфтбй лыкмы вәрбй Баку ала сага мода.

4. Тбй вәрвләгбйц Москва алашкы толшы кбртньи корнывләм анчыктыда

Цик алашкына ситцбй дон бштбрәш комы фабриклә ылыт. Кыцә тбйшәү

5. Москва лишнбй ситцбй дон бштбрәш комы фабриклә ылыт. Кыцә тбйшәү

6. Астбргәнгбйцбйн токына кыцә кәнгбжбй кол толәш?

7. Бакугбйц кбрәсин кандым корным мода.

Сирбштбй кыцә әдәм каштәш.

Йалын кән—йблә ат шо. Кбргыжат чбнь, эчә изиш йбләрәк кәэт ылнәжбй, йблә йәнгбйлымла, шагалат.

Имньи чбнь кән кәрдәш, кыдаләш. Имньим әдәм ужынәт, имньим кбчән, суарлыкбй чиктән, кбшкыж шбйнзбйн. Кыш шана, тбйш кәә, виктәрә.

Вара шывшташ тирбй, аравам шанән лыктын.

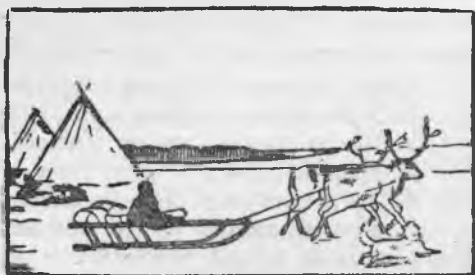
Имньим кыцкыш тынгалын.

Биндэ имньидон суткашты шуды уштышым моло кэн колта. Иалын кэмэт агыл! Иалынжы суткашты маньар кэн кэрдэш, тэдыжым бшкэок палэда.

Ушты вэршты тэл кужы, лым кэлгы, блышы укэ ганьок, корнат укэ. Тышты имньидон кашташ йонан агыл. Лым шуашты имньидон когонок ат кэ. Тышты пучым кыцкыт; кэлгы лымыштат пучы кэн кэрдэш, йалжы ак валы. Йэчы гань куштылгы тирэш кыцкытат йожгэ кэат.

Эчэ ушты сандалыкышты пимат кыцкыт. Пи уштым тырха. Качтэ блэнат тырхэн кэрдэш, пучы гань агыл. Эчэ пижы эдем качкышымок качкэш; пучыланжы пучы рэгэнь кэлэш, рэгэньжым цилэ вэрэок мон ат кэрт.

Куштылгы тирэшэт 30-40 пим кыцкэн шындатат, мардэж гань кэат: 200 километырым моло суткашты кэат, маныт.

Эчэ эдем кого ушкужым шагалаш кыцкы; рушла „степь“ манмы кого алыкышты, сирэмь кышкэдыкта, араваэшат кыцкы. Кого

ушкүжүн вижы (силажы) имны гыцат кого, когон шывшын кэрдэш. Эчэ ладна, имны гань тыргыж агыл.

Рушла „пустыня“ манмы цара вэрбшты, вэрбльддон каштыт. Эдем вэрбльд вь-

лан намалтышым артэн шьндэят, пукшыдэ-йуктыдэок таманьар кэчы ошмадон кэа. Вэрбльд тырха.

Кого слон ланат эдем пашам бштыкта, шьпшыкта пьрэнъявлэм, кувлэм моло намалыкта.

Вьд вьлны эдем кьцэ каштэш.

I Пыш.

Вьд вьлнэт эдемланкаштмыла. Йыл гань кого агыр, кого вьд гач ванчаш кэлэш; тангыждонат кэаш кэлэш. Изи вьд, изи агыр гач йалын ванчаш ванчакым бштэш лиэш, имныдон кэаш кьвэрым бштэш лиэш. Тангыж гач кого вьд гач кьвэрым бштэш ак ли. Бшкэ кэрэлэшыжы эдем пышым шанэн лыктын. Пьтары кого пушангым йылатэн, кьргашым бштэн, кого коритам. Вара анадон бштэш тымэньынйт. Ыдырал кэаш кольмым бштэн, вьктараш пыш пачэш вьктарэмым сакэн. Вьд вьлнэт сирьштыш ганьок бндэ каштэш.

Пышдон бндэ кэаш лиэш ылнэжы, бдыраш кид йангыла. Вьд ваштарэш кузаш пиш йасы, пышым кашкы вьд намалэш, йоктара. Эдем эчэ йоным мон: парысым кэрэн шьндэн —мам мардэж такэш каштэш,—манэш;— пьлвлэм такэш поктылэш: мардэжлан пьшым шькыктышат. Пьш покшалан равым, мачтым, шагалтэн; торэш равэш кымда мьрьэрим сакалтэн, кэрэн шьндэн, шьпшыл шьндэн. Мардэж шожгэ вэлэ шыкэ. Вьд ваштарешат пыш бшкэок кэа. Тиды бндэ йара.

II Тылвыш.

Йужгынам мардэж сэмьнь агыл: тынь ик вэкыла кэнэт, мардэж вэс вэкыла шыкэ. Эчэ кынамжы утла кого, пышэдымат сарал шуа, кынамжы тырлэн шьнзэш; кэт—кэтат, шагалат.

—Тэнэ ак йары,—манэш эдем:—мам гыньат вэсым шанэн лыкташ кэлэш. Вара эчэ тылвышым, шанэн лыктын.

Пыш кок монҕирэш вѣд аравам пижѣктэн, вэшлэ вэрэш бѣдыраш. Пыш кѳргэш пар машинэм шѣндэн. Камакаштѣ тургэ вэлэ тыл йыла, трувашкѣ вужгэ вэлэ шѣкш лэктэш. падѣшты вѣд шолэш пар цушткэ машинэм сэрэ, машинэ вѣд арававлэм сэртэ, тылвѣш кэа. Вѣд ваштарэшэт кэн кэрдэш, мардэж ваштарэшэт. Эдэмѣм тѣжэмѣн шѣпшта; адѣрвлэм, кѳргѣшкѣжѣ тѣжэм цэнтньэрѣн крузэн шѣндэ. Пристингѣц пристинѣш шывшта. Кого аңгѣрѣштэт, тангыж-ѣштат каштэш.

Вара ѣлэн—ѣлэн эчэ эдэм вѣд пѣндашты кашташ „вѣд пындаш пышым“ ѣштэн, рушла „подводная лотка“ манмѣм. Ёндэ кол ганьок каштэш.

Имнѣн шывшташ, вѣтдон кандаш—кыдыжы шулдэшѣрэк шагалэш, малын?

Тамдан солавлэ вѣтдон мам кандат?

Кѣртньи корнѣ—сирпроход.

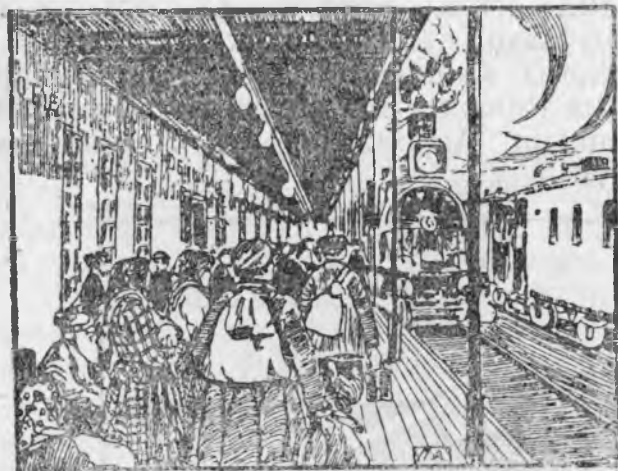
Йажо имнѣи чѣнь кэа гѣньят, эчэ эдэм чѣньѣрэк кэнэжѣ. Силан имнѣи, слон молѣ, кого лэлѣцѣм шѣвштэн кэа. Тѣнгэ гѣньят, эдэм эчэ шукѣракѣм иканаштѣ нэнэнэжѣ. Фабрикѣштѣ, заводыштѣ ѣштѣмѣ адѣрвлэм шывшташ шуку имнѣи кэлэш. Тэрлэш шукѣ окса кэлэш. Адѣр шэргэш шагалэш. К ѣцэ ѣндэ шѣвштѣмым шулдэштэрмѣлэ? Эчэ ѣѣлэрэк адѣрвлэжѣм вэрэн-вэрѣшкѣ нэнэнэжѣ, адѣрлѣк кэрэлѣм ѣѣлэрэк кандѣнэжѣ.

Тидѣм шанэн, эдэм кѣртньи корнѣ дон кэшѣ сирпроходѣм шанэн лѣктѣн.

Кѣртньи корным тэнэ ѣштэн: вэрш гач кэаш, корным коэн лыктын, валэмѣштѣжѣ орым ѣштэн, рокѣм аралэн. Кырѣк аптѣртэ гѣнь, кырыкым чѣчэн лѣктѣн, кѣрѣк вашт ѣражѣм ѣштэн. Карэмвлэ гач кэаш кѣвэрвлэм вэксѣн. Шѣртѣдон шѣпшмѣ гань тѳр корным ѣштэн. Тѳр корны вэлэ вэт кѣтѣк корны, корнѣ каклякавлэ корным кужэмдэт. Вара „рэльсы“ манмым, арава лаксакан кѣртньи пырысвлэм оптэн кэнѣт: рэльсы мѣчкѣ аравалан кѣдалаш ѣштэнѣт. Кѣвэр мычкѣ кыдалаш куштѣлгѣ вэт; кѣртньи мычкѣ кыдалаш эчэ куштѣлгырак. Малан тэнэ ѣштэт? „Мэлэна гань“ йажо корны дон шѣгѣли-шугыли корнѣм вэлэ ашѣндэрѣдэ, тангаштэрѣдэ. Эчэ и вѣлнѣ мадмыдам ашѣндэрѣдэ. Вара цаклэдэ.

Кѣртньи корныш кѣртньи машинэм, сирпрохотым колтэнѣт. Машинаштѣ пад улы, вѣд оптым вэр; трува сывар гань. Камакашты пу, кѣ шѣ йѣла, нэфтѣ. Падѣштѣ вѣд шолэш, пар-лиэш. Насос гань машинэм пар шѣкэ, аравам сэртэ. Машинэ шапнэ кѣдалэш, ньимагань имнѣят поктэн

ак шо: ик цайшышты 50 километрём моло кэн колта. Эчэ молы грававлам, вагонвлэм шывшэш; 10-м, 20-м кылдэн шындә. Вагонжы куды гань лиэш. Кыды вагоншты эдэмвлә шынзәт, пассажирвлә, тйдьндон „пассажирский“ маныт; кыдыштыжы сакой „таварым“ нәнзәт, тйдьжым „товарный“ маныт. 100 — 120 цэнтньэрём ик вагонышкыжы йөрэн шындәт; кыртньи әдйрём, киндём, моло нәнзәт.

„Пассажирски“ манмы сир пйроходшы пиш чбынь кәә, мардәж гань: вуйәдём вагон окньаш вәлә лыктылда, картуздёмәт намал шуа. Ружгә кәә: вагонвлә вәлә шылды — шолды, шылды — шолды шактат. Сыгырал—сыгырал колта: ту-ту-ту-у! Каранда-а—манэш.

Эчэ вара эдем имнидэок кыдалышташ, кыртньи корныдэок кәәш—пасна аравам шанән лыктын.

Тыдём „автомобиль“ маныт.

Тә лышкыдә кыртньи корны дон мам кандат?

Мам тә дорышта нәнзәт?

Ада пәлб гынь, когсраквлә гыц, коператыв гыц йадышта, әдйр [анчән пәлбдә. Кыды әдйр магань корныдон толын картдон анчыктән пуда.

Районыштына кышты мам кыртньи корныдон шывшатат?

Кыцэ эдем чонгэштылэш.

Кәк кыш шана тыш чонгэштән кәә. Эчэ кыцэ кән колта! Эдёмын шылдыр укә, кәк гань чонгэштән ак кәрд. Омыныштыжы вәлә ужэш. Эчэ йамакышты колэш. Кәквләм анчән, эдёмын шумжы шукәршән йылән:

— Эх, мбынәт шылдыр ылгәцы,—манын шанән. Ма, йалын кәмәт вара! Имныет моло кәләш вара! Күшыц анчал колташәт моло, пиш йара ылнәжы, мбндйркы кайнәжы, цилә сәндәлыкын цәвэрём ужын колтынәт ылнәжы.

Эдем шукы сэмбнь чонгэштыләш цацән. Вара ти лошты ижы аэропланвләм шанән лыктын. Бндә кәк ганьок кәә.

Шанән лыкмы корныжы тэгән: изивлә шавынь вбдёмыштәт. Олым пйрцым тыш кәрылытәт, йфылат. Цәвәр ханг

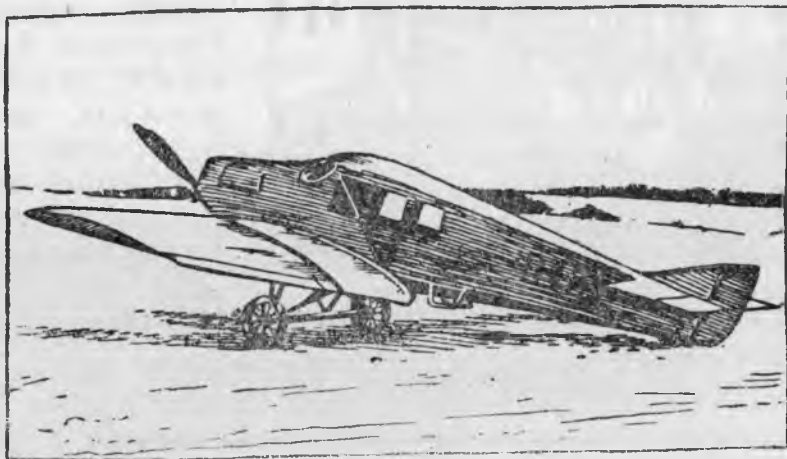
лин шынзэш. Вара кұш бифылал колтатат, шавынь вйд хан кұш кузэн кэа. Улык валаш вольам ат пу гынь, кұшнб каштэш.

Кол хагат вйдбш ак валы.

Тидым шанэн, эдем кого ханым „шар“ маным бштэн, куштылгы шүлбш дон „газ“ дон бифылэн шбндэн. Хан кұш кузаш тбнгалын. Ханэш корзиным сакалтэн, тбш пырэн шбнзбн; кұшкб, пйл доко кузэн кэйэн.

Кузашыжы кузэн, тидб йара. Кыш шана, тбш кэн ак кэрд. Мардэж кбш бифылалэш, тбш намал кэа.

Вара эдем чонэштблмб машинэм—аэропланым—шанэн лыктын. Винтэн тылвбш ганьок, анзблнбжы арава сэрнэ, пбтбрэн анзбкыла шбпшэш. Аэроплан дон кэк ганьок кэаш лиэш, кыш шанэт, тбшкб.

Кбзбт аэропландон сирбмашвлэм, газэтвлэм дэ эдем-влэмат шыпштат. Шукэрдб агыл аэропландон Маробласть-ыштышы шбргбмат висэнбт—планыш вазэнбт.

Аэроплан.

Атьам дон Йоласалыш миэннэ, район советбш. Азанам сирбктэш атьам пбртбш пырбш. Мбнбб имнб оролаш кодым.

Тэвэ иктб—аэроплан кэа!—манэш; кидшбдон кұшкб, пблбшкб анчыкта. Цилэн анчат, мбнбят анчэн шбндэнэм.

— Кбшты?—манам, йадам.

— Тбвэш, пйл нэркэ докбла кэа,—манэш анчыктышы;—шим карак гань, ужат? Кбцэ мбра моло, ат кол ма?

Мбнбят ужын колтышым: лачок шим карак гань кайэш, пиш кұшнб кэа. Мыра: р.р.р. шакта. Изиш ли—пйл лош пырэн кэш. Эчэ лэктб. Вара аражы йамы: эчэ пйл лошкы ли тама. Шукб анчэн шалгышна.

— Угарман гыц Азаныш кэа, — маныт; кэчыннок каштэш. Азан ло дон Угарман ло — 400 уштыш маныт. Тиняр уштышым 2 цашышты кэа, — маныт.

Дирижабль.

1900 ин Гэрманышты пйтэриш дирижабльым ёштэнёт. Шанэн лыкшы эдемжы Цепэллин фамэлян ёлын. Сэдбндон воздухышты каштышты вктырым караплым эчэ цепэллин маныт.

Кыцэ ёштэт?

Пйтэри куштылгы металдон (алюминьидон) кышкаржым ёштэт, коргэш куштылгы газдон ёфылым мэшак постолвлэм сакэн шындэт, вёлэцынжы брезент постолдон сырэн шындэт. Лёвэцын пыш постолвлэм кышкарэшыжы кылдэт — тышты машинэвлэжы, эдемвлэлан пйрэн шынэаш пасна йори кыдэж улы. Кышкар коргышты газ мэшаквлэ логыц кашташ лиэш, адырвлэм опташ лиэш.

Моторвлэ кого пыльэ арававлэм сартэш тынгэлыт, ныны воздухым пролымла пйтэраш тынгэлыт, пыльэ арававлэ (пропэлэрвлэ) дирижабльым анзыкыла шывшын нангэат. Улкы-кышкы, кок вэки сэрэлэш дирижабль пачышты йори шылдыр ганьы вктырэмвлэ улы. Ныным шывшэдблын кышкы кэлэш кэн кэрдёт.

Аэроплан лэлыцым шукы дүлтэн ак кэрдт, машина ровотайымжыдон вэлэ чонгэштыл каштэш. Мотор ровотайаш пйраха, аэропланжат шылдыр мычан йыжгалт вала. Аэропланэш лэлыцым когон пыштэш акли. Дирижабль газдон кышкыла кымылтэш, ёшкымжым ёшкэ намалэш. Моторвлэжы кашташ вэлэ ровотайат. Газым шукырак ёфылымыкы дирижабльэш шукы лэлыцым опташ лиэш, чынь кэа, шукы вэрэмэ сэрныл кэрдэш, пыш кужы корным ёштэн кэрдэш.

Воздухыштыш тэгэнь кого карапльёвлэ манман кымда сандэлыкыштына пышок кэрал ёлыт. Корныжат нывлэн цилэ вэрэ йамды — рэльсы корнывлэ, кывэрвлэ, шыргы ло просэквлэ молы ак кэлэп: цилэ вэрэ кэн кэрдэш.

Тышкэвэ йактэ СССР-штына эчэ дирижабльвлэ укэ ыльэвё. Кок и годшэн ёндэ ты пашам тынгэлыннэ. Ёшкэ шанымдонат Совет халык дирижабльвлэм ёштэш шукы оксам пога.

1. Йори плакатвлэшты дирижабль гышан лыдта, магань ылэш анчалда.

2. Пыльэ аравам ёштэдэ, изи вурдэш шындбимыкы пйтэрал колтыда. Ма лиэш?

3. Дирижабль стройаш ёшкэ лоштыда оксам погыда, школ лымдон вара колтыда. Кышкы колташ кэлэш — вэржым ёшкэок палыда.

Йажо корны вэрц дā мотор вэрц.

Совет сандалыкыштынā „Автодор“ лыман организаци улы. Тиды кужын кэлэсымыкы—Автомобиль корным йонатылмаш лиэш. Автодорын риды советшы пионьэрвлан риды Буродон икварэш бирвэзйвлā лошты мотор вэрц—йажо корны вэрц пашам тэрвātэнйт.

Бирвэзйвлā бндэ вэт цилā пашашкок уштаралтыт—паша анчэн тымэньйт, тымэньмы мычыц пашажым вктарат, паша йоным кычāлыт.

Тэхнык палымаш цилā пашашток кэрал, автодорлан палшымаштат мотор палымаш паша лāктэш.

Анзыкыла автомобиль игыц ишкы пиш шуку бштал лāктэш, лāкмышты сэмбнь нинылан кыдалышташ корныжымат цилā вэрэ йажоэмдэн мийаш кэлэш.

Бирвэзйвлāлан мам бштымлā? Автодор гишан, мам бштйнэжы молы, автомобиль кэралжы гишан—цилā гишанок когораквлāлан бнгылдарэн кэрдыт.

Корны йондарымашты молы кэрал сэмбнь палшэн кэрдыт. Мыштым сэмбнь паша пұла лиэш.

Кызыт корнына мычкы имнын, йалын илыштылын вэлэ каштына: начкы годым валэнā ганьок, мышкыр дан лаврашты, кукушы годым—пырак лээш изиш вэлэ ана колы, тэлым мардэж шишка—лым шуашты корныжат йамэш, ныма бшыкāt укэ. Тидым тэрлэн шокташ кэлэш.

Эчэ моторжы кыцэ ровотайа, кыцэ кэргыжы бштымбы, изин-ольэн тидымāt пālэн шоаш кэлэш.

Школвлāшты йори Автодорлан палшышы бирвэзй кружоквлāм бштāt, Автодор йачэйкы дон икварэш пашам бштāt.

Йачэйкы укэ гынь, солаэш лыкташ кэлэш.

Модэльвлāм—автомобильжым, тракторжым, глиссэрбим. аэротиржым—бштэн анчыктышаш.

Вара тэнэлā ти пашаэшāt йамдылāлт шона.

Автострой.

1931 ин август тылзыгыц Угарман лишныш автомобиль завод пашам бштāш тынālэш. Ти завод пиш кого завод лиэш—ик ишты 140 тэжэм автомобильбим бштэн лыкшашлык лиэш.

Вэржы Угармангыц 12 километр өрдштырāk Ока аңгыр шалахай вэлны блэш, Монастырка сола сага. Кыртны корны гыцāt, вйд корныгыцāt, мындыр агыл, заводшкок кыртны корнывлāм вктарэн уштараш йажо. Кызыт тышкы цилā корнывлāм йонātэн шбндэнйт: кыртны корнывлāгыц пасна, шосэ корнывлā, трамвай корны бштымбы. Автозавод вэршты пиш шуку блышвлāм шбндэнйт—блāшāt, опташат.

Карповкы сола турэ, завод управленьи йбир ала гань стро-
йэн шбндбмб. Томавлэм, бараквлэм, качмб вярвлэм,
гаражвлэм кбм кэчбштб погэн шоктат, 4-шб кэчэш бблэш
пббаш, адббр опташ йарыктэн шбндбмбб лиэш ылбн. Кыцэ
тэнгэ? Сэвэродвинльэс заводгбц ладэн-пббжарэн шбндбмбб
стыоналыкбм, сэдббрэжбм-потолыкшбм, арлужбм-кбсакшбм,
амасажбм-окньа рамжым, лэвэшбжбм—цилэгэ йамдблэн
шбндбмбм кандатат, рожгэ вэлэ погат. Тэнгэ стройат.

Стройкалык адббр цилэ анзыцок йамдблэн шбндбмбб
блбн. 400 тбжэм пэцкэ цэмэнт, кб, ошма, кббрбцшбб пиш
шукб керэл бблэш. Ока агббр мбчкб баржбвлэш стройка-
лык адббрбм шывштат.

Цилэжб завод стройымашты 12 тбжэм эдэм ровочбй
шалга. Ровочбвлэм пашээш йамдблэлэш йори курсывлэм
пачбнынт. Цик алаштынаат имэштб дэ тэнэ плотныйк курсы
ылбн. Тидбнгбц пасна эчэ мастарэш тымэньаш шукб
эдэмбм Амэриkbш колтэнбт. Нбнб у тэхныйк сэмдон пашэ
бштэш тбмэнь толбт.

Автозавод 1930 ин май тблзбгбц стройаш тбнгалмб.
План мычкб 15 тблзбштб стройэн шокташ кэлэш. Пашэзб-
влэм пашэ йишдон пайблэн шагалтэнбт—цэх сэмбнь манбт.
Рок капайбшб цэх стьона опташ пинбдб рок йактэ канава
гань карэмвлэм капайэн кэа, паштэкшб фундамент оптбшы
цэх, вара цэмэндон шкотурлыш цэх, плотныйк цэх, лэвэш
лэвэдшб цэх, молы вэсбвлэат пачэлэ—пачэлэ пашам бштэн
эртат. Шuky пашэжок машинэвлэдон бштэлтэш—эдэм
цбркбнбктымдон агбл, каньблбн пашэ кэа.

Амэриkbгбц окэан прохотвлэ керэл машинэвлэм, керэл
адббрвлэм кандэнок шалгат. Ока агббр тбрэш йори пристин
вэрбм машинэвлэдон кэлгэмдэн шбндбмбб. Тишэц автомо-
бильвлэ Йбл мычкы Совет сандалбк кбмдыкэш кэаш
тбнгалбт. Ти заводгбц лэкшб машинэвлэ СССР корнывлэ
мбчкы сэрнблэш тбнгалбт.

1. Автостройышты ровотайышы эдэмвлэм йадышта-кыцэ тбштб пашэ кэн,
кыцэ пашэзбвлэ срокэш заводым колташ кббрэдэлбнбт молы—цилэ йадышта,
сирбдэ, „У сэмбш“ колтыда.

2. „Нижегородск. Коммуна“ казэтбм, кырайыштыш пионьэр казэтбм,
бшкбмнан мары казэтовлэм топлот анчыда—Автозавод гишан мам сират анчыда.
казэтовлэм анчаш йори. 2-3 эдэмбм айырыда. Нбнб анчат, палбмбштбм цилэн
вара кэлэсат.

Кашкавышгбц аэроплан йактэ.

Кбзбштбб ала вэрбштб, кого агббр сага
Шукэрдок кого шбргб шималгэн шалгэн.
Шбргб лоштб ир эдэм ¹⁾ вбргэмдэок каштын.

¹⁾ Дьикар

И гыц ишкы вѣдлѣок курымвлѣ эртѣнѣт...
Сѣмѣрлѣн вацшѣ пушѣнгѣм ир эдѣм капайѣн
Пѣш постолѣм ѣштѣн, сир сагаок каштын
Тылкѣан тавардон курымжок цѣтѣрѣн,
Шѣргѣ лоштѣ тѣдѣ йойѣ звѣрлѣ ѣлѣн.
Йур годѣш амашым ѣштѣлтѣлѣш ылѣн,
Курымжок килт каштын, качкѣшѣм кѣчѣлѣн.
Курымвлѣ эртѣнѣт. Анѣр тѣрѣш эдѣм
Соламат, аламат цѣвѣрѣмдѣн шѣндѣн.
Пирѣлѣ ак килт каш, ышѣжат кого лин —
Кѣнѣылѣм кѣчѣлѣш, йѣнѣшкѣт тусара..
Алагѣц алашкы вѣд воктѣн йѣксѣлѣ,
Кого вѣдѣм шѣргѣн, тылвѣшвлѣ кѣдалѣт.
Алалан, солалан кѣрѣлѣм кандыштыт.
Шим шѣргѣт ѣндѣжѣ шурнышкы сѣрнѣлѣн —
Хрѣсѣн халык ольѣн нѣр вѣлѣн вазалын.
Чугун корнѣ льѣндѣ кок шѣртѣлѣ кѣ.
Сир-прохот кѣдалѣш — ош шѣкшѣжѣ кодѣш.
Алагѣц алашкы мардѣж дон ик тѣрѣш
автомобиль ѣрлѣлтѣн-ѣрлѣлтѣн кѣдалѣш.
Кок сѣнзѣжѣ анча, пышкыдын рѣвшѣлтѣ
Пѣртшѣ мардѣж ганѣок пѣракѣм тѣрвѣтѣ.
Кумаклака вѣрѣш вурс дон кѣртнѣ лѣктѣн,
Курымѣш ситѣшѣм цилѣ вѣрѣ ѣштѣт...
Эдѣм со крѣдѣлѣш, кѣнѣылѣм кѣчѣлѣш —
Кѣклѣок выльгѣжын кѣшѣцѣт каштнѣжѣ.
Лачокок тѣдѣмѣт шанѣн лѣкты эдѣм,
Чѣнѣштѣш эдѣмжѣт крѣтѣшток лин лѣктѣ:
Шылдѣран машинѣш эдѣм кѣшкѣ куза,
Машинѣ мыралтѣн пѣлвѣлѣм пѣтѣрѣ.
Анчалок — ош кѣклѣ тѣанѣра йукдон мырѣн,
Кѣчѣ сотѣш йѣлѣн, аѣроплан чѣнѣштѣ!
Эдѣм ѣштѣм кѣкѣм, цѣвѣр-цѣвѣр кашток,
Эдѣм ышлан мѣрым кѣшѣцѣн мыралток!

Пѣлѣдѣ — малан йарал аѣроплан: тырын ѣлѣмѣштѣ дѣ ѣчѣ вырсы го-
дымат.

II-шый подтэмби „ФАБРИК-ЗАВОДВЛІА“

Пилым машиня.

Иканяк Тумэр пристынышкы атьям нэлэш кыдалыым. Атьям тыштый пашашты шалга ылы.

— Кижэнат вэкат, кычагаркышкы пырок, тыштый шокшы—атьям маньы.

Кычагаркышты момоцаштыш ганьы шокшы. Бйрвэзы эдем тыгыр вэла, мэл кандыра йолык-мэлык, бшкэ пужалт вэла шынзын—пилым шырашым камакашкы кольмыдон кышкя. Пилым шыраш тагышэц ордыжгыц цэп мычкы шывшылт толэш, вилынок вилэш. Кого камака тургэ вэла шакта йылалтэн колта.

Кого камакагыц кыжгы трува ордыжышкы кэа, кыртны пэцкя ганьышкы пыра.

— Тидыжы ма?—маньымат,— тиды пар трува (пыч), мычкыжы ти кого падгыц цилиндырышкы пар мия, цилиндыры коргышты тыртышым шыка, тывэ кыжгы кыртны вурдышты йлэш—поршэнь маныт, кыжгы кыртныжым шатун маныт, тиды рисныктым аравам сарта. Тышэц вара цила пилавляжы каштыт, пилат.

— Ту-у-у-у!.. туны шакташ тынгальы.

— Пытарыш свисток—манэш;—эчэ ик цашышты атыат вахтыгыц лэктэш.

Шука цудэйнэн анчэн шалгышым,—эдэмжят мам шанэн ак лык вал, бшкэ пашажым тыл дон выдлан бштыкта—манын шаналтышым.

Брышымат тугы лэктым.

Кого сарай лывакы пырэньавлам шывштэнок^а шалгат. Шука пила—цуш-цуш-цуш!—вэла шакта, пилавляшты акат кайэп—шырэн каштыт. Пырэньам чугун аравакы тор пыштатат, тиды бшкэок пилавля лывакы йышткэ кэа, анга лин мия. Анажым шывштэнок шалгат. Ордыжышышты агам аралат, клаткашкы (штабельышкы) опат.

Ту-у-у-у...! Кужын лэваш вэлни шакташ тынгальы.

Кыргыж лэктым, выцкыж трува вуйыцкы пар лэктэш, кого йукым бшты. Сагашы вэс трува вуйгыц пар тавыкын

лăктэш. то-то-то-то!--вэлэ шакта. Сбгбгрен църнймашэм
 атьамйтѳм вашталташ вэсбвлă тольэвѳ.

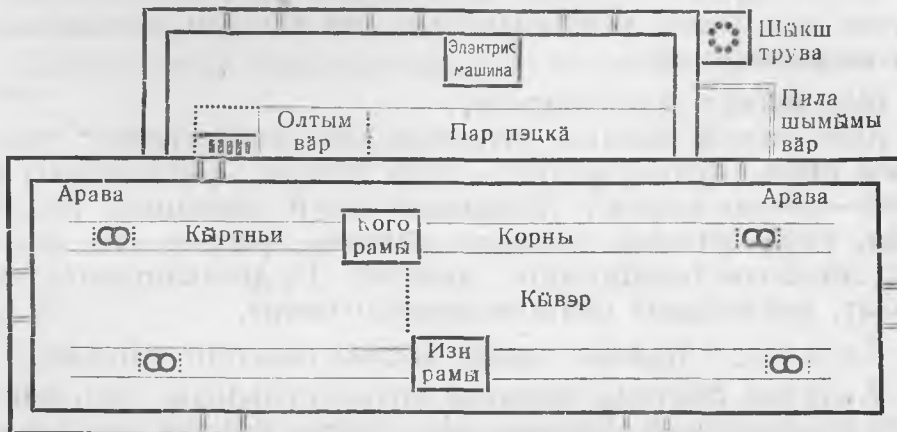

Пилѳм завод.

Тумэр пристинѳштѳ кѳм пилѳм завод улы. Първи кымѳньэк пилат ыльѳ, кѳзѳйт иктѳ вэлэ пила, молыжѳн машинăвлăштѳ локтылалтыныт. Пристинжѳ вѳд тѳрѳштѳ ѳлэш, „Изи кужѳ“ лѳмăн затон сагаок.

Тѳлгач Тумэр пристинѳшкѳ прѳньăвлăм, пырѳсвлăм, пум, равѳм таманьар тѳжэмѳм шывштат. Първирăк имньин шѳвштым годѳм тѳлѳм вэлэ шывштѳнѳйт, ѳндѳ шѳргѳшкок кѳртньи корнѳ виктърѳн колтымат, и мычкок шывшташ лиэш.

Пилым завод прѳньăгѳц ағам пила. Пилѳм завод кок кѳдѳжăн, иктă 30 мѳтѳр кыт. Ик изирăк кѳдѳжѳштѳжѳ пар ѳштѳмѳ падшѳ, камакажѳ, элѳктрис машинă шѳнзă. Вэс кого кѳдѳжѳштѳжѳ кок пилѳм машинă рамвлă шалгат: иктѳжѳ когорак, вэсѳжѳ изирăк. Планжѳ тѳхѳнѳ:

Паржы падгёц кёртны пыч мычкы пилым машиня-вляшкы кэа, арававлэм сартя, арававлэ вэлэн пилым рамжы кұшкы—улыкы кэштэш. Рамы кёргэш пилавлэм шёндят, тэнэ эдэм пилым ганьок пилавлэ ёшкэ корныштём пёчкын кэят. Пилажы вэлэ икты агыл—шукы.

Машиня иканяшток лу агам моло лыктэш. Пёрэняжым 10 минутышток пилэн шуа. Прэнявлэм шёвштэнок мият, пилым агажым шывштэн нанэят, кого клаткашкы аралат. Завод кёргышты ружгэ вэлэ шакта, эдэм йукымат лишнок вэлэ колаш лиэш.

Эдэмжы, имныжы цилэн цэротын 8 цашгёц пашашты шалгат. Суткашты кым цэрот шалга. Цэрот шомыжым завод свистокдон сёгёрэн палыкта.

Цилэ пашазыжы завод лишнок казармашты ёлат. Заводышты шукыжок лишныш халык пашалэн шалга. Ик рамы сага завод кёргышты 6 эдэм шалга, тыл олтышёвлэ 2, машиня шёрёшы-1, имнывлэ цилажы 8, пила шымышы улы, эчэ машиньист улы. Тиды—пашазёвлэ, нёинёнгёц пасна служёшёвлэ ылыт. Ик суткашты пашазы 8 цаш пашашты шалга, 16 цаш каня. Лыдмы кёдэж улы—журналвлэ, кныгавлэ, казётвлэ улы, вадэш радёиом колтат, цилэ вэцёин колёшташ лиэш. Качкаш йори качмы вёр улы, кэрал адёрвлэм копэраци лапкашты налёит.

Паша планыштым ситараш пашазёвлэ пыток ёштят. Парты йачэйкы, Завком пашам йажон вicktарят, цилэ пашазёвлэмок ёнгёлдарат. Завод вуйлалтышёйдон, айёрым эдэмвлэдон икварэш паша гишан кангашвлэм попат, кыцэ йажон пашам ёштёмлэ сэдё гишан попат, самёньвлэм тёрлат, йажо йонвлэм кычалёит.

Пар сила эдэмёнгёин шукы кого. Эдэмлэн 1-2 прэняок кэчы мёчкэш пилаш ситя, машиня 60 прэняам молы пилэн шуа. Пилашыжат китдон пилымёгёц шукы шулдэш шагалэш.

Пилым агажым, шпалжым „Изи кужышкы“ баржышкы крузат, вара йыл мёчкы шёргы укэан вёрёшкы валтат.

Йажо вэрэмэн пилым заводышкы эскурсидон кэн кёрдыда. Тёштё цилэ анчэн палэн толда, пашазёвлэн пашашты гишан йадышта палёдыда. Кышкы лэсёжы кэа, малан кэрал? Малан лэс адёрёим шукырак йамдылэш кэрал? Тумэргёц пасна эчэ Кырык-Мары районыштына кыштакэн пилым заводвлэ улы? Ужмыдам сирёдыда, Кырык Мары издатыльствышкы колтыда.

Кёит пиладон пилымашты.

Шошым токына ик мары пёрыш,—прэнявлэдам пилыктэдэ?—йады.

Атыам талёимок эчэ прэнявлэм ольицээш пёрт турёок шывштэн аралэн—анга пилыкташ манын. Ти прэня арам пи-

лэн каштшы мары ужынат пйрэн. Атьам--пиликташ кэлэш—маньы, марым шындыш. Тбидын тангвләштәт пырэвй. Циләжбй кандәкшын ик цуцашты ныл пиладон каштыт. Манман докы нйлбйтын пырэвй, молывләжбй вәс вәрә, Пәтбйр атьашты докы пырәнбйт.

Попаш тбнгәльэвй, мазар әкдон магань аңам пилат. Мбйнь анчән шбндәнәм, колыштам. Ләвәшлык аңа пилаш корным пбйчкбйн кәәш 1 мәтр кытлан 10 коп. маныт, пукшаш кәчәш кым гәнәк, вадәш чай.

Атьам мбйләнәм—әргәм, шотлалток—маньы. 5 мәтрән кыт 12 прәнъя, ик прәнъягбйц 7 аңа ләктәш. Маньар окса циләжбй кәлэш? Мбйнь пумагаәш сирән шотлаш тбнгәльбйм. Шукыракок шотлышым, вара кәләсбйшбйм. Атьам пилыш маарывләм тәрлбйш. Тәрлбдә ак ли—сарай ләвәш йога, кәнгбйжбйм ләвәдәш кәләш.

Авәм камакам вәлә олташ тбнгәлбйн ылы—нинбйләнәт качкаш йәмдбйлбйшәш бйнә, — маньат стрәпайәш тбнгәльбй.

Мбйнь марывлә паштәк—мам бйштәт анчаш түгбй ләктбйм. Пбйтәриок коктын пу царкәмвләдон кок тбнгбйл ганьбй пилбйм вәрбйм бйштәвбй, коктынжы пилавләштбйм шымаш-төрләш тбнгәльэвбй. Вара нйлбйтынәт кок вәрә воктә прәнъявләм кыргыжтән лүлтәвбй. Пбйтәриок үлбйц кбйртньи круквләдон стан вәлән прәнъявләжбйм сәвәл пижбйктәвбй. Коктын кок прәнъя вбйлкбй кузән шагәльэвбй, коктынжы үлән кодәвбй. Вара прәнъя вбйләц пор ваддон пәлбйкбйм лывшалъэвбй. Прәнъя мбйчашгбйц тбнгәльэвәт, кбйт пилавләдон пилаш тбнгәльэвбй. Цуж-цуж! вәлә шакта, пила шбйрәш үлнбйш әдәм ан-

збйкы виләц, кынамжы вбйлкбйжок чучәш. Сбйнзәш пырбймашгбйц коктынжы рәшоткан сбйнзәлыкым чиән шбндәнбйт.

улкы-кушкы, какьянэн-вианэн пилат. Анчымашты пиш куштылгын кайэш. Иктә нәл цашышток марывлән тыгырышты нөрән шынзәй.

Качкаш тольэвәт—пиш ләлй пәшә, тымәнһыннәят вәлэ тәнгә кырэдалына—маньэвй. Кым кәчы нәрйк 12 прәнһам пилэвй.

Кид мастарвлә.

Мәнмән алаштына шукы йиш кид мастарвлә ылыт. Выр-гәмйм ыргат, вуйәш-йаләш чийәш йәмдылат, пөкәнвләм—стөлвләм бштышывлә былыт. Блймәшәш кәрәлым кид мастарвлә пүлә бштәт. Фабрик-заводвләшты циләжымок кызыт бштән ана ситәрәт, ситөдымәшәш кид мастарвлә йәмдылыкәлат.

1929 ин Цик алаштыш кәм ыргызывлә шукынжок артыәльыш ушнэвй. Пәрвишылә пасна-пасна пөрт көргыштым ак йактарәп, икуәш йори мастарлым вәрйм сйләнбт. Цилән ма улй пәшә әдырйштым икварәш погән пәшә бштәш тынәльэвй. Ушәм лымжым „Дружба“ манһынбт. Төрләшәт, угыц ыргашат нәлбт. Бшкә тавардонат йргат, йәмды каваштыдонат нәлбт. Ала советлән молы, шыргы оролывләлән—кышты служышывләлән йәмды кәмйм пуат—казакым кәм ыргаш нәлбт, копәрацилән ыргат.

Икварәш пәшәм бштәш кид мастарланат йажо: таварымат когоракын йәмдылат, заказымат когоракын нәлын кәрдыт, иктәт пәшәдә ак шынзәй. Изин-ольән машинәвләмәт нәлын кәрдыт. Тынәм лачок канһыл лиәш.

Тәнгөк алаштына столарвлә (стөл-шкап мастарвлә) „Ләһнынәц“ лымән артыәльышкы ушнэвәт, йәмбылышы машинәм, вбцкыж анга пычкөдышы станым нәлын шындэвй. Электрис силалан машинәвләштым сартыктәт. Пәшә вәржәт изи завод гань лин.

Кид мастарвлә йишән-йишын бндә ушәмвләшкы һымыргат—ик вәрәш пәшә бштәш тымәнһыт.

Фабрикышты.

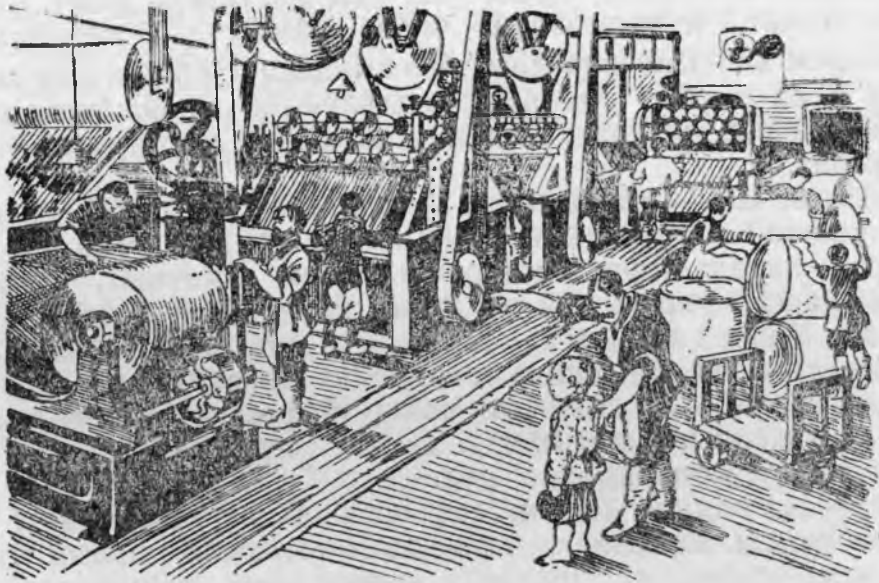
1.

Аһыр тыр мычкы кужы кого труван фабриквлә шынзән миәт, шукы йатажан кого томавлә фабриквлә лошты йакшаргән кайыт. Кышкэвә ужат, со фабриквлә вәлэ кайыт... Шим шыкыш вужгә трувавләгыц ләктәш, олыцавләшты чий пыш, ләкәрцы гань пыш шалга. Вәрәмә шомыкы фабриквлә цилән урләш—саслаш тынәлбт, вәшталтымәш пәшәзывләм ужәт.

Срок шомашэш пашазывлә—пүэргыжы, бдырамашыжы —толыт, талашат. Кого капкавләшкы вьдлаок халык йога, пыра, цилә йатажвләшкы шарләт, ладнан ышкә пашә вәр-вләшкы шагалыт.

2.

Тэвә ситцы комы кыдәж. Пиш кого, кыдәж цицок стан-влә (кошы машинәвлә) шыңзәт.

Пашазывлә цилән вәршышкы шагалыныт. Цилә кыдәжвлә йыдэок йыңыл йук шактән колта—пар машинәм колтат, йәмды лияш циләлән увэрым пуат. Ик-кок минут эртә, эчә вәс гәнәк йыңыл йук шактән колта, тынәмок кыдәжыштыш станвләм кыртны вал (оцон шыдыр) сартәш тыңәләш. Пашазывлә станвләм колтат. Тамазар шуды стан шолткә коаш тыңәлыт—эдәм йукат пыйырт вәлә шакта. Тырвы тарвә-тым дорыц вәлә изиш паләш лиәш.

3.

Фабрыкышты шукы йиш пашә ыштым кыдәжвлә ылыт. Ваткы ик кыдәжышкы пыраат, цилә кыдәжвләшкок пырән эртә. Кыдәж йыдә пашә ыштәлтәш. Икварә ваткым лүлыт, вәс вәрә шыртылык ваткы пынцәжым лыскыдын пытырәт, кымшы вәрә йаралынок шыдырәт, вара коат, пасна кыдәжышты коән лыкмы ситцым йагылтат, чиялтәт, висән опат, тамгам шындәт, вьдыл пиштәт. Пасна кыдәжышты кого „тыукыш“ вьдыл опат.

Пашә ыштым годом фабрык стьонавләжәт рышткә цар-

нбдэск цбтбрат. Йатажгбц йатажбшкб бштбм сэмбнь адбврвлбм машинбнок лултб, валтб. Кбшкб анчалат—сбрнбшб арававлб вблэц йыжгэ шбштбвлб вэлэ кбрылтбштэок кыргбжбт.

Пбшбзбвлб бшкэ станвлбштб сага айырлбдэок пбшблэн анчэн шалгат, ик выртбшбт айбрлаш ак йарб.

Пбшбжбт фабрикбштб пиш ашна, эдэм кид вбрэш лблб пбшбм машинб бштэн шалга, тамазар тбжэм мэтр ситцбм икбнбшток коэн лыктбш, эдэм китдон комэт агыл! Машинбвлбдэ блбш йасб.

Тэгэньб ситцб кошб фабриклб Москва областышты, Москываштат дб Иваново-Возньэсэнски областышты пиш шукб улы. Каргыштб кбчбл модб.

Тиштб сирббмлб пар машинбн фабриквлб пбшблбт. Ббндэ электрис силам шукэмдбмб сэмбнь пар машинб вбрэш электрис моторвлб станвлбм сбртбт. Кого кочэгаркывлбэт, олбшэт молы фабрик йбдэок укэ лиэш, ик кого электрис станциштб вэлэ олтыш кэрбл лиэш, электрис силажб ваштырвлб мычкы цилб вбрэ шобш, пбшбм бштб.

Завод-фббриклбштб бштбмб адбврвлб тонда маганбвлб улы—анчалда. Колхозыштыш ныр пбшб адбврвлбм кышты бштбмб—сирббжбм анчалда. Вэс адбврвлбмбт сирблтбм дбрбц—магань вбрбштб бштбмб анчалда. Каргышты вбрвлбжбм анчэн модб.

Кошы Марйи.

(Хоза годшы пврвбшб пбшбзбн блбмбшбжб)

Фабрикбн алаштб, ала кбтбшток шукшб пбрт шбнзблтб. Пбртшб пэлэ йактэ рокбш пбрэн шбнзбн—шун валэн. Сагажы эчэ тидбнгбцбт хударак, ик окнбн, пбрэньб тупдон бштбмб изи пбрт слбпой папала шбнзблтб.

Тэгэнь изи витб гань пбртбштб пбшбзб кошы Марйи блблтб.

Марбжбт фабрикбштб коэн шалгэн, шукэрдок агыл кахыртышдон колбш. Кым ббрвэзб киэн кодын: когоракшылан 8 и шон, изижблбн 3 и шобш.

Ирок, кэчб лбкмэшкок эчэ таббнам Марйи кбнбблбшбт 8 ибш Анбужблан талашэн—талашэн кэчб мбчкэш тымдэн кода:

—Анбу, анчы—роколмам шолташ ит монды... Роколма шолташбжы Одотб кыват докб кэ, тбдб шолтэн пуа... Пбрт чанбшбвлб докб ирбрбк кыргыж, тарвашым погэн тол, пачэш миэт гбнь, тарвашвлбм погэн нблбт... Мбнь толамат камакамок олтэнб, иктамам шолтэн пуэм.

Сбнзбм вэлэ Анбу пыть-пыть бштблблэш, бвбжб шудбмбм колыштэш.

—Анбу, ббндэ паштэкэм амасам питброк!—манын кэлэсблбшбт, кошб Марйи лбктбн кэб.

2.

Ала каташты пѣцкэмбш—соты укэ. Тунѣ уштѣ—йур йурэш, шѣргѣм лывша, йуалгѣ ир мардѣжшѣ шѣкшѣ ыргэм вашт йужгэ вэлэ пыра. Ашкэдэш, тумыштымы вѣцкѣж цылка вѣлэн йалэш худа пашмаквлэм чиэн шѣндэн Йал кѣлмэ, кѣп кижэ.

Марйи пиш талаша, кыргѣжмылаок кэя. Ала вэс вѣкѣ фабрикѣшкѣ срокэш миэн шотѣмашгѣц лүдэш. Пѣрви хоза гоodyмок 15 минут срокэш миэн шотэлэт гѣнь, пэл кѣчэш пашэ тѣрѣм кычэн кодат ылѣн, сэдѣм ашѣндѣрэн колтаат Марйин монѣржат кож-ж чучын колта... Эчэ уштѣ, йыкрака пѣртэш, ти шѣжѣ лывыргѣ вѣрэмэн ѣрвэзѣвлэштым шаналтаат, шүмэш пиш йасѣн чучын колта.

Пѣртѣштѣ уштѣ, кижэт сѣй... Кѣнѣылѣтэт, сѣкыржат ик кѣрвэнэ нѣрѣк вэлэ кодын, тидѣм качмыкышты, нѣмат укэ... шужат, пѣйыркаэмвлэ,—манѣн шаналталэш, сѣнзѣвѣдшэт цѣр-цыр йогэн лѣктэш.

3.

Нѣл йатажан кого фабрик кѣргѣшкѣ пырѣмѣкы ижѣ, Марйин шүмжѣ изиш ладнанэш. Тиштѣ шокшы, кукшѣ. Комы станвлэ аныэт тамазаны шүдѣн лочыгат, сѣрнэт, тужгыжѣт. Сѣртѣш шѣштѣвлэ вѣшткэ аравагѣц аравакы кыргыжыт.

Ѣндэкш цаш йактэ, вады вашталтыш толмэшкѣ, пиш кужѣ вѣрэмэ пашэм ѣштэн шалгымла. Кок комѣ станѣм йалвѣлнок анчэн шалгаш, канѣдѣок—пиш лѣлѣ, пиш йасѣ, когон йанѣлымла. Фабрик хозажы Маркушэв пиш курпѣнѣк ѣлэш Сэдѣндон кошашлык шѣртѣжэт пиш лѣзѣрѣ. Комѣ гоodyм когон тѣшлэн анѣымла. Кѣдэл каршта, сѣнзѣят шалэнэ, тыгѣды шѣртѣ кѣвшэт шүлѣмашэш нѣрѣш, логѣрѣш пѣрэн шѣнзэшэт, логѣрэт кырткэ вэлэ чучэш, онат каршта.

4.

Кошѣ ѣдѣрэмашвлэлэн кѣчэш пашэ тѣрѣм хоза 30-40 копѣкѣм түлэн. Марйиэт 30-40 копѣк оксажѣдон ѣрвэзѣвлэжѣм пукшэн-йүктэн лыкташ, чиктэш, ѣрѣктэш цаца. Ватѣэр тѣрѣмэт изин гѣнѣят пѣрт хозажы кѣчэ. Тэнгэлэ нѣзѣрѣн йасѣланэн сѣмѣяжѣдон тѣлык ѣдѣрэмаш ѣлэш цаца. Фабрикгѣц йанѣлэн толэш ѣрвэзѣвлэм йѣнэтэш кэлэш, камакам олташ молѣ. Йѣштѣмактѣлэш, кѣнам эчэ канэлтэш вазэш.

Пашэ тѣрѣжѣмэт эчэ хоза прамой ак түлѣ, шѣрты кѣрѣштэш, станвлэ шалгат—йалахайэш пиштэт, пашэ тѣрѣм

кычэн кодат. Изи оксагыцок кого штрафвләм кырын кода. Пашазы йасы лин колта, паша бшташ кэртымы лин колта, пашагыц карагалэш—хоза ик копэкымат ак тулы, кыце мыштэт ылы. Ти Марийи гань пашазы бдырамашвлалан пэрви пишок йасы ылын—иктынгыцат палшыкым вчыаш укэ ылын.

Кызытшы пашазын ылымашыжым анчэн аль лыдын палыда. Кыцэла тэнэ пашазы ылымаш вашталтын, кынам вашталтэн шоктэн—лыдын палыда.

Пэрви пашазывлан пашашты лудышла ылын.

1.

Капитальиствлә ылмы годым фабрик-заводвлашты пашазывлалан паша бшташ йасы ылын. Фабрик-завод хозавлә пашазын ылымашыжым, паша сэмжым кыце гыныат куштылташ цацыдэлыт, пашалым вэрим йонгатаэмдэш, самынь лимашгыц пэрэгаш цацыдэлыт. Шык пиганывлә париш окса гишан вэлэ шанэныт, паша эдэмым эдем шотэшат пыштэдыт.

Стыокла бштымбы заводышты пэрви кыце пашам бштэн ыленэйт, ик ужшы эдем тэвэ тэнэ сирэн.

2.

Тэвэ кого, кукшы сарай. Сарай сага кукшы кырыгыц трува шалга. Сарай коргышты кого йыргешкы камака. Камакаштыжы йырок йражвлә бштэн шындымы йражвлә вашт соты вильгата тыл кайэш. Камака йыржы платя ганьы бштымбы. Платя вьлны эдэмвлә кыткы ганьы сарнылыт, кидэшышты кужы пычвләм кычэн-кычэн шагалыныт.

Тиды стыокла шолтымы завод. Камакашты стыоклалыкым шыратат. Кызыт шыранэн шон ганьок, сэдьндон камака йыр эдэмвлә погынен шагалыныт. Камака лишкы мимыляат агыл—шокшы. Камакашты тылшол гань йакшаргэн шыцшы кого коршоквлашты стыоклалык лоргэ вэлэ шолэш. Камакашкыжы анчалмыкы, сотэш сынзә төрок йымэн кэа. Пашазывлә шукынжок цара капан ылыт, монгырышты—шыргышты мычкы пужвэд патькышынок йога. Сынзашты йакшаргэн, нолтэн шынзын, каша капанвлә—анчашат бжәл.

Иктыт кловой сынзәлыкән ыражвләм пачын коршоквләшкы анчалыт,— „тынгәлдә!“—манын сыгырал колтыш.

Тэвэ тынгәльэвы... Пычыштым ыраж вашт камакаштыш коршокышкы цикалыт, тылшол гань йакшар тыл мындырам пыч вуйэшышты вьдыл лыктыт, шуэр ганьышты пытыркалат, пыч вашт бфылат. Йакшар маклакаэт шавынь шон бфылымләок аварга. Укшәләләш, эчэ камакашкы цикал лыктыт,

эчэ ыфыллат, авартат. Ышкэат шокшэш да когон ыфыллы машэш йакшаргэн шынзйт. Вара цаш савалала лывшэдэт пычыштым ышмагыцат ак колтэп кужы шывыран ганьым ыфылэн шындэт. Талашат, пужалт шынзынйт ыфылэн-ыфылэн шүлышыштат пята, эчэ какыртыш аптыртат.

Талашым лошты ик пашазы пыч мычашэш стьоклалыкым ыдыл шындэнэт, ышкэ вэршыкыжы шагалнэжы ылыы Сарналмежы годем вэсын цара монырэшыжы самынь тыкныктэн колтыш. Тылшол гань стьоклаэт пулышгыц кыда, йактэ пэл моныржым йылатэн колтыш. Тыды пиш когон саслалтыш, пычшымат шуэн колтыш. Йылен кэшым йылеран кычэват токыжы намал кэвы. В а р а вэршылым кандэнит маньэвы. „Кок тылзы киэн, пашадэ ылен, сэмьяжыдон кычэн каштмэшкы шон—хоза ик урымат палшыдэ“ паша зывлэ попат ылыы.

Ыфыллым вэргыц пасна сарай ик вуйышты 20—30 эдем нэрык йарыдым тошты йамдарвлэм цоныргэ пыдыртат. Стыокла пыдыртымашэш выцкыж пырак высалт шалга, паша зывлэн нэрышты, сынзэ пынышты молы стьокла пырак пжын шынзын—какыралтэн, ныштал колтат, лэвра ганьы лэктын вазэш.

Тэвэ стьокла заводышты пэрви ылымашэт маганьы ылыы, тэвэш малын пашазывлэжэт потькатаэм ошэм шынзыйт ылын.

Кызыт когорак стьокла заводвлэшты йори машинавлэ ыфыллат. Сэдындон эдем шулыкшат пэрвышыла ак пыдыргы пашажат пиш когон ашна. Эдем машина сага виктарэн вэлэ шалга.

Совет фабрик-заводвлэшты эдемын пашажым кыцэ куштылташ лиэш, шулыкым кыцэ пэрэгаш лиэш—цыла быштат. Совет власть пашазы труйыш эдемым пэрэгэн шалга.

Кү вуйнамат.

(Кугижэ годшы)

Машина стройым заводышты пашалэн ылымэм годем ик пашазы пар аравакы вэрэштын. Кынэрвургыгыц кышыцрак вургымла кидшым кырын шуш.

Ашындэрэм—ышкэ стан донэм шалгэм ылыы, колам—шайылынэм кыцэ кэрдмын тэгу сыгырал колтыш. Шайыкыла анчал колты, ышкэат лудын сыгырал колташ вэлэ. Мыныгыцэм кым ашкыл лиэш вал, сэдырэшты кого пандачан эдем кия—сасла, пытырналтэш вэлэ. Вургымла кидшы пулыш йактэок кырын пычкылт вазын, выр кидшыгыц цужгэ вэлэ пырха. Стан араважы йакшаргын вэлэ кайэш. Стан лывалны какаргэн шыцшы кыршы кидшы кия.

Самынь лимы вэршыкы тын мастаржы, паша анчышывлэ подынэн шагальэвы.

— Ёшкэ вуйнаматэт, анчаш кэлэш. Сынзэйтшы анчаш ёштёмбй вэт... Ньима пэльдэок эчэ тын мастаржы попа.

— Тиды, мёланэм паша адбрым пуа ылы, кидшым викталтыш вэлэ, тагыцэ аныат арава пушкы вэрэштй—цакленат шбйм шокты—ик пажэзы кэлэсаш тынэлыбй.—Тыгыр шокшбйжбйм пётырэл нэлыбй гын вэлэ, аныат?

— Мбнь манам вэт—ёшкэок вуйнамат. Ти, мйштыдбймвлэ, нбйгынамат ёшкбймбштём кбчылт ак мйштэп. Вэршбйллан мбнь кэлэсэм, больницышкбй намал кэдэ—мастарэт кэлэсэн пуш.

Шушыргбйшым сэдбйрагыц нэлыэват мастыэрскойгыц намал лыктэвбй. Саслымаш-охлымаш цэрнбйш, пашэзын кэн вацмы вэрбштй амалыш вбйр шбйнзэн коды.

— Ёшкэ вуйнамат... Сынзэжбй анчаш лин вэт... Мастарын шумжбй ладна агыл—мбнэш-аныэш анчылтэш.

— Акэлым шайбштат, тидын агыл вуйнаматшы!—Глыбов Арсэнь, мэнман пашэзок, шбдэшкэн саслалтэн колтыш, сынзэжбй вэлэ йбйла...

Мастарэт, хоza вэкбй онбйрышы эдэмэт, ти шамакэш ёрбйн кэш, шайбкбйла цакнэн колтыш, Глыбов вблкбй анчэн шбйндэн. Кбзбйт йактэ оро шамакым колтэат, ваштарэш кэлэсаш шамакбймат мон ак кэрдт...

— Тынь шанымэтдон, кб вара вуйнаматшы?—Глыбовгыц мастар изи йук дон шбдэшкэн йадбй, таза мбтык шужэат йакшаргаш тынэлыбй. анчымашток кайэш—шбдбйжбй когон погына.

— Завод вуйнамат!—манбйн Глыбов пинбидбйн кэлэсэн пуш, мастар вблкбй ёшкэ анчал шбйндбйш.

— Мэлын завод вуйнамат?—ик ашкылым Глыбов докыла ташкалын мастар йады.

— Завод хоza мэнмам эдэм шотэшэат ак пишты. Шбйклана, оксам бнэжбй шавбй. Станвлэ вбйлэн, сэрнбйлшы арававлэ вбйлэн комдбйшвлэм бштэш кэлнэжбй, эдэм сэрнбйлмбй вэрбштбй самбйнь лимашгыц арэн шбйндаш кэлэш вэт. Пашэзы эдэмлан ньима кэрэлжбймат ада бштбй, штрафвлэдон тэмдэш йаратэдэ.—манбйн Глыбов шбдэшкэн орланэн тёр кэлэсэн пуш. Мастар йукбймат бш лык, тбйрвбйжбйм вэлэ тбйрбйнь пбзбйрэл шбйндбйш, Глыбов вблкбй тбйрбйнь анчалыат—кэдэ, пашашкбй шагалда!—молы пашэзывлэм вэрбшкбйштбй поктыл колтыш, ёшкэ тбгбй лэктбйн кэш.

Пашэзывлэ тынам йажон цаклэвбй—кбн вэлнбй лачокшы блэш.

Арсэньим вэс кэчэшок завод канторышкы сбйгырэл шбдэвбй. Касир рошотым кычыктэн пуш, тэнэчбй машинэ шалгымы вэрц эчэ пашэ тэргыц штрафым пэлгэчбй тэрым кычэн кодэвбй. Мастарат тбйшток вбйртэш пбйралалын, сэрнбйлэш, мбйскбйлмблэ йбйрэн анчалы.

— Оро нушй пйсы йылман эдем, маланна ак кэл!—
манын хоза лымдон кэлэсэн пуэвй.

Пэрви хоза доны йлымаш гипан йори кныгтэвлэм аыдта. Шонгырак
эдэмвлэгйц йадышт паллэдд. Кырык Мары районштына ляс заводвай ылыныт,
кавашты завод, стьокла завод—тйштй пашалышй эдэмвлэ кэлэсэн кэрдыт.

Микитя.

I

Шошым вэкылэ Микитан ньымажат йыш код—кындылэ
вашталтыл кого сэмьйажыдон ма улыжым пйтарыш: вольй-
кэт, выргэмэт, молй адйрэт цилэ кулак кидышкы вэрэштй.

Солаштыжы, лишыл вэрйштыжы ньымагань паша укэ,
солайалжат Микитя ганьок цилан нэзэрвлэ -эртйш каньжын
кынды худан шачынат, циланок качкын-качтэ йлат.

Микитя окняа турэ пугьйргэн шынзын, вады жэрэм
анчэн шындын.

— Паша кйчял кышкы гыньат кэаш вэрэштэш,—манын
пэлэштйш.

— Кышкы вэл кэйэт... кышты вэл пашажы улы... ваты-
жы йукум лйктй, азажылан вйдан инзыкым йшкэ шыралы
—помэшйквлан вэлэ житьаэт—анчок, мазар кындым вэс-
кидышкы колтат.

Атя-ава вылкы йрвэзывлэ цйргэ анчат: мйшкыр
шужэн, когораквлэ ойхйрйшывлэ, йлымаш сусу агыл!

—Кышкы гыньат кэйэм, аняат иктя заводйшкы чучам.
Попат доко—рок лывац ку-шум лйктйт манйт, кышты
гыньат оксалыкым кйчял моам сйй—манын Микитя пэлэш-
тыш.

Кэчы шынзы, жэражат йамы. Портйшты пйцкэмйш лин
шынзы. Микитан ватыжы магьйрал колтыш.

— Тэнзат йасы да кэн колтымйкэт кыцэ йлымла лиэш,
мам йштймлэ, кынам вйчэн шоктымла?—манын йукын
магьйрал колтыш.

II

Микитя солажыгыц лактынат тйлзак-пэлэк паша кйчял
каштын. Качкын-качтэ, шужыш мйшкырдон вэргыц вэрйшкы
сарнылын, лаксыргыш эдэмлан эчэ ушты мыжы п и ж й н
шынзын. Тэнэ килт кашмашты ватыжылан, сэмьйажылан
ик увэрймат пуэн кэртэ: йшкэ лйдын-сирэн ак мйшты.

Тылзак пэлэкышты ижы кыртныи шйратымй заводйшкы
чучын. З а в о д кудывичйшты ййрваш кыртныи йук вэлэ
цуньйргэ шакта, изи паровозвлэ цоргэ саслыкалат, мйнгэш-
аньэш кэралым шывшэдат. Вйцкыж тйтырала пйрак шагал

шынзын, логэрышкы пыра—цожгэ вэлэ нэлэш. Завод стэ-
ньяжы, лэвэшбыжы, рокшат прапан, шыкшан шынзын.

Микитам кыртныи корны сага шагалтэвй: тйштй тй-
тйштймй изи паровозвлэ тамагань лудика рокым, шун рок
ганьым, шывштэнок шалгат, йорал-йорал кодат. Сэды рокым
ордышкы ыдырэн шалгаш Микитам шагалтэнйт.

Д о м н ы в л а (кыртныи рокгыц чугун шыратым вэрвлэ)
вужгэ шыкшым лыктыт, домнывлэ йыржыи воздухшат каль-
алт шынзын—пиш шокшыи. Домнывлэ пиш коговлэ—кыкшы-
влэ, йыр сэрнылшыи эдэмвлэжыи, имнывлэ, вагонвлэ мады-
шынла вэлэ кайыт.

Йыдэт-кэчэт цэрныдэок паша кэа. Ровочыйвлэ пиш тала-
шен рудам, коксым крузат, шывштат. Кыртныи пычкэдышыи
пилэ йук цоргыжэш, кого молотвлэ рунэ шидат—мулан-
дыжат рышкэлтэш, домнывлэ вуйыштыи пашазывлэ йыдэт-
кэчэт коргышкыжыи рудам, кы-шым йорэнок шалгат.

Микитаат пашашкыи прокок пижын шагалын. Пиш кого
шокшыштыи, кы-шум прак лоштыи, шырэм лоштыи кыртныи
рокым цэрныдэок лултым машинашкыи кышкэн шалга, пуж-
вйд вэлэ лицажыи мычкыи йыжгэ йога.

Вадэшэш йангылэн шынзэш—кыдымат луктал ак кэрдт,
вуй каршта, ыш кэа. Казармаштыи пшона ньэмырым качкыл-
далэшат, йылэрэк олым ашыкышкыи шыралт вазэш, колышы
ганьок амалэн колта. Иргодым ирокок эчэ тй пашашкок.

Тэнэлэ Микита ик каным кэчыи ужтэ вольыклаок пашам
ыштэн шалгэн.

Молы гишан шаналталаш, ышкэ йыр анчалаш завод
паша ирыкым ик выртэцат путэ.

Цакла Микита —изи самыньэшок пашазывлэм цуцан-цу-
цан заводшыгыцат поктэн лыктыт, штрафым сират. Йук
лыкташ акли—ольицаштыи завод капка анзылныи паша кычыл-
шыи халык йыдэт-кэчэт шалга, иктым поктэн лыктыт, кок-
тыт-кымйт вэрэшыжыи шагалаш йамды.

Микитан кахыртгыш лактын, кашаланэн шынзын, цырэжыи-
капшыи шимэм шынзын, сынзавлэжыи вэлэ цыргэ йылат. Ми-
китам палашат акли, когон вашталт шынзын. Андак ышкэ
качкышгыц, ышлан пиш кэралгыцок кырын токыжыи оксам
колтыкала ылыи, вара паша кычылшыи шукат, паша тэрым
валтэн колтэнйт. Кэрэк кыцэ чыдын шавэ гыньат, токы.
колташ ситарэн кэрдтэ: пиш шоэн, колтыкалалаш тынгалын.
Пытари солажыи гишан, сэмйажыи гишан пиш когон шана
ылыи, вара лэлыи пашэш ышкэат когон шалнэн, паша лош-
тэт шаналталашат ирык укыи. Тэнэлэ изин-ольэн солажат,
сэмйажат омыныштышла вэлэ чучаш тынгалын.

III

Кынам гыньат токыжыи чучаш Микита со шанэн ылэн.
Тэнэ шанымыжыи кандакш и эртымкыи ижыи лин шоктыи.

Микитам завод конторышкы сыйгарал ныртэвй. Микитя арлугач вэлэ эртыш, калпакшым кыдаш шуш.

Канторшык йады:

— Тынь Трэгубов Микитя йлат?

— Лачок тэнэ.

— Нә, рошотым нәлөк,—канторшык кәлэсэн пуш.

Микитя ошэм кэш.—Малан лыктыда?—йады.

Канторшык йыралыш вэлэ.

— Тынь,—манэш—лаксыргәнәт биндә, пашам прамой бштән ат кәрдт. Тынь в арэшәт молывлә, брвэзыраквлә пашам йадыт. Тынь 3 тачкым оптәт, брвэзырак 5 кәрдәш. Заводлан тыным урдаш выгоды укә, вәрәшәт вэсым шагалтәнә.

Микитя бшкэок тидым йажон пәлә: завод хоза улы силажым, вбржым йун пйтәрәнәт биндә йарыдымәш лыктәш. Кәндәкш и мычкы хозам пайдарән шалгән, биндә пйтән шомыкыжы заводгыцәт чымал лыктыт.

Рошотшат пыйырт вэлэ ләкты. Арьня нәрбик молы заводвләшкы пашә йадын каштыкалыш, цилә вәрә пашә кычәлшывлә шанок. Пашә укә, силанраквләм вэлэ пыртат.

Вара Микитя токыжы кәаш ли. Биндә пойездышты вагон көргышты шынзәлтә: Кынам—тинәм анчаләш—окня вашт вәрвлә эртәт. Завод көргыштыш ружгымы йук паштәк пиш тырын чучәш. Вагон рышкәлтмәшәш Микитя нәрбкәлә, сәмыяжы гишән, солажы гишән шана. Мам ужмыла, кыцә блымлә, йлат-коләнбг—бшышток шалга.

СССР-шты кызыт пашәзывлә кыцә ровотайат, тэнә пашәгыц карангдан лиәш, кыцә пашәзым пәрәгәт — тиды гишән цилә пәләдә. Лыдта, йадышта.

Солашкы мимыкыжы Микитя мам ужын, пакыла мам бштәш тынәлыи —бшкэок сирәдә, понымашым кашартыда.

Забастовкы (стачкы).

Савин хозан фабрикышты йажо агыл—пашәзывләм штрафдон өрыктәрәнбт. Празнык анзыц пиш кого штрафым циләләнок сирән шындәнбт, тырхашат ак ли. Сәбьндон пашәзывлә цуцан-цуцан погынат,—мам вәл бштымлә—манын попат. Иктынгыцәт когоракын кошы мастар—шонгы Фомич шыдәшкән. Ик цуца докы, вәс цуца докы миәләләшәт сасла: „шумбәлкәвлә, йук лыктә йләш ак ли... Кызыт йукым ана лык гынь, пакыла эчә когонрак ныктыш тынәлыт. Хозалан ныма эксбк литә йлнәжы вәт, малын вәл штрафшым кычән кодат...“

Ти шамакәш шукынжок—магань эксбк!—маныт, пашам йажонк бштәнә, нымагань изыән укә ылнәжы, хозажы штрафым штраф вәлән арала, штраф түләшәт пашә тәржы ак ситы!

— Кэрэк саслыда, вашталтэн ада кэрд вэкат—ик паша-
зы ёдырэмаш маньы.

— Кыцэ гыньат аньат кэрдына йок!—манын саслалтэн
Фомич стан вёлкы кузэн шагальат, попаш тынгалы:

— Танвлә, колыштай мёньым, кырэдалаш кэлэш, укэ
гынь лаксыртэн пйтәрәт... Тывэ Ивановски фабрикты
пашазывлә пашам пйрахэн ләктёныт, штрафвләм шындаш
пйрахымэшкы пашашкы ләктәш ак сөрәп... Айда, танвлә,
маат тэнэ ёштәнә. Хоza кид лывалны ородыла ситә каш-
таш! Попымэм лачок лиэш вара?—маньы.

— Лачок, лачок!—цилә вэцын саслаш тынгалыэвы.

— Канторышкы кэаш дә раскыдын төрок кэлэсэн пуаш
кэлэш... маньыт.

Саслэн-саслэн хоza дон попаш 3 эдёмым айырэвы. Фо-
мичым нынын лөэш когоракэш—попашыжок ёштэвы.

Фабрикты, комы кыдэжгыц ёндэ кымытын ләктэвы,
конторышкы кэат. Изиш вэлә ёш шоэп, ужыт—фабрик
хоza дирэктёржы дон коктын фабрик пашам анчаш толыт.
Ныным ужын шагал колтэвы, калпаквләм анзыцракск кыда-
шыныт, кымальэвы.

— Та ма ада ровотайы?—туран хоza йадэш.

Фомич анзыкырак ләктын шагальат, хоza вёлкы анча-
лашат шекланә, попаш тынгалы:

— Василь Петрович, кызытшыла пашам ёштәнәт ёла-
шыжы ак ли... Охырым вэлә пашаләнә...

— Малын тэнэ охырым пашаләдә? Мёнь тыләнәдә па-
ша тәрём ам түйы гыцэ?—хоza йадэш, ёшкэ сёинзәхалжым
вэлә шывшыл шындёш, шыдэшкэн йадэш.

— Түләш түләдә, тынь шудымэтдон штрафвләжымәт
паша тәргыц кырыт... Лүдтэок Фомич попаш тынгалы.
—Штрафдон ёрыктәрәт, Василь Петрович—кэрәлтэок штра-
фым ит шындёкты. Төрок кэлэсы, канторыштәт ит сирёк-
ты, вара пашашкы шагалына. Укэ гынь...

— А, та бунтым тәрвәтәдә?! Циләдәм фабриктыцәт
поктэн лыктам, циләдәм!.. Хоza шыдэшкэн йакшаргән шын-
зын, когон саслаш тынгалы.

— Кэрэк мам ёшты—айырым эдёмвлә кымытынат по-
паш тынгалыэвы:—тэнэ гынь ма тыләнәт ровотнык ана ёл!

Хоza вёлкы анчалын комы кыдэжышкыла сәрнал дё
кэвы. Хоzaат мёнгешок канторышкыжы талашән пйрән кэш.
Тышты—окныа вашт кайэш—йажонок понёлташ тынгалы
тама,—служышывлә сәрныләш тынгалыэвы.

Комы кыдэжышты айырым эдёмвләм тырхәнәт ак кэрд-
тәи вёчат.

— Хоza мам кэлэсэн пуш—шайышта—цилән йадын кол-
тэвы.

— Попашат укэ, стачкым вэлә тәрвәтәш вәрәштәш—Фо-
мич маньы.

Тынам цилан—Стачкы! Стачкы! манын сьгьйрэл колтэвй.
Брвэзбраквлэ логыц тэгү тьргьжрак—хоза пурлбкым
шанартыда!—сьгьйрэл колтыш.

Фомич тынам—Танвлэ!—маньй.—Ньимамат ана нэл, ньи-
мамат ана пьдыртй. Айда ладнан тугьй цилан лэктйна...

Саслэн, ружгэн тугьй лэктэвй, кудвичыштй лүдбн шыц-
шы оролывлэ дэ кэчй шотдон тэрлёмй пашэзбвлэ погы-
нэн шагалынйт.

— Бунт, бунт... маньн лүдбн каранаш цацат.—Бунт аг-
ыл, стачкй—пашэзбвлэ кэлэсат:—мэ лачок кэрэлжбм вэлэ
тэргэнэ, пакыла тэнэ бляш акли,—маньт.

Кантор турэ цилан погьнэн шагальэвэ, сьгьйрэл колтэвй:
—Хоза, Василь Петрович, лэктылдалок, попалтэнэ.

Хоза бшкэ бш лэ, дирэқтырым колтыш.

— Идэ саслы—манэш тьдыжбй: тьлэндэ ма эчэ ак на-
рбй?

— Цилан ак йары... Штрафым идэ шьндь... Качкылда-
лаш вэрэмэм кужэмдалдэ... Пашэ вэрэмэм ик цашьм кьтй-
кэмдыдэ...

— Цилан идэ саслы,—манэш дирэктйр: айбйрым эдем-
влэдэ попьшты.

Фомич эчэ анзбкй лэктй, вуй шйаш тьнгальбй:—Бндэ
тьрхэнэт ана кэрдт... Ирбй жэрэгьц вады жэрэ йактэ пашаш-
тй шалгэнэ... Кэчывалбм ладнан качкылдалаш жэп ак ситй
—пилаок увалтйлаш цацэнэ... Качкыш худа... Брвэзбвлэнэ
худа пьцкэцэ ватьэрбшты блятэт, мэрцэн колат, кашавлэ
кушкьт... пашэ тэр чьды гьньэт эчэ штрафвлэдон ти изи
окса гьцок кьрбн кодат... анчыш мастарвлэжэт пи ганьок
брлэн каштыт... Йадмынам бштымэшкьдэ пашашкэт ана
лэ... соикток колаш—манын пуш.

Фомич попом годым молывлэжэт паштэкшй сьгьйрэл-сь-
гьйрэл колтат.—Лачок!—маньт: соикток колаш...

Дирэқтыр ньимат бш сьрбй, йук лыктэок сэрнал дь кэш.
Пашэзбвлэ вычэн шалгэвьй-шалгэвьй, вара токьшты шалэ-
нэвьй... Олыцаштй ньнбн вьлкь лүдмьлэ анчал-анчал кол-
тат: Лапка хозавлэ пашэзбвлэгьц—Стачкок бндэ лиэш гь-
цэ? Эх, ойхэт... йадыт.

Ик арньэ утла фабрик шалгьш. Пашэзбвлэ адьрвлэш-
тбм пазарьшты моло вьжалыкалаш тьнгальэвьй. Качкьн
лэктэш кэлэшат шулдэшок пуэн каштэвьй, лапка хозавлэят
йори пьзбьрэш тьнгальэвьй. Фабрик капкаэш хоза увэртй-
машьм сакэлтэн: бунт бштышывлэм мьнгэш фабрикьшкь
ана пьртй маньн сирэн. Кум ак пырты лымдонок сирэн
шьндэнйт. Пашэ тэрбм хоза тоштымок кодэн, кэчывалбм
качкылдалаш цэрпэт цашьм кужэмдэн дэ пашэ анчышы ко-
горак мастаржбм вашталтэн. Молбжбм цилэ пэрвишьлэок
кодэн. Тэнэ сирэн сакэн. Пашэзбвлэ нуждэшн брбнйт гь-
ньэт пашашкь шагалаш со вьчат.

— Аньят ындэ штрафшым кэрал годым вэлэ шындат — пашазывлә лоштышты попалталыт.

Фомичым, эчэ кок айбырым эдэмвләм — кымыныштымат хоза дон төрок попымы гишән увэртымашты карандаш быштәнйт.

Ик арныә нәрбик стачкы тынғалмыкы ныны фабрик лиш- ны сәрныльэвы, молы пашазывләдон вәш лилдәлыт — попал- талыт.

— Тәнвлә, цаткыдыракын шалгыда, пингыдыракын кычы- да — Фомич со тәнгә попән: Цилән ик цуцан шалгәнә гынь, иктәт мәнмәм сынған ак кәрдт. Хозаат мәнмәнгыц пасна нымат быштән ак кәрдт — фабрикшәт шалгаш тынғаләш. Соикток тәрлә, пингыдыракын вэлә шалгыда. Эчэ изиш тыр- халалда, ма лиәш — аньят молы фабриквләәт мәнмәм кыча- лыт...

Тәвә тәгәнә шамаквлә гишән хоза тагыцә колын — хоза вәкы лишывлә колынйт тама. Пивачвләәт кәләсэн шоктәнйт. Фомичым молы — кымыныштымат — алагыц тагышкы шывш- тән кәвы. Йыдым нәләш толыныт. Цилән амалат ылы, рү- нән пырэвы, йылэрәк вылән чияләләш шүдэвы, кыртныи корны станцишкы поктән ды кәвы. Тышты ирок йактә ур- дәнйт, ирок конвойдон пакыла нәнгэвы. Кышкы нәнгәәт, ак- ат кәләсәп. Фомич вэлә цаклыш мындыркы нәнгәәт...

— Әх, тәнвлә, идә ойхыры — тәнвләжылан кәләсәләш: — Мәнмәм мындыркы нәнгәәт гыньәт, фабрикышты кодшы- вләлән кырэдаләшышты корным ажәд кодышна. Мажы тын- гәл вэлә кодышна вәт, молывлә кашартат. Тәнвләәм, бинья- ныда кашартән шоктат!...

Пойезд цуныргә Фомич дон тәнвләжым мындыркы нә- нгәә. Фомич йасым ужшашлыкы гыньәт, тамалан ик ойхыры. Тиды пәлә — пашазывлән тәргымышты төр пәшә ыләш, кы- нам гыньәт у ылымаш быштәлтшашлык.

Кыцә цэркы (попвлә) кугижәлән вә пайанвләлән палшән ылән.

Кугижән, помешыквлән, фабрикантвлән шукы цора ылын, шукын труйыш халыкым пызыртәш палшәнйт.

Кугижән судшы пашазывләм, труйыш хресаньвләм изин өро пумашәшок суйән колта ылын. Судтәокаат эчә жандар- мывлә, полицижы казаматышкы питейрән шындән, катор- гышкы, мындыр вәрбышкы поктән колта ылы. Кугижән пра- витьыльствын, капиталыствлән ышкә казәтвләшты ылыныт, кугижә дон капиталист вәлны ылы эдэмвлә кугижән кы- чыкым, пайанвлән пәшә вктырымашым йажоәш лыктын си- рәнйт.

Школвләшты ырэзывләм ик сәмынь тымдәнйт: пайан- вләм колышташ, нынылән помәм бышташ.

Тидьингыц пасна пэрвиш пайанвлән властын эчэ ик ко-го цора Ыльин, тидьй цэркьй, рэлыги. Цэркьй ньигынамат цила курьимвлә мьчкок со пайанвлә вэлнй ылэш, кугижәвләм пэрэгән шалга, ниньин властым йажоэш льйктэш.

Примэрвлә кэчьиньок кайынйит. Иктә вәрэ забастовкьй лин колта гьинь, фабрик-завод хозавлә польцимәт уьжин кандат, эчэ попвләмәт сьйгьйрәлйит Ылын. Попвлә кьйрйялтйш-тэок цэркьйвләштй, молы йиш рэлыгиштәт тэнэок, проповедьвләм кэлэсэнйит, хозавләм колышташ шүдәнйит. Фабрик кудывичьйшкьй толмыкы, попвлә кидэш крестй кьйчән хоза ваштарэш тәрвәнәш шүдйдәлйит.

Ньигнамат попвлә (цилә йишвләок) тэнэ попәнйит: кьй Ыльимжьй годьим йасьим тьйрха, нуждаштй нэзэрьин Ылә, тьй-дьйлән колымыкыжьй пиш йажо лиэш—йьимьй докьй төрокчү-чэш—маньинйит.

Эчэ тэнэ попәнйит: кьй кугижә ваштарэш, пайанвлә ваштарэш кәә гьинь—йьимы ваштарэш кәмьйдон иктөк ылэш,—маньин алталәнйит. Пайанвләлән властым йьимы Ышкә пуэн,—маньинйит.

Пәшәзьйвлә тэгәнь шамаквләм кольйштйин-колыштйин цаклаш тьйнгәльинйит: рэлыгижьй—цилә йиш попвләэт—пәшәзьйвлә ваштарэш, труйьйш хрәсәнь ваштарэш вэлә кәә, маньинйит. Пәльйдымьй халькым цэркьй пиш шукьй курьим мычкы алталән шалгән, кид-йялжьйим йялштймла, сьйнзәжьйим тьйшкымла урдән. Пайанвләжьй гьинь цэркьйим ньиньин вэрц служьйим гишән пишок йаратат ыльин, пәльйдымьй труйьйш халык алталым гишән кого таум Ыштәнйит, когон сәмәләнйит. Эчэ когонрак алталаш лижьй маньин угыц цэркьйвләм стройәнйит, цэркьйвләм олмьйктәш шэргәкән иконвләм молй нәльинйит, попвләлән жалованьим түләнйит, попвлән онгәш шөртньи крестьйвләм сәкән пуәнйит, шөртньән выргәмьим халык алталаш чиктән пуат Ыльин...

Пайанвләдон ик Ышьин кугижәвлә шьйкланән йәльин сәндәлькьйим йәшнән нәләш вьйрсывләм тәрвәтән миәнйит. Тьй-нәмәт цэркьй йьидә попвлә труйьйш халыкым вьйрсйш кәәш йышкырәнйит.

— Йьимьйлан Ыньәньим вэрц, кугижә дон кугижәншй вэрц вырсйшты шагалаш йьимьйлан йярал пәшә,—маньин попәнйит.

Тэнэ шуку курым мьчкы попвләжьй, манаквләжьй пайанвләдон икуэш труйьйш халыкьим әргән урдәнйит, цила вэцьин тьйдйин пәшәжьйим качкын-шүктән Ыләнйит.

Комунист партьй вьйктәрйьмдон тоштй властым, пайан сәмьим йямдйшна. Цэркьйжьй вэлә эчэ кьйзйитәт у Ыльямәш Ыштймәштй әптйртән шалга, пәльйдым эдәмвлән кид йялым шалдйрта. Ындә цила труйьйш халык пәләш тьйнгәльин, сәдьйндон цила вәрэок цэркьйвләгьйц клубьим, кином Ыштәт. Алавләштй, солавләштй труйьйш халык лошты „йь-

мѣлан ѳнѣанѣдѣмѣ ушѣмвлѣ“ (СВБ) лит, цѣркѣн алталы-мѣжы ваштарѣш крѣдѣлѣйт.

Николай Пѣтрович

(Ик пѣшѣзѣн кѣлѣсѣмѣш.)

Мѣнѣ ик заводыштѣ слѣсарѣштѣ ровотайѣм ѳлѣѣ, тѣштѣ пѣлѣшѣрѣк пѣшѣзѣ пѣлѣ ылы. Стан сага пѣшѣѣш шагалытат пѣшѣ лоштѣ тѣнвлѣдон попалталашат акли ѳлы. Начальниквлѣ костанвлѣ, пѣшѣм ик выртѣшѣт шуаш ак шѣдѣп. Кѣчѣвѣл качкѣш пѣрѣблѣш пиш чѣдѣ вѣрѣмѣм пуат, ладнан качкылдалаш ирѣк укѣ... ѳлѣмѣш гишѣн лоштына шайышталаш молы вадѣш вѣлѣ ѳѣвѣрт погынална ылы.

Йѣд лимѣкѣ, ольѣцѣштѣ понарвлѣм вѣлѣ чѣктѣн шоктат, мѣнѣѣн вѣтѣрѣшкѣм, лык ольѣцѣшкѣ, тѣнвлѣѣм погынат ылы. Нѣнѣ ѳори иктѣн-иктѣн толѣт, ѳѣр сѣрнѣл эртѣт—иктѣжѣ ак оролѣп манын,—вара токѣм амасам шотшот сѣвѣлѣйт.

Мѣнѣ донѣм ѳѣвѣрт пѣшѣзѣ кружок погына ылы. Вѣтѣрѣштѣм ик олак кѣдѣж ѳлы: ик окѣан, окнѣжат э дѣм каштымы вѣрѣшкѣлѣ лѣктѣш. Окнѣам кѣрѣн шѣндѣнѣ, жар абажуран изи лампым чѣктѣлтѣчѣ, ѳѣр погѣнѣн шѣнзѣнѣ. Стѣл лоѣш пѣлѣшѣрѣк пѣшѣзѣ ѣлѣ иктѣ студѣѣнт шѣнзѣшѣт попаш тѣнѣлѣш ылы... ѳлѣмѣшна гишѣн, пѣшѣзѣ халѣк ѳлѣмѣш гишѣн попѣнѣ ылы, кѣцѣ ѳажѣмдѣмлѣ молы. Тѣнѣ погѣнѣн вѣлѣ шѣклѣнѣдѣ тѣр шайѣшт кѣрдѣнѣ ылы... Тѣгѣнѣ кружоквлѣштѣ пѣшѣзѣвлѣ тышманвлѣдон кѣрѣдѣлѣш тымѣнѣѣнѣйт.

Икѣнѣк—кружокышкѣна пѣшѣ вѣктѣрѣш вѣс эдѣм толшашлѣк,—манын тѣнвлѣѣм кѣлѣсѣвѣ.

— Ку толшашлык вара?—ѳадѣм.

— Пиш ѳажѣн вѣктѣрѣн мыштышѣ Николай Пѣтрович толѣш—манѣвѣ: кружокѣшкѣ пѣт ѳнѣан пѣшѣзѣвлѣм вѣлѣ пырташ кѣлѣш—манѣт.

Ти шамак паштѣк Николай Пѣтровичѣм мѣнѣ вѣчѣнок вѣчаш тѣнѣлѣѣм.—ѳажѣ вѣктѣрѣшѣ манытат, пѣшѣнѣѣт ѳажѣракын кѣѣш тѣнѣлѣш. ѳѣшкѣжѣ маганѣ ылѣш вѣл?—шаналтѣм.

Кѣлѣсѣм жѣпѣш тѣгу тѣцѣн амасам шотшот сѣвѣлѣѣ. Амасам пачын колтѣ, ужам—иктѣ 30 ѳѣш пѣѣргѣ, ѳакшарѣрѣк изи пандашан, пѣсѣ сѣнзѣн, лачака ѳѣргѣшкѣ цѣрѣан—пиш ышанла кайѣн колтѣш. Вѣцкѣж пѣльтѣм чиѣн, воротѣникшѣм кѣнѣж гѣнѣѣт лѣлтѣл шѣндѣн, картузѣжым анзыкы ѣлѣкок шѣвшѣл шѣндѣн. Пиш проста эдѣмлѣ кайѣн колтѣш. Пѣртѣшкѣ пырѣшат: тиштѣ Кнѣзѣв ѳлѣ?—ѳады.

— Мѣнѣ ѳлам—манѣым. Тѣнѣм ижѣ: мѣнѣ Николай Пѣтрович ѳлам—манѣѣ.—Мѣ тѣнѣѣм вычѣн шѣнзѣнѣ — ма-

ньым. Николай Пэтрович ёшкэ толмёжы гишан кэлэсальбй: мёнь шукё куктыл сэрнёл каштым, и к т а ж ё у ж машгыц пэрэгальтым,—маньё.

Кёдэжышкёна пёрышна, тыштё цилан погёнен шёинзёинёт, вычат. Николай Пэтрович, стёл лошкё шёинзат, пашанё гишан, кружокышты мам ёштёмлё попаш тынгальбй. Раскыдын попа, вуйышкё опталок пишта. Цилан ма колыш-таш вэлэ линнэ. Вара йадышташ тынгальбй: кё кёшты ровотайа, магань заводышты, палёшыраквлэ кё улы, лёдын—сирэн мёштышы мазары, мам лёдыт, ма вэрц пашазёвлэлан кёредальмёла молё—цилэ йадышты.

Николай Пэтрович раскыдын ёнгёлдарэн пуш: иктыниктын хоза ваштареш кёредальён, цилан икуеш тэрвандё ньимат ёшташ акли,—манён пуш.

Раскыдын ёнгёлдарём гишан кружокыштына цилан тидём йаратэн колтэвё. Моывлэ тамалын ёнгёлдарёнок ак шоктёп ыльбй: палдём шамаквлэм молё поёмашышкёшты йарат. Николай Пэтрович пиш йонгатын, лач пашазё йёлмёдонок попа.

— Кёрдеш—шагалтэок попа, витэрёнок шокта,—цилан шаналтэнэ.

Тёгодшён Николай Пэтрович шёирэрэкёнок толыккалеш тынгальбй. Кнёигавлэм ак лёд ёлыё—магань кнёигавлэм лёдаш кэлеш аждэ вэлэ кода, ма ёшкэок лёдына ёлыё. Молё сандалькёлаштыш пашазёвлэ гишан, кыцэ кёредальёт молё—цилэ кэлэсэн пуа ёлыё. Манмамат тэнэок кёредальаш тымдыш! Тэнэ вэлэ ирёкэн эдэм лимёла, манё.

Николай Пэтровичём ма йаратэн шёиндёшна. Толмыжым вёчэнок вёчэнэ ылыё. Иктамам ёнгёлэн ана шоктыгёнь Николай Пэтровичём вёчэнэ: толешат кэлэсэ, манёна.

Иканак тэнэлэ погёнен шёинзёиннэ, толмёжым вычэнэ, вычэнэ, вёчэн шёинэ шокты—ёш тол. Ма лин вёл?—цилан шаналтышна.

Вара тэвэ колёна—Николай Пэтрович вэс кружокёшты тымдэн шёинзё ёлын, польици пёренат кёчэн нанэн...

Тидён паштэк вэс тымдышё токёна кашташ тынгальбй. Тидат худа агёл ёлыё дэ, аньат тамалан со Николай Пэтрович ёшеш вазеш ёлыё. Малын вёл? Пиш проста, труйыш эдэм ойхё палёшы, манман эдэм ыльбй вэт—пашазё эдэм вэрц шанёшы...

Шонёмёкэм ижё палэн шом—кё тэгэнь Николай Пэтрович ёлын. Рёволюци лимёкё ижё палэнэм. Палёшымат пиш сусу лин колтышым. Шаналтэмадэ йа—Николай Пэтрович Лёнын ёшкэок ёлын!

Мёнь кёзёитат, лач колёмэшкэмок сусу лиэм: ёрвэзэм годём кружокёштына Лёнын вэт ёшкэ тымдэн, мёньё Лёнын учёншышё ёлам.

Пашазы партыи.

Кугижә годым шуку алавләштѣ, фабрику-заводвлә ылмѣ вәрѣштѣ пашазывлә йѣвѣрт польитик кружоквләштѣ тѣмәнѣт ылѣн. Польици тэгәнѣ кружоквләм ороләнѣк оролән, момыку пашазывләм кѣчат ѣлын. Пасна тѣгѣды кружоквләлән пашә вѣктәрәш йасѣ ѣлын—иктәжѣм арестуйат, кружок пѣжлән кәә... Кружоквлә йѣдә эдәмвләжѣмәт шукым цымыраш ак ли ѣлын. Вара тидѣм анчән—кружоквләм ик ушәмѣш пѣжѣктәш шанәнѣт. Тэгәнѣ лин: кружоквләгѣц пашазы ушәмвлә линѣт. Тэгәнѣ ушәмвлә Пәтәрбургышты, Москвашты, вәс кого алавләштѣ ләктѣнѣт. Пәтәрбургышты „Пашазы ирѣк вәрц кѣрәдәлшѣ ушәм“ ѣлѣн. (Союз борьбы за освобождение рабочего класса“). 1895 ин тидѣ лин. Ти ушәмѣшты Ләнѣн когон ровотайән. Кнѣигәвләм сирән, пашазы кружоквләшкѣ каштѣн, кѣцә кѣрәдәлмѣлә тымдән. Ти ушәм стачкувләм тәрвәтән шалгән, забастовку годѣм кәрдемѣ сәмѣнѣ иквәрәш погымы оксадон нуждавләлән палшән.

Ѣлѣм сәмѣнѣ Росийѣшты пашазы класс (йѣх) шукәмәш тѣнәлѣн, пасна ушәмвлә цилә вәрә шон ак кәрдәп ылѣн. Сәдѣндон пашазы партыи ѣштәш кәрәл лин, ик вѣктәрѣмәшѣм ѣштәш.

1898 ин Минск алашкѣ пашазы ушәмвләгѣц айѣрән колтѣм эдәмвлә погѣнәнѣт, партыи лыктынѣт. Лѣмжѣ тэгәнѣ лин: Росийѣштыш социал-демократ пашазы партыи (РСДРП)

Ләнѣн тѣнәм Сибирѣшкѣ колтымы ылѣн, 1900 ин вәлә тѣшәц сәрнән толын.

Варарак, пашазывлә лошты рәволюционѣрвлә шукәмәш тѣнәлмѣкѣ, пашазывлә цаклаш тѣнәлѣнѣт: пашазы лошты цилә иктәр агыләп. Хозавлә вәкѣ онѣрышвләәт ѣлыныт. Тидѣ гишән Сибиргѣц сәрнән толмѣкѣжѣ Ләнѣн пиш раскѣдын ѣнғылдарән, тидѣ гишән шуку сирән, тәр корнѣм әжәдѣн.

Кугижән кычык Ләнѣнлән рәволюци пашә ѣштәш пиш когон әптѣртәнәт, сәдѣндон Ләнѣн Росийгѣц вәскидѣшкѣ кәйән, тѣшәц вѣктәрән ѣлән.

Вәскидвләшток пашазы партыи погынымашвлә линѣт, Ләнѣн тѣ погѣнѣмашвләштѣ пиш тәр цилә анчѣктән шалгән.—Пашазывлә шукәмѣт—манын, правашты вәлә укә. Кугижән кычык ваштарәш, капитальиствлә ваштарәш шагалаш пашазы партыилән халыкум йәмдѣләш кәләш; пашазы класс (йѣх) ѣшкә кидѣшкѣжѣ властѣ нәлмѣкѣ ижѣ ѣшләл йарал ѣлѣмәшѣм ѣштән кәрдәш,—манѣн. Тэгәнѣ Ләнѣн тымдән ѣлән, вәс сәмѣнѣ попѣшѣвлән самынвләм вѣлкѣ лыктын миән.

1903 ин партыи 2-шѣ погѣнымашты (сѣздѣшты) партыи коктәш шәлѣн—Ләнѣн сәмѣнѣ шанышывлә шукынок линѣт

(болшэвиквлә нѣнѣм маныныт), вэс сэмѣнь шанышѣвлә, самынь корным анчѣктышывлә чѣдѣракѣн линѣт (мѣньшэвиквлә нѣнѣм маныныт). Партьи лѣмжѣ тэгәнѣок кодын (РСДРП) ик буквам вэлә болшэвиквлә привайѣн шѣндѣнѣт (Р.С.-Д.Р.П (б) Болшэвик партѣишкѣ Лѣнѣин сэмѣнь ѣштәш шанышѣвлә, пыт рѣволюционѣрвлә пѣрѣнѣт.

Болшэвик партѣи 1919 ин VII-шѣ с'ѣздѣштѣ РСДРП(б) лѣм вѣрѣш комунѣист партѣи лѣмән—РКП(б)-лин, Совет ушѣм лимѣкѣ ВКП(б) лѣмән лин. Лѣнѣин виктѣрѣмдон, тымдымѣжыдон социализм пѣшәм Комунѣист партѣи вэлә тѣрок видә, мѣньшэвиквләжѣ дә молы социализм лѣмән партѣивлә цилән капитал вѣкѣ онѣрышѣвлә ылѣт, капитальиствлән оролѣ пицкѣ сәрнәлт кәнѣт: цилә зѣмльә вѣлнѣш рѣволюци пѣшәм пѣсләндәрѣн-ташкән вэлә шалгат.

Мәнмән социал-дѣмократ мѣньшэвиквлә, совет сәндәлѣкѣш кодшывлә, совет службашты шалгышѣвлә Совет ушѣмѣм йамдаш вэлә цацән ѣләнѣт, вѣскид буржуйвләгѣц, пѣрвиш пайан хозавләгѣц кого оксам нәлѣн мәнмән донѣ локтыл шалгәнѣт, вѣрсѣ дон толаш буржуй сәндәлѣквләм ѣжѣн вычѣн ѣләнѣт. Нѣнѣм имѣштѣ—1931-ин кѣчәннә, суйәннә.

Иосиф Виссарионович Сталин.

И. В. Сталин ЦК партѣин вуйлалѣшѣ (гѣнѣрәлнѣй) сѣкрѣтаржы ѣлѣш. Лѣнѣин пѣшәм пиш тѣр видә, Сталин виктѣрѣмдон социализм пѣшәнә Лѣнѣин ажѣдмѣ корныдон кѣә.

Ку ѣлѣш, кышты кәльәлт шон, магань кѣрѣдәлмәшдон тэгәнѣ тѣр виән, цаткыдѣ патыр болшэвик Сталин тән лин.

Колѣшта, лыдта.

Кәм-пашмак ыргышѣ фабрикѣштѣш ровочин эргѣжѣ ылѣш. Тифльис лишнѣ Гори алаштѣ 1879 ин шачын.

1894 ин Сталин духовнѣй училишѣм пѣтәрѣн. Тифльис алаштыш сѣминәришкѣ тѣмәнѣаш пѣрѣн. Сѣминәриштѣ ылмѣжѣ годѣмок Тифльис алаштыш социал-дѣмократ цуцашкѣ пижѣн, йѣвѣрт погѣнѣмы пѣшәзѣвлән, собранѣвләшкѣ каштѣн.

1898 ин Сталин социал-дѣмократ ровочи партѣишкѣ члѣнѣшкѣ пѣра, пѣшәзѣ кружоквләштѣ йѣвѣрт рѣволюци пѣшәм виктѣрә.

Тидѣ гишән сѣминәригѣц лѣктын колтәнѣт.

1900 ин Тифльис алаштѣш РСДРП-н айыртѣмѣштѣ пѣшә виктѣрѣшок Сталин лин.

1901 ин Тифльисѣштѣш партѣин комитѣѣтѣм жандармвлә, полици кѣчәл лѣктыныт, пѣдѣртәнѣт. Сталин вара пакы-

лажы йывырт ёлэн каштын, фэвраль рэволюци йактэ йал
лымдон рэволюци пашам ёштэн каштын, танвлэжэт „Нижё-
радзэ“ дон „Чижиков“ вэлэ маныт ёлён.

1901 инок Батум алашты РСДРП-н комитьэтём Стальин
лыктын, заводыштёш пашазёв-
влэн забастовкым вicktарэн шал-
гэн. 1902 ин фэвраль тёлзён пашазёвлэн дэмонстрацим орга-
нлизуйэн.

Ти паша гишан Стальинём Батумёшты арэстуйёнёт, ик и
тёрмаштё шёнзёктёмёкё 1903
ин ир вэл Сибирёшкё лыктын
колтёнёт.

Сибирёгыц Стальин Тифльис-
ёшкё шёлён толын. Кавказ ша-
йёл (Закавказье) областын ком-
итьэтёштё пашам ёштэн ёлэн.

Кынам социал-дэмократ пар-
тёи коктэш шёлён кэн (большэ-
виквлэ дон мёншэвиквлэш),
Стальин тёрок большэвиквлэ
вэкё лин, мёншэвиквлэдон Лэ-
нын сага кёрэдэлэш тёнёлён.

1905 ин Стальин Кавказышты
большэвиквлэдон ик ышын, боль-
шэвик сйездём погаш пиш ко-
гон старайэн.

1905 и пётёмашэш Стальин
дон Лэнын, танвлэ линёт, ик
ёшён пашам видэш тёнёлёнёт.

1906 ин Тифльисёштёш бо-
льшэвиквлэ Стальинём партын
сйездёшкё вэскидёшкё дэлега-
тэш айёрэн колтёнёт.

1908 ин Стальин танём эчэ
арэстуйёнёт, 8 тёлзё тёрмаштё
урдёмыкы Вологда губэрнёшкё
кым иэш лыктён колтёнёт.
Тёшэцэт Стальин шёлён. Баку
алаштё йывырт рэволюци пашам
вicktарэн ёлэн.

Эчэ арэстуйёнёт, 1910 ин эчэ мёндёр вёрёш колтёнёт,
1911 ин эчэ шёлён, Питёр алашкё (Пётёрбургёшкё) толён.
Питёр гыц Вологдашкё эчэ арэстуйэн колтёнёт, Стальин тё-
шэцэт мёнэшок Питёрёшкё шёлён толын.

1912-ин Стальинём большэвик партын рёды комитьэ-

тѣшкѣ (ЦК)члѣнѣшкѣ айыренѣт. Ти инок апрѣль тѣлзѣн тидѣм эчѣ арѣстуйат дѣ Нарым крайѣшкы лыктѣн колтат. И. В. Сталин бѣшкѣ сѣмѣньжѣ эчѣ шѣлѣн, тагѣцѣлѣ гра-
нѣицѣ гач ванчѣн, Краков алашкѣ миѣн шон. Лѣнѣинѣт тѣш-
тѣ ылын. Большѣвиквлѣн погынѣмашкы Сталин тѣрок чучын.

Эчѣ Росийѣшкѣ мынѣшок толѣн. 1913 ин Питѣэр алаштѣ Сталинѣм остатка рѣдѣ арѣстуйѣнѣт. Турухан крайѣшкы колтѣнѣт. Тѣштѣ Сталин фѣвраль рѣволюци йактѣ бѣлѣн.

Октѣавр рѣволюци годым, пѣшѣ тѣрвѣтѣмаштѣ Сталин тѣн Лѣнѣинѣн кого палшышыжок бѣлын, ик выртѣшат пѣшѣм лыскыдѣмдѣдѣ бѣштѣн шалгѣн. 1917 ин май тѣлзѣгѣиц кому-
нѣист партѣи комитѣѣтѣн польитбѣуро члѣнѣшкѣ Сталинѣм айыренѣт. 1922 игѣицѣн Сталин тѣн партѣин ЦК сѣкрѣта-
рѣшты бѣлѣш. 1925 игѣиц Коминтѣрн исполкомѣн прѣзидѣи-
умышты члѣн ылѣш.

Граждан вѣрсы годѣм Сталин фронтвлѣштѣ вуйлалтѣн шалгѣн, когон кырѣдѣлмѣшѣшѣжѣ „Йакшар знамѣ ордѣнѣм“
луѣнѣт.

1929 ин 21-шѣ дѣкавѣрѣн Сталинлѣн 50 и шон. Цилѣ СССР-
штыш труйѣшывлѣ ти кѣчѣн Сталинлѣн кого шѣлѣвлѣм колтѣнѣт, бѣштѣнѣт, большѣвик партѣим цаткѣдѣн виктѣрѣм гишѣн, вурсѣ ганѣы цаткѣдѣ си-
лан партѣим цѣмѣырымы гишѣн Сталинѣм патѣырын кѣрѣдѣлшѣш шотлѣвѣ.

Кѣлѣсѣм шамаквлѣжѣ кѣзѣит социальизм стройымаштѣ-
на пиш раскѣдѣ, тѣр ажѣдѣш шамаквлѣ бѣлыт. Цилѣ тру-
йшывлѣ нѣнѣм колыштыт.

Коминтѣрн.

Мѣнмѣн октѣавѣрын лишѣ рѣволюци паштѣк, Совѣт властьѣм бѣштѣн шоктѣмѣкына, молы сѣндѣлѣквлѣштѣт рѣ-
волюци пѣшѣм тѣр кѣчышы пѣшѣзѣвлѣ комунѣист партѣы-
влѣшкѣ пыт ушнаш тѣнѣлѣнѣт.

Комунѣист цуцавлѣ октѣавр рѣволюци йактѣят шуку вѣрѣок ылынѣт. В. И. Лѣнѣин импѣриальист вырсы годымок эчѣ 1915 ин ти изи цуцавлѣм иквѣрѣш ушаш кѣрѣдѣлѣн ылын. Тѣнѣмок Лѣнѣин кѣлѣсэн: „тѣнѣ ушнѣмыкы ижѣ ци-
лѣ сѣндѣлѣк вѣлнѣшѣ пѣшѣзѣвлѣ импѣриальист вырсым цѣрѣн шоктат, капиталѣист вырсѣм граждан вырсѣшкы сѣрѣл колтат—манын.

Лѣнин ужмѣдон 1919 ин 2-шы мартын Москываштѣ Коминтѣрнѣн 1-ш погѣнымашыжы (конгрѣсшѣ) лин. Коминтѣрнѣ —тидѣ цилѣ зѣмльѣ вѣлнѣшѣ сѣндѣлѣквлѣштѣш комунѣист партѣивлѣн ушѣм бѣлѣш. Лѣнѣинѣн тымдымѣжыдон Комин-
тѣрнѣн ик кого пѣшѣжѣ улѣ: зѣмльѣ вѣлнѣш капиталѣист йѣх кычыкым лаксѣртѣн йамдѣн шуаш, ц лѣ государствы-
влѣшток Совѣт властьѣм бѣштѣн шокташ, комунѣизѣм бѣлѣ-
мѣшѣм кѣрѣдѣл бѣштѣн шокташ.

Мянман октявр рэволюци лимыкы, рэволюци вэри кырэдалмаш молы сандалыквлаштат йырвашок когон тарваныш. Ындэ ик сандалыккэ комуньист партыде кодтэ, — цилэ варэ комунист партывлэ улы. Цилэн Коминтэрнышкы цымьргат. Кызыт Коминтэрнышты 53 сандалыкгыц пырэнйт. Партывлэ кушкыт, Коминтэрнын пашажат когоэмэш. Тэйдэ цилэ сандалыквлаштыш комуньист партывлэн пашаштым виктэрэн шалга, вэш-пижыкым кыча, тымда. Тэвэ икварэш ушнэн, икышын зэмля вьлнышы труйышы халыквлэ „мировой октявйрышкы“ лишылэм миат.

Рэволюци паша молы сандалыквлашты—Китайышты молы—кыце кээ, казэвлэгыц, йори кныгавлашты лыдта.

ВКП(б) (комуньист парты).

Партын чльэн кў лин кэрдэш?

Комуньист партын чльэнышкы цилэ труйышы эдэмвлэ пырэн кэрдйт. Партышкы пырймькы, партын програмы шудымь сэмынь, пырымы йачэйкышты пашам бштымьлэ. Партын шудымьжым колыштмьла. Чльэн взнос оксавлам вэрэмашты тўлэн мимьлэ. Йачэйкы цуцашты ик эдем ганьок у бльимаш—социализым бштымаш пашам пыт бштымьлэ.

Партын чльэн мам бштыщашлык?

Партышкы пырымыкы бшкэтын агыл пашам бштымьлэ—иктышкы ушнымьла. Цилэ пашам куштылгын бшташ лижы мань, йачэйкы ўжмь йьдэ погьнымашкы кашмьла. Йачэйкы магань пашам бштэн шокташ кангашэн, ти пашам пьток бштэн шоктымла. Тэвэ примэрлэн—магань пашавлам бштымьлэ: халыкым тымдымашты палшаш, рэлыгы ваштарэш лин у бльимаш вэри кырэдалаш, колхозвлэм цилэ вэрэ бштэн колтэн кулак—тышман йьхым йашток пьтараш, халыкын шум пэрэгаш, эчэ мол пашавлэ. Промышльэныстышты тэвэ магань пашавлэ улы: пашам куштылгын, йьлэ, йажон, йаллэн ашныктым сэмвлэм анчыктэн у пашавлашты партын чльэн пыт кырэдалшашлык.

Цилэ пашавламок бшкэтын сьнгаш ак ли. Пьтари йачэйкын бурошты, вара йачэйкын погьнымашышты кангашат. Махань пашам бльимашкы пьртэн шокташ, йачэйкы пьнзалмашым лыктэш, тьлэц вара пашам чльэвлэ йьдэ йачэйкы пуэн миэ. Пумы пашам йачэйкын чльэн кэрэк ма дэ бштэн шоктышашлык.

Йӓчӓйкӓвлӓ, комитӓэтвлӓ, сӓездвлӓ дӓ контрольныйй камисвлӓ.

Партын ушӓм улӓйц кушкӓйлӓ когӓэм миӓ. Лач пӓйтӓри-ок солаштӓй партын чльӓнвлӓ бӓром—кым эдӓмӓйм айырат. Ти гишӓн цилӓ чльӓнвлӓн погӓйнымаштӓй кӓнгӓшӓт.

Кӓнгӓшӓн йарыктӓймӓкы йӓчӓйкӓ бӓрошты пӓшӓ бӓштӓй-шӓшлӓйк эдӓмвлӓм йарӓйкат. Тӓвӓ тӓнгӓ учрӓждӓньбӓвлӓштӓй, оргӓнъизацивлӓштӓт, колхозвлӓштӓт йӓчӓйкӓйм бӓштӓт. Йӓчӓйкӓйн ногӓйнымаш бӓролан мам бӓштӓш шӓдӓ, бӓро тӓйдӓйм бӓштӓйшӓшлӓйк. Йӓчӓйкӓйштӓй ик сӓкрӓтар лиӓш. Йӓчӓйкӓйгӓйц когоракшӓй цилӓ чльӓнвлӓн погӓйнымаш бӓлӓш. Сола совӓт йӓлӓш комунъист партын йӓчӓйкӓйм бӓштӓймӓй гӓйнӓ, йӓчӓйкӓй виктӓрӓйш оргӓнъизациӓш шотлалтӓш. Районӓйштыш йӓчӓйкӓйвлӓ районӓшок комитӓэтӓйм бӓштӓт. Комитӓэтӓйштӓй иктӓ 9 эдӓмӓйм бӓрошкы айырат. Комитӓэтӓйн сӓкрӓтар лиӓш. Районышты когоракшок чльӓнвлӓн сӓезд ылӓш.

Тӓнгӓок Районвлӓӓш, Областьвлӓӓш, Крайвлӓӓш, Рӓспубльиквлӓӓш Комитӓэтвлӓм бӓштӓймӓй. Лач пачӓшӓйжок Совӓт сойузӓш бӓрдӓй комитӓэтӓйм айырат, рушлажӓй „Центральныйй комитет,“ мытыкын ЦК маныт. СССР-штӓй комунъист партын когорак оргӓнжок партын сӓезд ылӓш. Сӓезд комитӓэтӓйм айыра, комитӓэтӓйштӓй вуйлалтӓйшӓй сӓкрӓтар лиӓш. Комитӓэтвлӓн цилӓ пӓшӓштӓйм окса кычӓйлтмашым моло тӓйшлӓн лӓктӓш рӓвизи бӓштӓйшӓй комисим айырат.

Партылӓн пӓшӓ бӓштӓш палшаш, чльӓнвлӓ лоштӓй ик эдӓм гань лиӓш, цымыраш, парты лом пингӓйдӓмдӓш, сӓездвлӓштӓй контрольныйй комисивлӓм айырат. Партын программӓйм, уставӓйм пыдӓйртӓймаш ваштарӓш ти камисвлӓ пыт кӓйрӓдӓлӓйт. Совӓт дӓ хозайствӓй апаратвлӓм йонгатаӓмдӓйм, йӓжоӓмдӓйм гишӓн контрольныйй камисвлӓ пӓйт кӓйрӓдӓлӓйт. Шамак толшы бӓурократыизм, пумага шӓйвшӓдӓйлмӓш иктӓ магань учрӓждӓньбӓштӓй пӓшӓн шӓйнзӓйн гӓйнӓ, тидӓй гишӓн контрольныйй камисишкӓй пуат.

Партын дисциплинӓйжӓй.

Парты лоштӓй пингӓйдӓй дисциплинӓйм урдӓн шалгаш—тидӓй цилӓ комуниствлӓн дӓ парты оргӓнизацивлӓн бӓштӓйшӓшлык пӓшӓ бӓлӓш. Дисциплинӓй худа гӓйнӓ, пӓшӓжӓт худан бӓштӓлт миӓ. Кушӓйл оргӓнвлӓн пынзалшамаквлӓм цилӓгӓ йӓйлӓ бӓштӓн шоктӓймыла. Магань гӓйнӓйт чльӓн, партын дисциплинӓйм пӓйдӓрта гынӓ, погӓйнымашты парты гӓйцӓт лыктын колтат. Шамак толшӓй: кым тӓйлзӓй пачӓлӓ чльӓн взнос оксам ньима вирдӓок тӓйлӓйдӓймӓйвлӓм, тӓрок лыктӓйн колтат. Кым гӓнӓ пачӓлӓ погӓйнымашкы ньима вирдӓок толтӓймы гишӓнӓт парты гӓйцӓйн лыктын колтат. Партыйн чльӓнвлӓ самыньбӓйм бӓштӓн колтӓймӓйкӓй, контрольныйй камислӓн алталӓн кӓлӓсӓн пуат гӓйнӓ, тӓйнӓмӓт лыктын колтат.

Сэдбіндон, партышкы пырымыкы програмы дон уставым пайдйрташ ак ли. Партыын дисциплиныны лыскыды гынь, пашажат худан кээш тынгалеш. Тыннам партышкы пырэн шотымы труйышывлалан худа примэрым анчыктымаш лиэш.

Манман комунист партын дисциплиныжы пингыды. Сэдбіндонок кого пашавлам бштэн шоктэна. Партышкы угыц пиш шукы эдем пйрэнок шалга. Кызыт СССР мычкы комунист партын чльэнвлажы кок мыльионак пэлэт утла.

Комсомол (ВЛКСМ)

1918 ин шыжым бирвэзы ушэмвлан 1-ш погынымаш лин.

Погынымаш паштэк комсомоллан торок строймаш пашашкы шагалаш бш ли. Граждан вырсы тарванышат, цила совет сандалык хала пичал кидя шагалаш варешты. Парты сага комсомолат фронтышкы шагальы.

Комсомол йалын паштэк шалган каштэ, керал варышты анзылнок пичал кидя шалган.

Белогвардзейцывлэ налмы варышты комсомол ушэмвлэ пашам йивырт бштэн блэныт: прокламацывлам, совет казэтвлэм шалатэныт, пичал адырвлэм погэныт—партызан вырсылан йамдылалтынйт, ош армин тьэлэфон-тьэлэграф ваштырвлэм пйчкэдэныт.

Ош армилан когон аптыртат ылын, сэдбіндон комсомольэцвлэм кычымкы генэралвлэ ныным пиш когон мутьэн пуштынйт. Тэнэла граждан вырсы годым Крымшты комсомольцывлэм кычымкы 3 арныа мутьэныт—партыштыш эдемвлэм ажэдаш тэргэныт. Комсомольэцвлэ ик йукумат лыктэлыт, танвлан лымыштым кэлэсыдэлыт. Вара ныным пуштыныт.

Граждан вырсы пйтымкы стройымаш пашашкы комсомол пйт шагалын. Пыжлэн кэшы хозайствам когораквлэ сага комсомолат когон лүлталаш палшен, цила варэок пыт пашам кычен, вашток тэнэ, кызыт социализм строймашты парты сага комсомол эчэ когонрак бштэн шалга.

Тидынгыц пасна комсомол тымэныаш кырэдалэш, тымэнымы паша шараш кыча, бшкэат рабфаквлашкы, Вузвлашкы тымэныаш пыра. Тымэнь лакмыкы эчэ пашашкы шагалэш. Комсомол логыц шукы инжэньэрвлэ, тэхныквлэ, доктырва, молы спэциальиствлэ лактынйт, партышкы ванчэныт, пашам пингыдын кычат.

И йыде Йакшар арми дон флотышкы шукы тыжэм комсомольэц служаш толэш, совет сандалыкнам тышманвлэгыц перэгэн шалгаш тымэныш.

Лэнын ажэдмы пашам Комсомол пыт бшты, бштэн мышта, Лэнын корныдон кэа. Сэдбіндон СССР-йыргыц комсомолвлан VI-шы погынымаш комсомоллан Лэнын лымым пуэн, кызыт ВЛКСМ маныт.

Комсомол лачокок Ёшкэ пашажьдон Лэньин лымьм нэлэйн кэрдэш—Лэньин шудьм пашавлам парты сага йажон, пыт кычэн Ёштэ.

Комсомол дон пионьэр организацн.

Пионьэр организацнмат комсомол организуён лыктын. Изирак Ёрвэзёвлэм, тымэнь каштшывлэм молы Ёшлэн вашталтышлан комсомол йамдёлэш шанэн. Лэньин шудьм пашалэн изиньэкок йамдёлэн миэш, социализм вэрц шагалаш изиньэкок тымдэн шокташ манын, ВЛКСМ пионьэр отрядвлэшкё Ёшкэ логёцшы вожатыёвлэм пуа. „Пролетар паша вэрц шагалаш—плот йамдёлэш“ тымдэн шалга.

Пётариш пионьэр отряд Москвашты ик типографиштё лин, вара паштэкшок вэс отряд л а к т ё н, кымшы—Москва кымдыкэш пионьэр отрядвлэш лиэш тынгалёнын. Тёшэц вара СССР кымдыкэш шарлэн кэн.

Кёзёйт цилэ вэрэ й а к ш а р галстукан пионьэрвлэ комсомол вктарёмдон когораквлэ сага социализм пашашкё шагалыныт. Паша Ёштэн тымэньёйт, тымэньёйн паша йоньм лыктыт. Когораквлэ вэрэш социализм пашашкё шагалаш йамдёлэлт шалгат.

Ёрвэзё арми.

Мэ, изивлэ—Ёрвэзёвлэ,
Комунёйн тьэтёвлэ,
Пашавлам патёрын
Ёвёртэн кычэнэ.
Изиньэк йамдёлэлтын,
Пролетарвлэн тынгалёмьм
Пакёла нэнэнэ.

Колхозёштат, Школёштат,
Заводвлэн пашаштат
СССР-нам виандэш
Ёшкёмнам йамдёлэнэ.

Мэ, Ёрвэзёвлэ—изивлэ,
Комунёйн тьэтёвлэ,
Пролетар шошымжён
Пэлэдёшшы Ёлёна.

Цилэ йиш пашаэш
Пионьэр йамдёлэш ли!
Анзыкыла кёрёдёлмэш
Топлоток йамдёлэш ли!

Мэ, изивлэ—Ёрвэзёвлэ,
Комунын тьэтёвлэ,
Раскыдёйн цакленэ
Ёвёртэн кычэнэ.
Пролетар пашанам
Ёштэнок шоктэнэ!

Лэньин пашажы виан ылэн.

(Н. К. Крупская йан попымыжгыц).

1919 ин, граждан вырсы пыток шалгым годым, мён Уралышкы мишым. Тыштэ Ижевски завод улы. Белогвардэйцывлэ заводым пыдыртэнбт, пашазывлэм пуштыныт.

Когонжок ошывлэ иктылэн цудэйэнбт—изи ёрвезывлэн, 10-12-14 иашвлэн, ёшкэ органьизацишты ылын, ёшкэ клубышты, йакшар плакышты ылын. Тидым пиш когон цудэйэнбт. Клубышты ёлшы ёрвезывлэм лул пуштынбт.

Белогвардэйцывлэм цактарэн колтымыкы, кодшы ёрвезывлэ эчэ йажоракын вэлэ ушналтынбт.

Манман кого пашанэ ёрвезывлэмат шумын пижыктэ, ныным ёшкэ охаташтыдон атыавлэ-ёзавлашты сага паша ёштэш пижыктэ.

Манман сандалыкышты ёрвезывлэлэн вэскидыштыш ёрвезывлэ дорц ёлаш каньыл. Вэскидвлэштыш ёрвезывлэлэн ирык вэрц эчэ когон кыредалмыла. Манман ирыкнэ лин, тэнгэ гыньат манман ёрвезывлэлэн тошты овуцавлэ ваштарэш, рэлыги ваштарэш, пасна-пасна ёлаш тымэнь шындымы ваштарэш когон кыредалэш кэлэш. Тэвэ магань пашавлашты манман ёрвезывлэлэн пыток шагалмыла.

Ёрвезы пионьэрвлэ ёшкэ лоштыштат, отрядвлэ лоштат, СССР-кымдыкэшат вэскидыштыш пионьэрвлэдонат вэш-пижыкым ёштэшашлык ылыт. Тынэм вэлэ Ильичын шудымым ёштэн шоктат, лач лэньиньэцвлэок лин шоктат.

Школыштыда, колхозвлэшты, заводвлэшты тымэньмыла пашам кыцэ ёштэдэ? Кыцэ паша вёлэц тымэньмыла—сирбидэ. Пионьэр отряд, комсомол кыцэ вктырэ—анчаада. Сирбидэм тымэньмы журналышкы, „Комсомол йукушкы“ сирэн колтыда.

Пашазын пашажым совет власть каньылэмдэ

Цилэ вэрэ вэскидвлэшты пашазывлэ пэл курымат утларак паша жэлым кэчэш 8 цашаным ёштэш тэргат, и йбидэ сэдэ вэрц, револьуци вэрц кыредалбт.

Кызытат тышты фабрик-завод хозавлэ 8 цашгыц шукы утла пашам ёштыктат. Тиды капиталыствлэн паша кэмё годым, капитал хозайствы ак пуктаналт гынь. Утла шукы адырым, кэралгыц гач утым йамдылэн шоктымкы, буржуй сандалыквлэшты паша кашаргэн кэ! Тынэм паша вэрвлэ питыргаш тынгалбт, аль кэлэш-акэл вэлэ хозавлэ пашам ёштыкалыктат. Шукы пашазывлэм карангэн колтат, вара шужен йасыланэн пашазывлэ каштыт. Капталыствлэ пашазывлэн китдон погымё оксагыц ик урымат шушыжы пашазывлэлэн ак пуэп. Кызыт ты кризис манмэт пиш шукы мёльион пашазывлэм пашадэ кандыштыкта.

Мәнмән совет сәндәлбикбштбнә вәлэ пәшәзбн бльбмәш ләч вәс статьянок бльш, Совет власть лимбкб 4-шб кәчә-шбжок (1917 ин 29-шб октявббрбн) 8-цәшән пәшә кәчб гишән закон лбкмь. Тинәрбк пәшә вэрәмәгбц утла ньимагань пәшәштәт ровотайыкташ ак ли.

Шулык пбдыртбшб пәшәвләштб (химик заводвләштб, тавак йәмдблбмб фабрикбштб, рок пбндаштбш рудниквләштб) шбм цәш йәктә, кбштбжб 6 цәш йәктә пәшә вэрәмә кбтбртбмб.

Совет закон бдбрәмәш пәшәмәт когон пэрэгә: бдбрәмәш пүэргбгбц пбшкбдбрак кәпкблән бльш дә изивләм эчә куштән анча, сэдбндон бдбрәмәшвләлән йбдбм, бшкә шанән утб вэрәмәмәт дә рок пбндаштбш пәшәвләмәт бштәш шудбмән агбл.

Брвэзбвләмәт танблаэм шомәшкбштб ләлб пәшәшкб шагалташ ак ли. Брвэзбвләлән 16 и шомәшкб пәшәшкат шагалаш ак ли. Колхозвләштб, тбмәнбмәштб молб мытык жәпбн шагалташ лиэш. 18 и шомәшкб 6 цәш утб нбнблән пәшәм пуаш ак ли, бдбрәмәшләок нбнбмәт йыдым да рок пбндаш пәшәшкб шагалташ акли.

Вара пәшә вәржбмәт кбцә йбнәтбмлә—пбрак бнжб ли, соты ситбжб, шүләш йонгата лижб—цилә тидбм совет кычбк тбшләнөк анча, йори тбмәнбшб эдәмвләм анчаш шагалта.

Пәшәзб йасы лин колта, шулык пбжлаш тбнәләш гбнь, тбнәм тбрләнәш йори курортвләшкб колтат, когон йаңылышы пәшәзбвләм йори „кәнбм томавләшкб“ кәнәлтәш колтат.

Пәшәзб пәшә бштән кәрдтбмб лиэш гбньәт, пәрвишблә агбл—пәнсишкб шагаләш, страховайбкбм вәрбгбц оксам нәләш.

Тәнгә совет сәндәлбикбштбнә пәшәзбн бльбмәшбжб куштблгәнөк миә. Пәшә ләктбшбм шукәмдән пәшә вэрәмәжбмәт изин-ольән со кбтбкәмдән кәрдбнә. Кбзбт шукб вәрә кәчәш пәшә вэрәмә 7 цәшән лин.

5 иәш пландон пәшәм бштбмәшгб кбзбт мәнмән пәшәзбвлә бшкәок пиш ашныктән бштәт, когон старайән, пәшә сәмбм йонгатаәмдән молб срок шомәшкок бштән шоктат.

Вәскидвләштб кыцә пәшәзбвлә бләт, пәшәм бштәт, коговлә сагаок брвэзбвлә кыцә фабрик-заводвләштб йасыланән пәшәләт, бдбрәмәшвлә кыцә ровотайат—тидб гишән йори кнбигәвләм лыдта. Капитальист сәндәлбквләштбш кбзбтшб кризис гишән лыдта.

Пәшәзб классын бльбмәш маганы—пәлбдә.

Мәнмән пәшәзбвлә гишәнәт пәлбдә.

Шужэн, йасыланэн пашам бштэн шоктэнйт.

(Подольск алаштышы паровоз төрлөм завод гишан).

Москва лишнй Подольск лыман ала улы. Пыдыргаш тьнгалшы паровозвләм, вагонвләм тышты төрлät—йори бшт-тымбй завод улы.

Кыцэ ти завод лин, тидй гишан шайбшталына. Империа-льист вырсы тәрвәтймәшкок эчэ ти алаэш ик капитальист тамагань заводым стройаш тьнгалын ылын. Вырсй тьнгал-мькы рэволюци лимәшкät эчэ стройаш прахыктэн шуэн. Ләвәштймбй кйрпйц ара охрәш шьнзэн коды.

Империаальист вырсй гач сәндәлык хозайствә пиш когон лаксыргыш. Когонжок кйртнй корны пыжлән кәш: угбйц бштймаш литэ, тоштывләжбй циләнок, манаш лиэш, когон кыдалыштмашэш тьгәнән пйташ тьнгалынйт. Ик йасыгыц ләктын шотэок буржуй цуцавлә Совет власть йамдаш эчэ граждан вырсым тәрвәтән шьндэвбй. Ти вырсәш мә эчэ кого-ракын лаксыргышна.

Граждан вырсй тьнгалмькы Подольск алаштыш пашә-збвлә шукин пичәл кидә фронтйшкы Совет власть вәрц шалгаш кәвбй. Шукинок вырсәш вуйбштым пиштәвбй.

Вәрәш кодшы шонбйрак пашәзбвлә молы—циләжбй 20 эдәм нәрбк, сагашты 1 инжәнйэр, тбшак паровоз төрлөмбй заводым бшташ шанәнйт. Пашә әдйрбштбй нымат укэ ылын, тагыцәлә бшкә кидбштыдонок шуэн колтымбй тьгәнән пйтйшбй станвләм төрләнйт, стройаш пырахымы заводәдйм ләвәдбнйт. 1918 ин август тьлзбйн тьнгалынйтät, вара тәлым слтыдым үштбй заводышты паровоз төрлөм вәрйм бштәнйт.

Вәс иэш шошймәш паровозвләм төрләш кандаш тьнгә-лбнйт. Пашәзбвлән бйлбймаш тьнәм лачокок пиш ләлбй бльн. Нинät качкын-качтэ пашәм бштәнйт—пашә тәрбйм Совет власть тьнәм пуэн ак кәрдт ылын. Пашәзбвлә кәчәш, 800 грам роколмам качкын, паровозвләм төрләш тьнгалбй-нйт. Пиш ләлбй ылын гьнбят, нбнбй пәләнйт—совет властьюлан граждан вырсыгыц сьнгән ләкташ паровозвлә, вагонвлә кә-ләсэн мыштыдымы кәрәл ылыт, укэ гьнь, цьтән ләкташят акли лиэш, манынйт. Кәнбйж рбдәш ик паровозым төрлән лыктыныт.

Тидын паштәк ма утбйрак әдйрвләштбй ылыныт, лоштбш-ты погәнйтät, Бätка ала лишкы хрәсәнвлә докы киндблә вашталташ йори эдәмвләм колтәнйт. Тьшәц киндбйм әдйрлә вашталтән кандәнйтät эчэ пытрак пашаштым кычал колтә-нйт. Изин-ольән тәнэ заводыштым төрлән шәрәнйт, пашә әдйрвләмät кыштбй шон погбйкалаш тьнгалынйт. Тәнәлә 1920 и мбчкы 50 паровозым төрлән лыктыныт. Тбй инок ти пашә вәрйм завод шотәш лбмдәнйт.

1921 ин ижбй пашәзбвлән бйлбймаш йажоэмаш тьнгалын.

Пайокым изиш шукуракым пуаш тѳнгальнѳйт. Клуб тома угѳц стройѳнѳйт, пашазѳвлалан ѳлаш ѳори томавлам строй аш тѳнгальнѳйт. Кѳзѳйт ѳндѳ цила ѳштѳн шоктымы. Цила пашазѳи нѳрѳкок ѳори томавлаштѳи ѳлѳт. Ёлѳмаш кого куштылгѳмѳн: вѳд пѳчвлѳ мѳчкѳи толѳш, эльѳктрис соти цила вѳрѳ сотѳмдѳрѳ, кѳп шѳѳлтѳшѳт молѳи ѳори кѳдѳжвл ѳштѳн шѳндѳмѳи, качмѳи вѳрвлѳ улы.

Кѳзѳйт ти заводѳштѳи 1500 эдѳм пашѳлѳн шалга, и тѳлзѳштѳи 20 паровоз нѳрѳкѳм тѳрлѳн лѳктѳйт.

Вѳскидгѳц толшѳи пашазѳвлѳ миѳн анчѳнѳтѳт, цѳдѳѳѳнѳйт вѳлѳ: — кѳцѳ тѳнѳ ѳасѳланѳн кого заводѳмок ѳштѳ кѳрдѳндѳ? — манѳнѳйт.

Кѳзѳйтшѳи гѳнѳ эчѳ когоракѳн цѳдѳѳѳш вѳрѳштѳш! Пашазѳйт класс 5 иѳш план сѳмѳнѳ маганѳ кого гигант-завод влѳм кѳтѳк срокышток ѳштѳн-ѳштѳн лыктѳш! Пѳрви дѳ кѳзѳйт капиталѳист сѳндѳлѳквлѳѳт тѳнѳ ѳонгѳтан ѳштѳн ан кѳрдтѳп. Мѳ ѳшлѳннѳ стройѳнѳ, ѳшлѳннѳ — цила труѳѳш халѳклѳн — ѳажо ѳлѳмашѳм ѳштѳнѳ, сѳдѳндѳн тѳнѳ аш нѳктѳн, куштылгѳн ѳштѳн кѳрдѳнѳ.

● Кольчугин завод.

Москвагѳц 160 километр ѳрдѳштѳрѳк кого шѳйргѳн вѳрѳштѳи кѳртнѳи корны станци „Пѳкша“ улы.

Тѳгѳнѳ лѳмѳнок изи ѳнѳр тѳшѳц ѳогалтѳн ѳртѳ дѳ вар Кольчугин завод ѳѳр, пашазѳвлѳн ѳлѳм вѳр ѳѳр какльака ѳогалтѳн сѳрнѳл кѳѳ.

Заводшы пиш кого ылѳш, пиш шуку цѳхѳн (ѳишѳн-ѳиш пѳшѳ кѳдѳжѳн). Пашазѳвлѳн ѳлѳм вѳргѳ анчалмыкы кого алѳлаок кѳйын колта.

Ти завод соталгы валган мѳталвлѳгѳц *) ѳдѳйрвлѳм ѳштѳтѳ. „Соталгы валган мѳталвлѳм кѳрѳлѳш ѳѳнѳтѳшѳи госудѳр ствѳштѳш 1-шѳи завод“ — заводшымѳт тѳнѳ манѳт.

Пѳрви.

Пѳрви тиштѳи помѳшѳк зѳмльѳ — нѳйргѳ, шѳйргѳгѳ — ылын. 50 и шѳѳш ѳндѳ — помѳшѳкгѳц вѳрѳм оксѳла нѳлѳн Москваштѳш купѳц Кольчугин тишѳк изи заводым ѳштѳлтѳн. Сагажок Москвагѳц 100 эдѳм нѳрѳк пашазѳвлѳм погѳв кандѳн. Анѳак цѳхѳт иктѳйт вѳлѳ ылын: соталгы валган мѳталвлѳгѳц тѳгыды ѳдѳйрвлѳм машинѳдон тѳмдѳлѳн ѳштѳш тѳнѳлѳнѳйт.

Вѳс иѳш молы цѳхвлѳ лѳктѳнѳйт: шѳйрѳтѳн опталмѳи, проволык ѳштѳмѳи, проволыкдон комѳи.

Нѳзѳр хрѳсѳнвлѳ догыц Кольчугин купѳц заводшыкыжѳи

*) Соталгы валган мѳталвлѳ: вѳргѳнѳи, той, кок ѳиш вулны, цинк, ѳльѳминѳи эчѳ мольвлѳ.

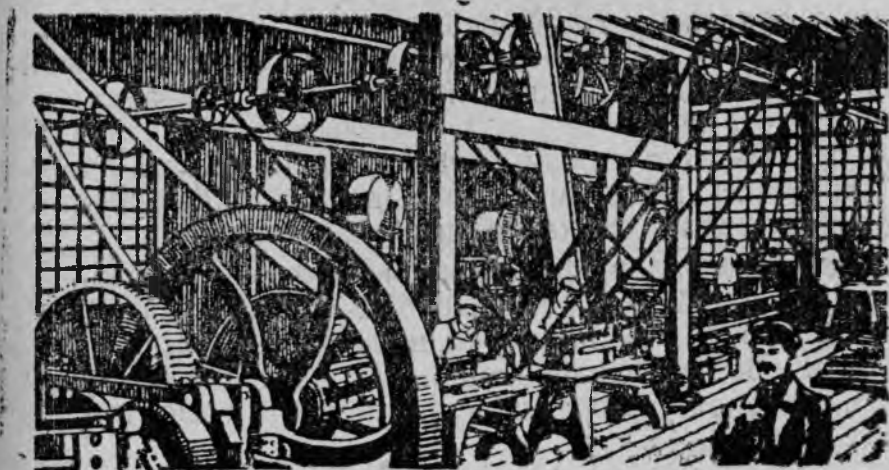
пашазывләм погэн, 14 цаш суткашты шулды тәрэш пашам
бштыктэн шалгыктэн.

Цэхвләшты пиш ләлы паша ылын, ләврән, каньсыр каза-
рмавләшты — арәкә йумаш, сорәдәлмаш, шиәдәлмаш шалгэн.
Тәгән ылын пашазывлән тьнәмше ылымаш.

К ы з ы т.

Кольчугин заводым бндә пәрвишәдон тәрәштәрәшат
ак ли.

Тошты корпусвләм у сәмьнь йөнәтән шьндәнәйт, тошты
машинәвлә вәрэш кого силан у машинәвләм шьндәнәйт—
кызытшы тәхныкы сәмьнь бштымьвләм.

Тошты корпусвлә сагаок увләм стройән шьндәнәйт:
йонгатавлә, сотывлә, пиш коговлә.

Имньивлә вәрэш паровозвлә завод кымдыкәш кьртньи
корывлә мыкы кыдалыштыт, пашам бштат.

Заводшат пиш кого лин шьнзьн — кәчь мыкы анчән
кштат, анчәнәт ат шокты.

Пашазывлә, заводышты 7 цаш пашашты шалгымыкы
итрә йажо томавләшкы пырат. Шьргы тьрышты 5 йатажан
томавлә рәдьн-рәдьн ыләшьшты [стройән шьндәнәйт — йонга-
та вәрьшты, йьрвәш жар сирәм вәлә.

Арәкә дон карт вәрәг — кньига, кино, радьно, физкуль-
турь. Пашазывлә йәрсым вәрәмәштым шаньмышты сәмьнь
эртәрәт.

Рьвьнзьк вьдән коловәцвлә вәрәш томавлә кьргьшкок
пычдон ирә вьд колтымы, кьрәсин лампы вәрәш эльктрис
лампывлә сотәмдәрәт.

Кого больньицым стройән шьндәнәйт, качкыш йәмдь-
льымь фабрыкы-кухня, тьгьр-йалаш мьшмь вәр уль.

Рымалгымькы пашазывлә угыц стройымы кого клубышкы погынат. 1930 ин остатка цэркыштым птырэвэй. Имәштә 1000 эдәмьм лыдаш-сирәш тымдән лыктэвэй, тәнә цилә улы тымэньтә кодшы 300 эдәмьм тымдән шоктат.

А н з ы л т э н п а ш а в и к т а р ы ш ы в л а

Тэгәнъ пашазывлә Кольчугин заводышты лун, шүдөн агыл, циләжы 1.500 эдәм ыләш.

Шуку инжэньэрвлә, тэхниквлә пашазывләдон иквареш социализм стройымашты тагынамшән пйт кычат.

Пингидын пашәэш шагалын, молы пашазывләмәт сагаишты шывшыт.

Ти 1500 ударныквлә лошты пәреишы инжэньэрвләят, эчә молы спэциальствләят ылыт, улы угыц тымэнь ләкшывлә—совет вузвләм пйтәршывлә.

Иктыт тэгәнбы—1929 ин тымэнь ләкшы—инжэньэр Милләр улы. Кында пулышан лачака эдәм. Лапайалт шыцшы пашә выргэмжым анчалат—пашазыгыц ньимагань айбртәмжәт укә. Пәрвиш инжэньэрлә парнядон ажәдыл ак каш, кәрәл лин колта гынъ—машина лывакы бшкэок йыж—вож пйрән кәә, анчыкта, бшкә кидшыдонат төрлә.

— Ёшкымын эдәм, бшкымжым когоэш ак уж, тэгәнъ инжэньэрдон пашәжәт каньылын кәә—пашазывлә попат.

Ти Милләр эчә ик пашәм шанән лыктын—ирсә тойдон бштымы проволык вәрәш тойжымат-выргэньбыжымәт кыртньидон йарыкалаш тынгалын, путайән бштән шоктән: йажо лиэш, ак рйдән.

Пәрви тэгәнъ проволуклан выргэньым мә вэскидвләгыц кандәнә ылы, бндә Милләр шанымыдон пәлжымәт ана канды—кыртньи йарәлә бштәнә. Ик кольчугин завод пашашток тэгәнъ йарыкалымаш совет сәндәлыклән 1 мыльион тәнгә оксам пәрэгән кода.

Автомобильвләм бштымашты кызыток той проволык ик иэш 14 тбжәм тонны кәләш, кыртньи йарыман той ваштыр циләжы ик ишты 13 мыльион тәнгә оксам мälәннә пәрэгә.

Бшкымжын шанән лыкмым инжэньэр Милләр партын XVI-шы погонымашлан ньима тәртэок костәнәц вәрәш шотлән пуән. Тидылан кого прэмим пуәнйт ылын, циләгә индустриализаци шәрәш пуән колтән.

Эчә тышток Рысин пашазы улы. Тыдәт угыц пашә йөнбим моэш. Заводышты иканәк камис дон анчән ләкмы годым метал пычкәдышы ик станым йарыдымәш лыктыныт. Рысин—утылыш пыдырташ ак кәл, төрләтәш вәлә кәләш—манын.—Нәл, төрлы!—камисижәт, дирэктыржәт кәләсэвэй.

Шуән колтымы станым Рысин бшкә токыжы нангән, йарсым жәпын со төрлән. Кызыт бндә шуән колтымы стан у

стангыцат йажон пашам бштә—вбргәнһьй лаштыквләм 7 цәшшштй 30 тбжәм килограмым падырәштә.

Эчә ти Рысинок ик машинәм шанән лйктын. Кбзбйт шанән лйкмы сәмбһньжбй бштәт—Рбсин бшкә машинәжбдон совет сәндәлбйклән ик мльион тәнгәшбм доходбм ашнбйктән пуа.

Тәгәнһь шанән мбштышбй пәшәзбйвлә (изобретатьель влә) заводушты пиш шукбй улы, бдбйрәмшвләәт бльйт. Циләжбй 400 әдәм нәрбйк улы, имәшбй 500 угбйц шанән лйкмашым бштәнбйт - шанымбштым пәлжбй утла кбзбйт пәшәшкбй пбйртбймы

Пәшәзбйвләм йори экскурсивләдон вәс тәгәнһь заводвләшкбй колтат, Ләнһьград заводвләшкбй молы. Тәнгә иктбй вәсбйм анчән йажо гбйц йажоракым бштән пәшәләш тымәнһьок шалгат.

Шуку пәшәзбйвлә вадәш курсбйвләшкбй каштбйт, клубышты пәшә кружоквләшты тымәнһьбйт.

ФЗУ улы, рабфак, тьәхнһькум лйкмы. И йбдәок 500 әдәм нәрбйк завод пәшәшкбй тбмәнһь йәмдбйләлт ләктбйт. Когоракбйн тымәнһьаш ВУЗ—ВТУЗ вләшкбй и йбдәок бйрвзбй әдәмвләм ннжәнһьерәш—тьәхнһьквләәш тбмәнһьаш колтат.

Цилә цәхвләшток комуһьнствлә, комсомольцвлә анзылтән шалгат, пәшәм ударнһьиклә бштәт йори ударнһьй бригадывләшкбй погыналтбйт.

Ик комуһьнист Лисәнков тәнгәлә 8 комуһьнистбйм дә 11 әдәмбйм —партьиштыш агылвләм ик бригадышкбй цымбйрән. 8 тбйлзбй цилән ик тәр пәшәм бштән шалгәнбйт. 9 тбйлзәшбйжбй —1-шбй Май кәчбй вәштарәш погбйһьмашты ти бригадышты шалгбйшы ик шоһьы пәшәзбй Липкин (комуһьнист агбйл) 11 әдәм лбйм дон тәнгәлә кәләсэн пуш:

—Ма, ударнһьиквлә, иквәрәш пәшәлбймнә годбйм иктбйм пиш йажонок пәлән шона—Льәнһьин партбйй лачок пәшәзбй класс вәрц кбйрәдәләш, мәәт иквәрәш линәнә, сәдбйндонок мәнмәмәт большәвик партышкбй пбйрташ йадына“.

1930 ин Кольчугин заводушты угбйц партбйшкбй 1500 пәшәзбй пбйрән.

Бшкбймбштын 5 иәш планыштыгбйц 2-шбй иәш пәшәм 15 кәчбй анзбйцырак ситәрән шоктәнбйт.

Пәшә бштбйм донат, завод кымдәәмдбйм донат Кольчугин завод СССР-штына тәгәнһь пәшәшты лачок 1-шбй завод бләш. Вәскидвләштыш тәгәнһь заводвләмәт кбзбйт анзбйлтән кәрдбйн.

Лиһьнбш заводвләдәм анчал йадышт пәлбйдә: Кольчугин заводуштыш сәмбһнь пәшә йөнжбй, когон строймашыжы пәшәзбйвлән улы? Мәнмән заводвлә магань пәшәм бштәт? Кыцә бшләнбшты кәрәл әдәмвләм— тәхнһьквләм молы —кышты тымдән йәмдбйләт? Магань тымәнһьмбй вәрвлә улы? Пәлбйдә.

Ударниквлӓ

(Лачокшок)

Лэньинград алашкы Амэриkyгыц ик инжэньэр толбын. Пашазывлӓм тымдаш тымдым Совет правительствы йори ужын тӓрлэн кандэн. Машина стройымы заводышкы кандэныт. Инжэньэр толмыкыжок заводым анчэн сӓрнӓ, тэнэ ик кыдэжышкы анчаш пырыш. Тышты пашазывлӓ электрис станцилӓн кого турбиным погаш тынӓлыныт вэлэ ылын.

— Амэриkyшты тэгэнь турбиным тылзак пӓлакышты погэн шоктат—инжэньэр маньы.

Пашазывлӓ вӓлкыжы анчал шындыват, инжэньэр эчэ пӓлӓштын: манман заводвлӓшты вӓт пиш мыштышы пашазывлӓ шалгат—манэш.

Тидым колбын колтышат ик пашазы мастар бышкӓ цуцаштыш пашазывлӓлӓнжы сӓгырӓл колтыш: айда, тӓнӓштӓрэн анчӓнӓ, кӓрдмынӓм анчыктӓнӓ!—манэш.—Амэриkyшты хозалан кырӓдӓлыт, мажы совет сӓндӓлыкышты бышлӓннӓ быштӓнӓш... манын пуш.

Пашазывлӓ цилӓн: пугайӓн анчӓнӓ—кы йылырӓк кӓрдӓш—маныт.

Пыт кычал колтӓныт, когон старайӓн тэнэ кым ӓрныашты турбиным—чок!. йаралла погӓнӓт шындыныт.

Амэриkyштыш инжэньэр цӓдӓйӓш вэлэ лин.

— Мынь—тэгэнь старайышы пашазывлӓм эчэ уштӓлам!—манэш.

Лачок, капитальист сӓндӓлыквлӓшты тэнэ пыт кычышы пашазывлӓ лин ак кӓрдтӓп. Старайат гыньӓт—лыктын колтымыгыц лӓдын вэлэ. Мажы гынь бышлӓннӓ вӓт цилӓжымок быштӓн шоктынӓнӓ. Сӓдындон пашазывлӓ тэнэ ударниклӓ пашӓм кычат.

Пасна бышкӓтынӓт, цуцанат, заводхӓлӓат тэнэ ударниквлӓ социализмым йылырӓк быштӓн шоктынӓшты.

Лишыл пашашты, бышкӓ йырдӓ молы ударниквлӓм пӓлӓн мода. Кыдӓ пашӓм быштӓт, Кырык Мары Издательствышыкы сирӓн колтыда.

Кого пашавлӓн планна.

Пашазы класс кого октябрь кӓчывлӓшты капитальиствлӓм, помешыквлӓм сӓйнӓн шуш, Совет властым быштыш, сӓндӓлык хозайствыжы вэлэ пиш нӓзӓр, ныма укӓн кӓн кодбын: фабрик заводвлӓ бышкымын сӓндӓлыкыштынӓ пиш чыды ылыш. Ныныжат империальист вырсы годым когон пыжлӓн кӓныт. Сӓндӓлыкын когорак пашажок сола хозанык паша ылын. Тыдыжат шагауыдон, пу ширӓдон, китдон быштӓлтӓн. Цилӓ вӓрӓок машинавлӓ пиш чыды ылын, тыды-

вләжәт вәскидвләгьц кандьимы ылыныт. Ёшкә сәндәлбкьш-тбнә машинә бштбмб заводвлә пәрви укә ганьок бльб. Фабрик-заводвләшкәт, ныр пәшәлән молы машинәвләм бшкә донна вовсәок бштбдәлбт.

Граждан ырсы годым буржуази, кышкы кидшым виктән шоктән бльбн, пйтәрлиок тбрысрәк кодшб ф/заводвләм, шахтывләм пйдыртән кодән. Йори тәнә токо ләкшб брвэзб совет рәспубликбм лаксыртәнбт. Лачокок граждан ырсы пйтбмбкб ф—заводвләнә шагалынбт, кыртнб корнывлә пиш когон пыжлән шонбт, сола хозанлыкат пиш когон лаксыргән шон. Совет сәндәлбклән цилә тәрләш, угбц цбмб-раш, хозайствым лүлтәл шокташ вәрәштб. Комуньист партб виктәрбмдон, Ләнбн тбмдбм сәмбнь пәшәзб класс труйыш хрәсәнвләдон иквәрәш ти пәшәм пйт кычәвб. Андак тоштывләм изиш йарал фабрик-заводвләм, сола хозайствым тәрлән мишнә, кәрәл машинәвләм вәскидвләгьц шукб нәлбн кандышна.

Тоштб хозайствым тәнә цилә нәлбн тәрләш—тоштб вбргәмәш у тумышвләм пижбктбмдон икток ыләш. Сәдбндон хрәсән сәндәлбкнәм вәсәмдон колташ кәрәл ли—ма кәрәл лиәш ышкә улбнагьцок, бшкә киднәдонок йәмдблән ситәрәш кәләш. Тидбм бштән шоктән кәрдбнә. Власть труйыш халык кидыштб, цилә сәндәлбкьштбш пурлыклан ма бшкә хоза бльбна. Молы хоза укә. Сәдбндон ма цилә тидбм бштән кәрдбнә.

Кыцә бштәш шанәнә?

Кыцә шон агьл. Пйтәрлиок лач пиш кого кәрәлжбмок вәлә бштән шоктәнә, вара изин-ольән ситәрән миәнә. Циләм икәнәштб бштән шокташ акли. Сәдбндон пйтәриш 5 иәш пәшәвләм йажон анчән, ланзылән лыктыныт, планәш сирән шбндәнбт: кыштакән магань заводвләм тәрлбмлә, угбц стройымла, магань срокәш йәмдблән шоктбмла—цилә тидбм партб дон Совет власть шудбмдон, виктәрбмжбдон когон пәлбшб эдәмвлә шотлән шанән ыштәнбт. Ти план сәмбнь пәрвиш нәзәр Россий сәндәлбкнә промышльәностбан сәндәлбк лиәш.

Тәнә 5 иәш пәшә срокбн кымшб ижб пйтән шоәш. Ти кок и утларакышты пиш когон кбрәдәлбн кого кәрдмбнәм анчыктышна. Пәшә тбнгәлмбнә анцбц вәскид капитальиствлә мыскылән йбрәт бльы—нәзәр Российлән кәрдмблә—маньәвб. Бндә сбнзәм вәлә кәрәлтблбт-цудәйәт, кәрдмбнәгьц когон лүдбт. Кәрдмбнәдон вәс кидыштбш труйыш халыквләм когон паштәкнә тәрвәтәнә.

Ма у бльбмәшбм стройаш тбнәлбннә. Угбц стройән шбндбмб заводшб, фабрикшб, изи машинәжок пәшәлбмбштбдон социальизмбш лишбләмдәт.

5 иәш планыштб когонжок мәтал лбкмб пәшә, машинәвләм стройбм пәшә шбндбмб. Мәтал йәмдблбдә соци-

альизмъм бѣштѣш, капиталыствлѣгѣц ытлѣн лѣктѣш акли. Машинѣвлѣм бѣшкѣ бѣштѣш тѣнгѣлтѣ, сола хозайствѣмат у сѣмѣнь йѣнѣтѣш акли—колхозвлѣшкѣ, совхозвлѣшкѣ цилѣ йиш машинѣвлѣм ситѣрѣш кѣлѣш.

Мѣтал лѣкмы пѣшѣм лачокок тѣнг промѣшльѣнѣстьѣш шотлат, сѣндѣлѣк хозайствѣм мѣтал промѣшльѣнѣсть вѣктѣрѣн нѣнгѣѣ. Мѣтал йѣмдѣлѣш кѣшѣш, нѣфтѣ. элѣктрис сила кѣлѣш, химик промѣшльѣнѣсть сагажы лѣктѣш, стройкалык кѣрѣл ѣдѣрѣм (кѣрпѣцѣм, лѣсѣм, цѣментым, стѣоклам молло) ситѣрѣн шоктѣш кѣлѣш. 5 йѣш планѣшты ти пѣшѣвлѣ йишѣн-йишѣн цилѣжок шотлѣн ланзылѣн анчыктымѣ.

Кѣды пѣшѣштѣжѣ, 5 йѣш план сѣмѣнь, мѣ капиталыст сѣндѣлѣквлѣм ѣртѣн кѣнѣ.

Социалызм пѣшѣ вѣктѣрѣмѣштѣ сола хозанлыкат пасна бѣлѣмѣшгѣц колѣктьив бѣлѣмѣшкѣ лѣктѣш, пасна нѣзѣр бѣлѣмѣш шагавуѣт, чѣдѣ шачѣш—лѣктѣшѣт молѣт йѣмѣш, сола пѣшѣѣт киндѣ-вольѣк фабрикѣшкѣ сѣрнѣлт кѣѣ. 5 йѣш планѣштѣ тидѣт шѣндѣмѣ.

Планым бѣндѣ кѣцѣ ситѣрѣнѣ? Тѣгѣнѣ расходлан кышты оксам мона? Парты видѣмдон пѣшѣзѣ класс кыцѣ кѣрдмѣн пѣшѣм кѣчѣш, 5 и гѣц анзѣцрак талашѣн бѣштѣт, труѣш хрѣсѣнѣвлѣѣт сола пѣшѣм ашынѣдат. Пурлѣканѣдаш маным колхозвлѣшкѣ цымыргат, тошты пѣшѣ йѣнѣм вашталтат.

Расходлан бѣшкѣ улынам цилѣ погаш, палшаш кѣлѣш. Пѣтѣриш 5 и лык планѣм йѣлѣрѣк бѣштѣн шоктѣнѣ гѣнѣ, социалызм бѣлѣмѣшнѣжѣ йѣлѣрѣк лин кѣрдѣш.

„Иктѣт мѣлѣннѣ ирѣкѣм ак пу, бѣшкѣок вѣлѣ бѣштѣн шона.“

Пѣлѣдѣ—5 йѣш пландон Кырк-Мары районыштына, Маробластышты магань у пѣшѣвлѣ лит, магань заводвлѣ, магань элѣктростанцивлѣ лит.

Малан Совет власть ѣрѣмѣшвлѣм (зайомвлѣм) бѣштѣ?

5 йѣшлѣк план сѣмѣнь кого пѣшѣвлѣлѣн пиш шуку окса кѣлѣш.

Вѣскид сѣндѣлѣквлѣштѣ кѣзѣйт ѣчѣ власть капиталыствлѣн кидѣштѣ бѣлѣш, совет сѣндѣлѣкнѣм вѣкок йѣмдѣнѣштѣт, мѣлѣннѣ нѣнѣ ѣрѣмѣш оксам, ѣдѣрѣм молы ик пѣрцѣмѣт ак пуѣп.

Сѣдѣндон совет сѣндѣлѣкѣн кѣргѣ доходвлѣгѣц пасна, вѣскидвлѣшкѣ лѣсѣм, нѣфтѣм молѣ вѣжалѣмѣ окса гѣц пасна ѣчѣ бѣшкѣ сѣндѣлѣк кѣргѣштѣнѣок ѣрѣмѣшвлѣм (зайомвлѣм) бѣштѣнѣ.

Кѣзѣйт йѣктѣ шуку йиш зайомвлѣм совет власть лѣктын: хрѣсѣнѣ пѣшѣ цаткѣдѣмѣш ыльѣ, кого промѣшльѣнѣсть (индустри) стройаш нѣлѣйт лѣкмы. Нѣл ѣрѣмѣшгѣц кѣзѣйт „3-шы зайом“ дон „5 йѣшлѣк пѣшѣ 4 иштѣ“ манмѣ кодѣн.

Тэгэ пашазывлә, колхозныквлә пашам йылэрәк ышташ манын ышкэок эчә әрымашым лүктәш йадыйт. Сәдйндон „5 иштыш 3-шы сынгышы ижын зайом“ лыкмы. Тидын гыц пасна анзыцрак эчә молы әрымашвлә лыкмы.

Әрымаш (зайом) пумагавләм облыгаци маныт. Зайомвләм ик иэш агыл лыктыт, 10 и срокэш Совет сәндәлыккән әрымәш уты оксажым труйыш халык пуа.

Икараш погынышы әрым оксадон Совет сәндәлык 5 иәш план сәмбынь заводвләм строја, сола хозайствым виәндә.

Ти кого пашагыц пасна зайом окса эчә облигаци хозажыланат доходым пуа: %-ән облигацишты и йидә доход кушкын миә, молыжылан срок ләкмәшкыжы әрымаш йидә окса мадмашвлә лит—күсәш пумы окса вьлән эчә мадын нәләш лиәш.

Совет сәндәлыккән әрымәш окса пумы—пиш кого паша ыләш, вьрйушывләлән кымалтэок мәнмән Совет угәмыштыш пашазывлә, колхозныквлә, цилә труйышывлә ышкә силаштыдон ик ышын ылымашыштым йондәрәт, хозайствым пингыдәмдәт, вәскидыштыш труйышывләлән кәрәл примәрым анчыктат.

Кыды әдәмжы, облыгацим сьлымыкы, тьнәмок вьжалән колташ цаца. Тэгән әдәм совет сәндәлыккән нымат ак палшы лиәш, вьртәш пуалаләш—тьнәмок мьнгәш нәләш.

Срок шомәшкок ышкә лымышты урдаш кәләш, пәрәгәш Банкышкы пишташ лиәш.

П а ш а п у м а ш :

Сола советышты йадышт пәлыдә:

1) Облыгацивләм зайом йидә анчалда, пәлыдә—магань срокэш лыкмы, магань доходым канда.

2) Кьзйт лыкмы „5 иштыш 3-шы сынгыш ижын зайом“ магань ыләш., Зайом оксажы кышкы кәә, %-ән дә %-дымыжы магань доходым кыцә пуат.

3) Солаштыда кү сусунок әрымашвләм сыла, кү мазарашым нәлын, кү срок шомәшкы урдаш сөрә, кү срок шотэок облыгацивләжым йы л э мьнгәш выжалән колта? Тидым пәлымыкы стьона кәзәтышкы сирән анчыктыда.

4) Зайомвлә гишән тоныда ыгылдарән кәләсыдә, облыгацивләм сылыктыда. Школдон иквәрәш погынән сылыда.

Солавләшкы паша вьктәрәш кәрәл әдәмвлә толыт.

Сола дон ала лошты вәш-пижмәш со когоэмәш. Кок туан шумбәл ганьы икты вәсылән лоштышты пьит палшаш тьнгәльэвы. 5 иәш планыштыш паша когыльаныштат пиш кәрәл. Ала дон сола лошты биндә тәнгәштәрымәш ләкты: кү йылэрәк ти план сәмбынь пашам лүлтәл шокта, кү йажоракын сәндәлык хозайствым цаткыдәмдән кәрдәш.

Солавләшты тымәншы, пәлышы әдәмвлә чьдырәк, парты чльәнвләжы, комсомольцывлә чьдырәк, сәдйндон паша

пингидэмдаш фабрик-заводвләгбц пәшәзбй бригадбвләм колтат, пәшәм кбйрблтбштәок анчән шалгаш сбрәт—„шәф“ лит. Иктәмагань фабрик әль завод солам сола хәлә, район хәләәт бшкә вбйлкбжбй пәшә вкктәрәш нәләш.

Шәфвлә кбйзбйт йактәәт ыльәвбй. Пәрвирәк шәфвлә кбйнам-тинәм солашкбй миән анчат ыльбй, кнбйгәвләм, журналвләм, казәтвләм нәлбйн кандат, докладбйм бштәлтәт, спектакльым анчбйктән кодат. Кбйнамжы сола йәләш кәрәл машинәмәт костәнәц вәрәш пуән кодат ыльы. Топлот палшы-маш литә.

Колхоз нәшә шәрләш тбйгәлмбйкбй шәфвлә бндә йажонк палшат. Пәшәзбйвлә бнбәнәт —колхоз шәрлбймдон вәлә Совет сәндәлбйкнә виән шәәш. Ала бшкә сәмбйньжбй промбйшьләнбсть пәшәм ружгә вәлә тбрлә, план сәмбйнь строга.

Тәнгә солаат тәрвәнбймбйкбй сәндәлбйк хөзәйствбйна кок вәцбйнәт тбрләлт миә. Сәдбйндон партбй шудбймдон пбйт шәнбйшбй пәшәзбйвлә сусун бригадывләм бштәт солашкбй палшаш ләктбйт. Нбйнбйлән солаштбй пәшә кого: колхоз гишән бнбйлдараш кәләш, кыцә колхозбйм организуйбймыла, әптбйртбйшбйвлә ваштарәш кбйрәдәләш молы, машинәвләм—пәшә әдбйрвләм тбрләш, колхоз пәшәм видән шалгаш.

1930 ин 25 тбйжәм бнбән пәшәзбйм колхоз пәшә вкктәрәш колтымбй, 4 тбйжәм бригады шәшым пәшәм әртәрәмч ләктбйн, ыльы.

Колхоз пәшә вкктәрәш Москва алашты сәндәлбйк йбйр колхоз пәшә вкктәрәш „Колхозцәнтр“ бштбймбй. Тбйдбйн сага „Колхозвләлән палшышбй пәшәзбй ушәмбйм“ бштәнбйт. Колхозвләштбй машинәвләм тбрләш кәрәл лин колта гбйн, әль вәс йиш палшымаш кәрәл лиәш гбйн, тбй лишнбйш пәшәзбйвләлән ушәм увәртәрә вәлә. Вбйртбйшты ләктбйлдәл палшән кодат.

Тәвә кынам сола дон ала лошты кбйрблтбймбй вәш-пйжбйк лиәш.

Тәмдән солаштыш колхозлан кү шәф ыләш? Мам палша, кыцәлә? Толмышты годем йадышта, кыцә тәәт палшән кәрдбйдә—кәнгәшбйдә.

Бригадывлә гишән казәтвләштбй лыдын пәлбйдә, бшкәәт сирбйдә.

25 тбйжәм пәшәзбй логыц толшы пәшәзбй мам колхозышты бштә—пәшәжбй гишән пәлбйдә, кнбйгә сирбйм вәрбйшкбй колтыда.

Ти пәшәзбйм заводшы гишән йадышта.

III-шы подтэмь:
„АЛАН БІЛЫМАШЫЖЫ“

Кого алашкы.

(Такәрә марбын изи годшыжы гишән шайыштмаш)

Ала! Ала манмыжок-мбыньым алашкы шыпшэш Ыльы.
Нырышкы ләктәтәт, кок шыргы логыц вады вәлны кә-
чы вуйәш пөрт окнявлә цылгә тьылгыжыт. Ышкал оролән
миәтәт, атьамгыц—кынам ала анчаш нәнгәй—манын йадыл-
далам Ыльы. Атьам со вычалаш шүдә ыльы...

Ик гәнәк Ышкал оролымашты самбынь линәмәт, доктыр-
влә атьамлән—эргәдым төрләш Азанышкы нәнгәйш вәрәш-
тәш—маньэвы.

Тәвә аланам уштәок, вәс алашкы кәйш вәрәшты.

Тылвышәш, кәчывәл кыдлашты шыцнәат улыкылә мы-
рыктышна.

Тылвышәт кырык лывәцынәт кыдаләш, ош ош ма нәр-
вләм сәрнәләш, кожла сирыш, алыквләшкы пырән кәшәшлә-
ок кыдаләш. „Тунгә“ вәлә шактә. Йыдым ик ала мәнгыгыц
вәс ала мәнгышкы анчал, мынгәш—аньәш пычкәдә. Кырык
лывәлән шагальы, Шавашарым әртыш. Кырык нәркә шай-
ылнат, Шавашаржы йшәт кай, вара вәлә ош пөртвлә кай-
ын кодэвы; тылвышна әртән кәш. :Марпосадым шомашәш
рымәлгәш тынгәльы. Тәвә изиш лиәт тылвыш кыргы вәльт
сотәм кәш, анчәм вуй—турәнәок изи цывымыны гань сотывлә
кәчәлтәт, тылвыш кыгым нины сотәмдәрәт. Тидыжы вара
ма?—атьамгыц йадымат,—„электрыс йыла“—манәш. Мбынь
анчаш вәлә линәм. Анчән, анчән, сынзә йангылән колтән та-
ма, амалән ты кәнәм.

Тәвә тәгү бирзә. Шижым—атьам бирзә.—Азанышкы шонна,
кыныблок манәш! Анчәм—сотәмын.

Тәвә ружгә вәлә әдәмвлә тәрванәш тынгәльэвы, әдыр-
ыштым погат, тәрванәт, ләкмәшкылә кәат. Мәят йәл паш-
тәк кәнә, ләктынә. Әдәмвлә—рушыжы, тадаржы—кывәр цыц,
кандор цыц, эчә вәс кывәрдон крузышвлә әдырвләм нама-
лыт, пәцкәвләм кыргыжтат: халык мынгәш-аньәш кыткыла
каштәш. Кывәргыц ләкнә, кырык вылкырак кузышна. Тиш-
тыжы имныжы, әдәмжы сәрнәләшәт вәр укә. Ташкән шу-
машгыц лүдын шынгынам. Пакырак кәшнәат, изиш халык
шоәмәш тынгәльы!—Тәхән вәлә Азанжы?—маньымат,—Азан-
ышкы эчә шым уштыш—атьам манәш. Чайым йулдәлынаат
мәят кәнә,—манәш.

Тэвэ турэнәок „Чайная и Столовая“ сирэн шьндьмь анга пөрт ләпкәэш с э в а л м ы. Тьшкь чай йуаш ть пырэн кәшнә. Чай йун ләкнәят.—Тьвэ Азанәт, манәш атьәм, ирь-вәкьлә анчыкта. Ирь вәлньлә шькшту вәлә шалга, тьдьн ло гьц аран кьрьккла кайәш, тьыл—тьол кайьн колта; ть-ләц лишньрәк кого йакшар аравлә к а й ы т, сагашть кужь труавлә.

— Аьмә ашкәдьнә—маньым дә атьәм:—Тьрхал доко, трамвай толәш,—манәш. Анчәм—корнь мьчкь пристингьц алашкьла лишьл аравлә докьла төр, ик кымдькьн кьртнь пьрьсвләм уштарән кәнйт. Корны кок вәлнь столмьвлә шалгән кәят, кьшнь столмьвлә лошть кьртнь ваштыр-вләм корны мычкь вашток шьвшьн шьндәнйт. Тэвэ колам тужгә вәлә шакташ тьнгәльи. Анчәм—ала вәцлә шишка вәлә имньидьм повоска окньа вьдьлкә вәлә кьртнь пьрысвлә мычкь толәш. „Тьон-тьон-тьон“ вәлә бьштән колта, лишь-ләмәш дә лишьләмәш. Мә какльака сәрнәлмь льк турә шалгәнә бьлат мьньи—вьлкок пырән кәә машанән, атьәм-гьцәт каран кәтәш кән шагальи. Атьәм—кьш ш б л а т вара, ородәм, бьшкә корныжы дон вәлә кәә вәт—маньн пуш. Мә турәнә шагальи, эдәмвлә ләктәш тьнгәльэвь, иктә шудок уль вәкәт. Эдәмвлә ләктьн пьтэвәт, мә пыраш тьнгәлнә. Мә пәштәкнә йәләт пырәвь, шагок лин шьцнә. Анзылнь шалгыш эдәмжь анзыцьн шайык кәш. Вәс эдәм, окса погән каштшыжы, кәрәм мьчкь йьнбьльм шьвшыльят, шайык кә-шьжь мьнгәш-аньәш тамам пьтьрәльят, тәк мьнгәш кәаш тьнгәлнә—шайылжы анзыкыла кәаш тьнгәльи.

Кәтәгьц араваешкьвлә кыдалыт, ньнәт кодаш тьнгәль-эвь. Тэвэ анчәм—имньи корны донок вәс имньидьм арава кьдаләш. Аравашкьжь пөрт ара гань кого топвләм аралән шьндәнйт.—Тидьжь ма?—маньн атьәмгьц йадымат, атьәм—автомобиль—манәш. Автомобиль нәрькшь мәнмән марьн лу имньижәт нәнгән ак кәрдт вәкәт. Халькшь. имньижь солаәшәт кодтә машанәт, цьлт тишкь—ти корньшкь йөр-ьн тольнйт машанәт. Трамвай йукшь, автомобиль йукшь, имньижьн, эдәмжьн—пьльш тьүәшәт укә.

Пьтәриш йакшар аравлә докь лишьләмьнә дә лишь-ьләмьнә вәлә. Кого йакшар, кым-ньл-вьц йатажан пөртвлә кайаш тьнгәльэвь. Йук-шужгымаш когоэмәш дә когоэмәш. Аньр вәс сирьшть эчә тәхәнь кого пөртвлә кайыт, сагашть кужь труавлә; тьшәц шькш вужгә вәлә ләктәш. Шькшәт тьтьрәлә кайәш ьльн.—Мавлә ть кого пөртвләшть? мань-ымат, атьәм—Кавашты, шавынь, тавак завод, фабриквлә,—манәш. Ниньн лошкь, ольцәшкь пырән кәшнә, имньивлә кок вәц кәят, корны-ольицә покшал дон трамвай, йаләшкь-вләжь пөртвлә дон арава корнь лодон, кудон вәкшьн шьндьм вәрдон тольт-кәят, кьткыла шолыт; имньиәшкь-

влaштi, кэшiжi — ик вэлдон, толшiвлaштi вэс вэлдон эртат. Корны кэшiлa эчэ трамвайвлaм вaш линa, каранаш важиквлaм бiштiмaт, важикiш пiрэн караныт.

Тэвэ ти ала постолым лaктiн кэшнa, кiвэрвлa гач молi кэн колтiшна. — Бiндэ тэвэ ижi Азанышкiжок пiрэнa — aтiам манэш. Кого труван завод, фабриковлaет ала кaтaштi вэлэ кайiт. Кэнa, эдэмвлa кэмi сэмiнi трамвайшкi пырат, лaктiт; тэвэ кого ольцaшкaт шона. Томавлa коговлa, цiлт сирмaш лaпкaнвлa вэлэ. Ул йатажышкыжi, окнa вaштшок трамвай хaлaок пiрэн кэш лиэш вэкат. Окнaвлaштiжi aдiрвлa оптiмi, тамажат кайэш. Эдэмжi-эдэмжi шотдiмi — ольэн кaштшiжат, кiргiжын-ашкэдiн кэмiжaт, ньогiгэ вэлэ шолэш. Кыдiжi самокатдонат кiдалiт, араванат, автомобильдонат, анчэт дa oрaт вэлэ.

Ольца мычкыжы столмi мiчкi кiтiн-торэшiн кiртнi вaштiрвлaм вэлэ aргэн шiндiмi; кiнжiмат моаш акли вэкат кiштi мiчашiжi, кiштi тiнaлтiшiжi. — Эчэ мiндiркi кэнa вара? — маньiмат, — Порис папaжы йактэ. Тiшaкэн трамвайжат шагалэш дa вара мiнэш сaрнaлэш маньи. Вара Азан вaшт лaкнa, пoртвлaат изиэмaш тiнaльэвi, трамвай шагaлы — корныжi пiтiш. Мa лaкнaат Порис папaжi доко кэшнa.

1. Та бiшкэ алашкыда каштында?
2. Бiшкэ алада тэхэньок?
3. Тамдэн алаштыда магань завод, фабриковлa улы?
4. Азаным картышты кiчaл мода, магань aнiр мычкы кэмiлa?
5. Эчэ магань кого ала лiмвлaм колында, нiнiмaт картышты кiчaл мода.

Алаштi.

(тiдок пакылажi).

Азанiшкi мимiкiнa вэс кэчэш ирокок Порис папа дорцiн лaктiмaт, ала oльицaштi мам вaл шiм уж. oльицa мычкi кэйэм, пoртвлa солаштыш ганьок чанiмвлa, шiрэрaкiн листi лэвaшaнвлa кайiн миaт; кок йатажанвлa мо-ло. Тэвэ кэмi сэмiнi пoртвлa когораквлa дa когораквлa, пун вaрэш кiрпiцiнвлa кайаш тiнaльэвi, кого окнaнвлa; кок йатажан вaрэш кым йатажанвлa мо-ло, кiшiл йатажiштiш окнaвлaштi шiнiртiш iрaжлa вэлэ кайiн колтат; ул йатажшок мyлaндi дон тoр. Окнa пыдырты-машгiц кiртнi рэшотка дон aрэн шiндэнiт. Тiлэц кiшiл йатажiштiжi окнaвлa, тройкадон кыдал пiраш лиэш. амасавлaат пиш коговлa. Эдэмвлa, пiрат, лaктiт, кiткi-ла шолыт. Ик кого пoртiшкiжi мазарiкын пiрат, пiрат лaктiт, мiнi бiшкэ солаштына 80 пoртiштiжaт тiнaрiкi-жiм уштэлам. Анчэмaт — пoрт кiдшы мaнмaн кок планна кiд лиэш. Окнaжы, молжы мaнмaн ма улы пoртвлaштiнa-

жәт тәйнәрәккә укә вәкәт. Кәйәм ӧльицә циц йук вәлә: ци-
лән вәшкәт, кыргыжыт, ашкәдыт, кыдалыт—рожгә вәлә
шакта.

Мынгәш сәрнәльымдә кәйәм. Ашкәдаш төр. Йаләшкә
кашмы вәржы, арава корныжат — ӧльицә покшалжы шыра-
тән оптал шындымы ганьы. Трамвай кәмы вәрышты вәлә
кыртны пырйисвлә пиштән кәмы. Йал корны сага, кок вәл-
нәт пушангы вәрәш, тьэльэфон, тьэльэграф дә трамвай эль-
ектрис столмывлә шалгат. Пыракшымы, намозыжым тәгән
ӧльицәштыжы быштылок миәт; ик шуды трапамат ат уж;
манман портыштыш гыцәт ирә.

Папа докы лишыләммәм сәмынь ти шыратән оптал шын-
дым гань ӧльицәвлә пытәш тынгәльэвы, күдон вәкшмывлә
вәлә кодэвы.

Тәвә миән шошашәм годым, ик кымдарак вәрышты изи
пөрт сага вал улы, стьонаштыжы кранты. Крантым пытыра-
лыт, валышкы вйд йогән ләктәш —имным йуктәт. Вәс вә-
кы анчал; вәс вәлни быдырамашвлә вәдырадон шалгат, вы-
дым йоктарат, намалыт.

Папа докы ми. Папан пөрт стьонашток крантыжы. Сымовар
шындаш шагальы, крантыжым пытыралы, сымовар-
жы выртышток тәмын шыны.

Каштынам, каштынам йангылымәмәт цаклыдәлам. Пу-
жалт шынынынам, тыгырат ньоц. Атыам— „ма пужалт шыны-
нәт вара?“ —манәш.— „Ала анчаш, кого—6—7—йатажан
пөртвлә анчаш каштынам!“ —манам—пөртвләшты цылт күн,
нынн лошты ӧльицәшты камака вьлныш ганьок шокшы,
ик пушанәт ак кай; ньима йонгат укә—кышты ташкән шу-
ат тыдым вәлә анчы,“ —маньым.

Ти лыдыда мычкы „Ала“ — лымән кытырымашым ынгәлымда сәмынь
сирьдә, кытырән пуда мыштым сәмынь лыдышлаат сирән кәрдыдә.

Ала көргы

П э р в и

Ала көргы пәрви кок йиш ылын. Пайанвләлән цәвәр
вәржы, садан—пәлэдышән вәржы, йаажо косир томавлә, ӧльи-
цәжәт вәкшын ирыктән шындымы. Кого пайанвлән тома-
вләжәт иктә шуды эдәмлән бляш ситә ылын. Тәгән кого
томашты ик пайан сәмыя блялтән, йори тәрлым эдәмвлә
цора вәрәш йырышты йонәтыл сәрнәлыныт.

Тьэатрвлә, музык шактым вәрвлә, картын музәйвлә,
кого школвлә пайанвлән блым вәр лишнок, ала көргышты
ылыныт. Тома көргыштыжы ик кого олтым камака, кыртны
пычвлә мычкы пардон брыктәлтәш, вьдшәт пыч мычкы
толәш. Больныцывлә, когон пәлышы доктырвлә—кыдывләжы
йори пайанвләлән вәлә служән бленит.

Проста халыкшылан—пашазбвлалан, тйгбды службышывлалан кышты гбнъат ала каташты блаш вэрэштбн, портвлажат нык валэн шыцшывлә, торвлә, лавбйрәнвлә, худа пышанвлә, ольицашты сасна нуштблмб вбд лаксаквлә, пйракан. Эльэктривтвбжәт пайанвлалан йбдвашт мындырланаш сотб кәчбләок йблатән. Нэзәр пашазб халык торбцшб пбцкәмбшбн пашашкб ләктбн, пбц лимбкб ольица мбчкб мбнгәш йгнылән толын.

Цәрләнбм годым йори ала катәаш стройымб больницбшкб кәа блын, тамазар жәп йәл лоштб вбчән шбнзән.

Проста халыккланат йәрсбм жәпбм эртәрәш вәрвләм кугижә дон пайанвлә лбктбн пуәнбт ылбн: каваквләм, трактирвләм дә цәркбвләм шамдә бштәш цацәнбт. Тбштб цилә вәрәок ородбш колтәнбт; ородб лимәшкб йүктәнбт, ородб лимәшкб кугижә дон пайанвләм колбшташ тбмдәнбт.

Тымәнбмб школвләштб лбдаш-сирәш вәлә тымдбкәләнбт, шукб пәләш ирбкбм путәлбт, эчә изиньәкок попвлә сбнзәм вәлә тышкаш цацәнбт.

Пайанлан цилә ылын—труйбш халбклан нбмажат укә ылбн.

Тәхәнб ылын тошты ала!

К б и з ы т.

Пайанвләм йажо дворәцвләгбц поктбл лбктынбт, нэзәр труйбш халбкбм тбшкб бләш пбртәнбт. Ма пәрви блын: музәйвлә, тьәатрвлә, кого школвлә труйбш халыклан тбмәнбаш пумы, угбц-угбц шуку тымәнбмб вәрвлә пачблтбт.

Тошты йарыдбм томавлә вәрәш угбц томавлә стройалтбт. Алам кбргб гбцәт, катәгбцәт йбндәрәт, шулалтәш ләктблдәләш садбвләм шбндәт

Каваквлә питбргәлтбт, вәрәшбжб киновлә, клубвлә лит. Тоштб сәмбшкб, кугижә вәкб онбйрбшы цәркбвлә труйбш халык шанбмдон питбргәт. Поп бнбйрбмб вәрәш цәркбгбц бштбм клубыштб кәрәл тбмәнбмашбм тбмәнббт. Халык шу пәрәгбмәшәт циләлән иктбр лин. Мам пурбжбм бштән шокташ лиәш труйбшывлалән циләләнок лижб манбн лиәлтәш.

Анзбкблә алавләжәт кбштб кого завод-фабриквлә сага дә совхоз дон кого колхозвлә сага лишәшлбк блбт. Кбштб пашә когон бштәлтәш, кбшты хадбк когон пашә бштәш цбмбйрга—тбштб у алавлә, социализм алавлә ләктәш тбнәлбт.

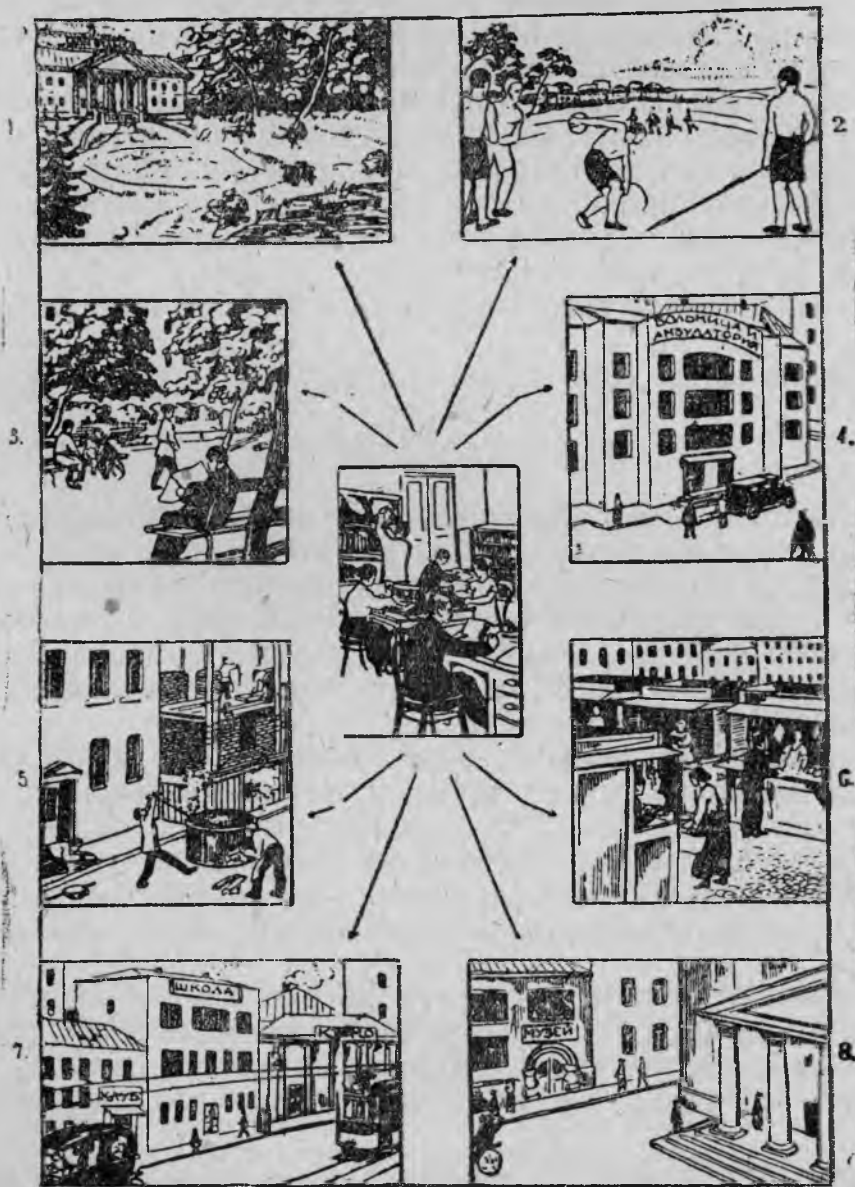
С/х. алавлә, ф/з. алавлә кок туан шүмбәл ганьок олмыд стройалт шагалбт.

Ала паша вктябрьмаш.

Совет кычык лимы годшэн ала пашам айырым эдэмвлэ вктябрьэн блят. Совет кычыкшы труйышы кидышты.

Труйышывлан Советышкы айырым кэчы кого гыцат ко-го айо кэчыжы блэш.

Труйышы халык логыц 18 и шомыкы пүэргыжы, бдыр-амашыжы Советышкы айыренат, айыралтат кэрдйт.

1). Каным порт. 2). Капкыл лывырым вэр. 3). Каным сады. 4). Лидым вэр. 5). Олыца вакшмаш, тома стройымаш. 6). Ксперади магазин. 7). Школы, кино, клуб, трамвай. 8). Музей. Покыталнок ала коргы вктябрьмы вэр.

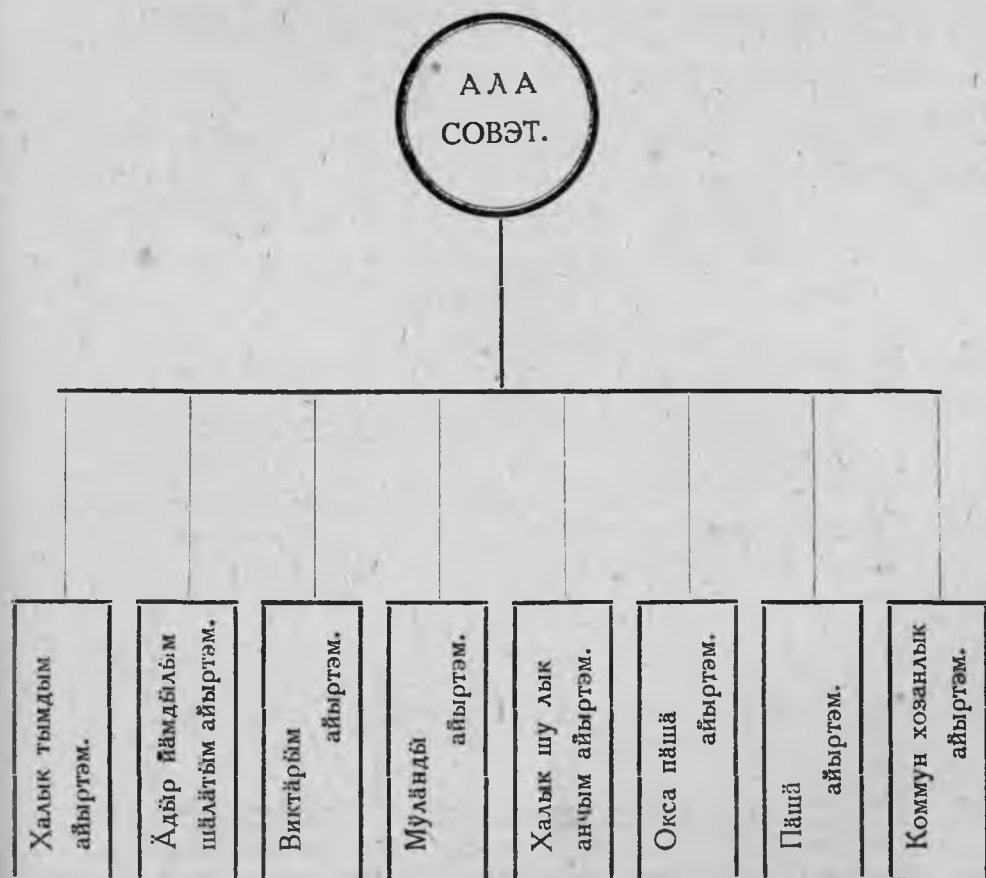
Кү труйыдэ Ыла, кү торгэйя—попвлалан, манаквлалан, кулаквлалан, күм суд суйэн—нынбвлэ вэлэ айырэнат, айырымат лин ак кэрдэп.

Ала паша вктараш 200 айырбш эдэм логыц ик эдэмбм айырат. Тэнэ „Ала совет“ лиэш. Ала совет вара Ышкэ логыц „Пашавидышым“ (прэзидьумбм) кбм эдэмбм айырен кода. Ти пашавидышы вара ала советын ма улы пашажым вктарэн миа.

Ала Совет—Совет кычыкын шудымашым Ылымашкб пыртэн миа. Ала Совет йажо Ылымашым, йажо хозанлыкым Ыштышашланэн цила кэрдмбжыдон, пйт Ышташ цаца. Халыкым ирэ Ылымашкб шывшэш, цэргыц тэрлэ.

Ти кого пашавлам Ышташ пасна айртэмвлэ ылыт.

Пасна айыртэмвлэ Ышкэ пашаштым видат; схэмбштб анчыда—тэвэ ти сэмбнь видат:

Ышкэ ала советтэн пашажым палэн нэлдэ да ти анчыктымашла анчыктыда.

Культур сэмбнь бѣлмаш.

Тымэньдэ мам пэлэт? Кыцэ тидѣ тэнэ, тѣдѣ тѣнэ лимбѣжым пэлэт? Тымэньмаштѣ вэлэ бѣлмашын? шаманжѣ.

Алашкѣ кэшнэ. Тэвэ ольицэ мычкѣ кѣдалына. Пѣрт лэпкэвлэштѣ сирѣймашан анавлэ вэлэ, марлаат, рушлаат сирѣимѣ. Эртэн кэнэ—тэвэ ош кок йатажан пѣрт „алаштыш тѣнг-алтѣш 1-ш № школ“ сирэн шѣндѣимѣ; мѣндѣирнэт агыл „Копэраци тэхникум“ вара кого, йакшаргы кок-кѣм йатажан пѣрт—„Тѣмдѣшывлэм лѣкмы тэхникум“—сирэн шѣндѣимѣ. Тидѣ цѣлт тѣмдым вэрвлэ вэт. анчэт „халык пѣртикино“ сирэн шѣндѣимѣ, турэшѣжок ольицэ гач, „Музэй“ манѣин сирэн шѣндѣимѣ. Халык пѣртѣштѣ спэктакльѣим анчѣиктат, эдэм бѣлмашын пуры-худажым анчѣиктат, худам анчыктэн, йажожѣдон кѣмѣлыш пѣртэн, халѣкым тѣр корнышкѣ лыкнэштѣ. Музэйѣштѣжѣ тоштѣ годшѣ бѣжгарвлэм, молѣмат цымырэн миэнѣйт, йѣрѣим-йѣргѣц погэнѣйт. Тиштѣ эдэм бѣлмашым, эдэм йѣргѣц бѣлшым, умѣрэт годшыгѣц тѣнгэлѣин тишкэвэ, кѣзѣйтшѣ йактэ анчѣиктэн миат.

Халѣкым—пэшэзѣим дэ хрэсанѣим сѣты, пурѣ корнышкѣ нангэш шанѣш вэрвлэ алашты шукѣ улѣ. Анчэн каштат гѣнь, кашташ ситэ. Сэдѣндон кого ала солалан тымдышѣвлэм, доктѣрвлэм, вэршѣлвлэм, агрономвлэм йамдѣлэн, колтэн миэ. Алашты культур пэшэм тэвэ магань вэрвлэ бѣшт ат.

1. Тэлым бѣшкэ алашкы кэн ада кэрдт гѣнь, ала школышты кым и тымэньшѣвлэдон тосым кычыда, бѣшкѣмдэн алаштыш культур пэшэ вэрвлэм пэлѣдэ ти схэмблэ анчыктыда.

2. Солаштыштам, районыштыштамат пэлѣдэ, тэнгэок анчыктыда, алаштыштон тангаштэрдэ, вара сирѣдэ.

3. Бѣндэ алаштына, Кырык Мары районышты магань культур пэшэ вэрвлэ угѣц лэктѣнѣйт, магань пэшэвлэш пэлѣим эдемвлэм йамдѣлэт. Тидѣ

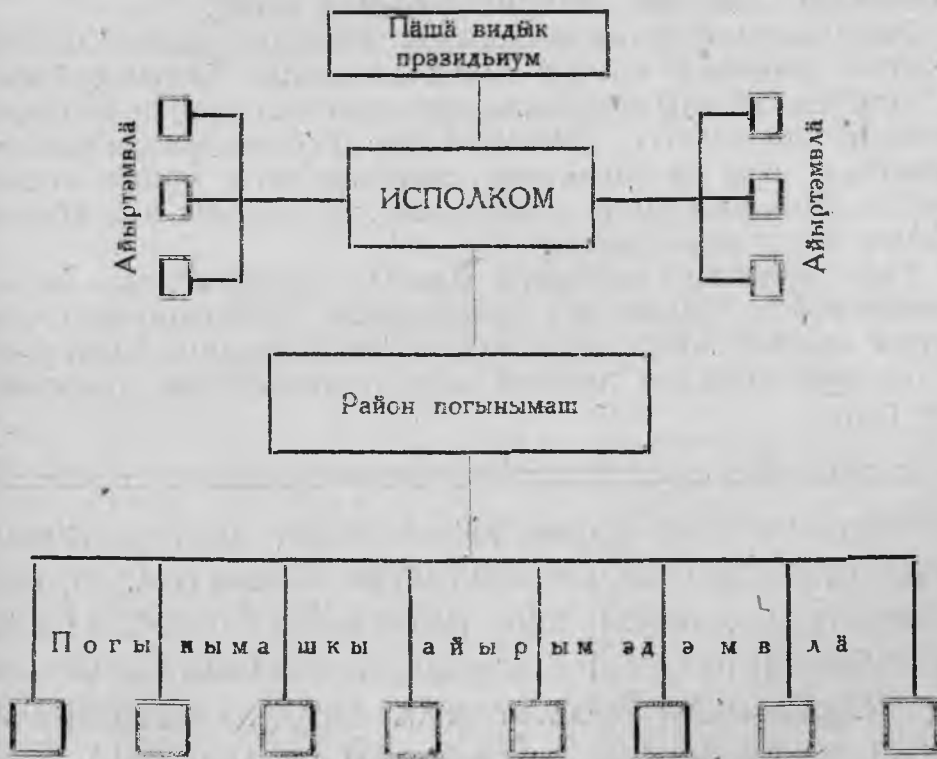
Район паша вкитарымаш.

Манман районушта тын Совет кычыкшы Совет погыны- маш кидышти. Цила сола советгыц айырэн колтым эдемвлә погынатат, шукы йиш пашам бштат. Попат, кыце рөдй Совет кычыкын шудымашым блымашышкы сараш кэлеш, кыце солаштыш, алаштыш хозанлыкым лүктәш кэлеш, кыце солаштыш-алаштыш труйыш халыкын тымәнмашым лүкты- мейлә молы керәл паша гишәнәт канәшат.

Район Погынымаш мам бштәш сөрән кода—төдй закон лиеш. Ти Район Погынымашын бштәш сөрүмбжым Область кычәм аль тын кычәм вәлә вашталтән кердәш.

Закон кэлесым сәмбнь Погынымаш идәлыкышты иканәк лиеш. Идәлыкгач паша бштәшбжы Погынымаш бшкә логыц- шы Исполкомым айырэн кода. Исполком бшкә ложыгыц эчә Пашавидышым (президиумым) айыра. Вара тидй идәлык мычкы Район пашам видән миә.

Тәвә схэмы мычкы паша вкитарәлт мимбжым анчыда.

Сола ссвәтдәгыц район погынымашкы мазар эдем айыралтәш, циләжы, район погынымашкы мазар эдем погына (хрәсән, пашәзәй?)

Исполкомышты мазар айыртэмвлә улы, магань пашам видәт? Ти анчыктым схэмыдон тәйәштәрдә, айыртэмвләштә мымдон пуда.

Райисполкомын чләнгыц йадышт пәләш лиеш — солаштыдаок анытулы, йадышта пәләдә.

Пашазы классын (ийхын) виктарымаш.

Большевик парты виктарымдон 1917 ин октябрь тымзын пашазы класс да труйыш хресаньвлэжок совет властыым бштэн колтэвы. Советвлэштэ бндэ пашазывлэ, труйыш хресаньвлэ совет сандалыкым виктарат. Советвлэм цилэ труйыш халык айыра. Совет сандалык—зэмля вйлнбжэт эчэ пбтары лишэ пашазы халыкын сандалык ылэш. Пэрвишэ помэшэ дон буржуази власть вэрэш андакэш прольэтар диктатуры бштэмы. Советвлэштэ пашазы класс вуйлалтэн шалга.

Малан тэнэ?

Пашазы классын сэбствэныстышы укэ. Пашазывлэ шапшавэ иктын-иктын агыл, цымбрын, шуку тбжэмын ик йишбштэ блэт. Рэволюци пашаштэ шуку жэп кбрэдэлын пыт шалгаш, вик кычаш тымэныбнйт.

Кого фабрик-заводвлэштэ, алавлэштэ эдэм культуранрак лиэш, палымашыжэ шукубрак погына. Алаштэ ма укэ? Поштэ, тээлэграф, тээлэфон, радио, кбртныи корнывлэ, трамвайвлэ, электрис, фабрик-заводвлэ ылйт.

Цилэ ала коргэ блымашыжэ пашазы кидгыц лэктэш. Кбртныи корнывлэ мбчкэ пашазы виктарэ. Тангыжвлэ мычкэ, агбрвлэ мбчкэ пашазывлэок карапльвлэм, проходвлэм виктарэн кандыштэ. Пашазывлэок фабрик-заводвлэштэиш машинэвлэ сага да электрис станцивлэштэ пашам бштэн шалгат. Шокшыжымат, сотыжымат, вбдшымат ала коргэш пашазы класс пуэн шалга.

Тэнэ вуйлатым вэрбштэ ылэшэт, труйыш халыкын кэрэлжым-нэээр, кбдэлэш хресаньвлэн нуждаштым-кэрэлбштэм пашазы класс вэлэ йажон палэн кэрдэш. Комуньист парты виктарымдон пашазы класс у блымашым, комуньизым бштэ.

ПРОЛЬЭТАРВЛЭН—НЭЭЭР ХРЭСАНЬВЛЭН ДИКТАТУРЫ*)ВЭЛЭ САНДАЛЫКЫШТЫШ ВЛАСТЫЛАН ПАТЫР ВИЙЫМ ПУА, ТРУЙЫШ ХАЛЫКШАТ СЭДЫНДОН ПИШ БВЫРТАРАЛТ, ГЭРОЙЛА БШКЭ ВЛАСТЫШЫЛАН ПАЛШАШ ШАГАЛЭШ... БУРЖУАЗИН ПЫЗЫРНЫЫК-ГЫЦ ХРЭСАНЬВЛЭМ ПРОЛЬЭТАРВЛЭ ЫТЛАТ. ВБИРЙУШЫВЛЭМ СЫНЭН ШУАШ МАНЫН ХРЭСАНЬВЛЭМ ПРОЛЬЭТАРВЛЭ БШКЭ САГАШТЫ САРЭЛ ЦЫМЫРАТ.

ЛЭНЫН.

*) Диктатуры—власть лимэ андак пыт пингбдэ власть. Магань йых кидыштэ ылэш—тэнэ манят: прольэтар диктатуры, буржуази диктатуры.

**Пашазывлан, труйыш хресаньвлан икваш ушнымаш пим
цат ылэш.**

(СССР-ын Совет погынымашты Стальинын попымыжыгыц)

Прольетар диктатуры манман сандалыкыштын пашазы дон труйыш хресань лоштыш ушнымы гыц лин. Совет Рэспубликышты вэлэ тэнэ лин кэрдэш.

Пашазы дон труйыш хресаньвлэ ик ышын литэ, икваш ушныдэ каптальиствлэм, помэшыквлэм сьнгэн ак кэртэп ылыы. Пашазывлэат хресаньвлэ палшыдэ капитальиствлэм ак сьнгэп ылын, пашазывлэгыц пасна хресаньвлэ помэшыквлэм сьнгэн ак кэртэп ылын. Труйыш халык вьрйушывлэдон шуку курым кьрэдэл ьлэн, пасна-пасна кьрэдэлын кыным мотэ.

Совет республикнам эчэ пакыла пингьдэмдэн шалгаш кэлэш. ьндэ кьрэдэлымшыжы вэлэ вэс пашавл вэрц кэ.

Пэрвирэк пашазы дон труйыш хресань лоштыш ушнымаш Колчак дон Дэньикин ваштарэш шалгаш лин ылын. Тэнэ ушныдэ бэлогвардэйцвлэм сьнгэш йасы ылын. Кьзыт сандалык хозайствым тьрлэш ала дон сола лошты, пашазы дон труйыш хресань лошты икваш ушнымаш лиэш.

Лэньин тымдымашыжым ьштэш йарал линэ.

**(1931 ин РСФСР советвлан погынымашты
М. И. Кальиньинь попымыжыгыц.)**

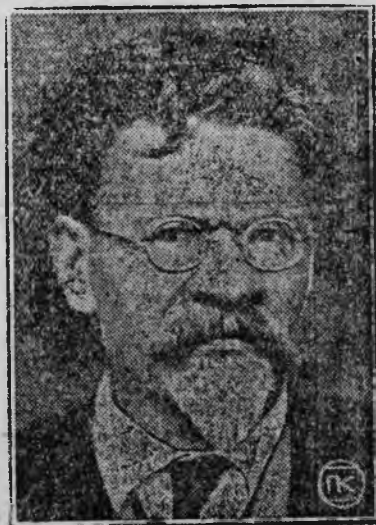
РСФСР кымдыкэш сола советвлашкы цилажы 1 мьльион 100 тьжэм чльэн айьрймь. Районыштыш исполкомвлашкы 75 тьжэм эдем айьрймь, ала советвлашкы—170 тьжэм чльэн айьрймь. Солаштыш, алаштыш совет сэкцивлашкы цилажы 800 тьжэм эдем паша видэш шагалтымь. Цилажы советвлашты дэ сэкцивлашты—2 мьльион 145 тьжэм эдем ьлэш.

Манман сандалыкнам труйышывлэ ьшкэок вьктэрэн шалга совет власть—лачок халык власть ьлэш.

Сола советышты кьзыт тьнг вьктэршыжы колхознык ьлэш, ала советышты—ударнык пашазы.

Пашазывлэ, колхозныквлэ, пасна ьлышы хресаньвлэат парты вьктармдон социальизым стройат.

Манман сандалыкна Лэньин тымдымдон социальизым ьштэн шокта.

Социализм ала.

Пэрвиш ала нъимагань пландэ, кыцэ шон стройалтын. Итрарак, йонгатарак вэрбштѣ пайан томавлă ылыныт, варажы цилă йарлалт шынзѣн Ылын: Ылым томавлă сагаок иктă магань завод, аль фабриктѣ вужгэ качы шыкшыжым Ылым пѳрт вуйышкы, окнья вашт кұшыл йатаж кѳргѣшкок молы лыктын шалгэн. Тидын сагаок больницым кэчѣвэлѣшкы тупынь стройэн шындэныт, окньавлăжы пѣцкэмбшкыла анжат.

Тэгэнь кындымы ала капитальиствлэн ала ылэш.

Социализм алажы маганьы лишашлык?

Социализм алам пашă сэмбнь тэнэлă лаштыклэн стройаш шанат: икварэ пашалым вэрвлă (фабрик-заводвлă, цилă йиш школывлă), вара садывлă-парквлă, тидын сага халык Ылымы вэрвлă, пачэшок кавштавичѣвлă, олма-кыцкы садывлă, Ышкал фэрмывлă.

Тэгэнь алашты 100 тѣжэм эдем нэрѣк Ылаш тѣнгэлэш Ылым томавлăжат 50-100 тома нэрѣк вэлэ лиэш—кого томавлă лит. Фабрик-заводвлă дон Ылым томавлă лошты рошаньы кого парквлă лит—шыкшэт, ружгым йукэт тѣшкы акшо лиэш. Кымда йонгата олицавлаштат вашток радѣн-радѣн пушангѣвлă шындымы лит. Тымэньмы варвлă фабрик-заводвлă сагаок лит. тымэньшывлă пашă анчэн тымэньыт, тымэньмы вѣлэц пашажым Ыштат. Ырвэзы йаслыбвлă, Ырвэзы мадмы садывлă парквлă сагаок лит. Тьэатрвлă, клубвлă, культур дворэцвлă тѣштăкэнок лит. Олицавлă цѣлток кудон, цэмэнтдон, асфальтдон молы вакшын шындымы лит. Автобусвлă, автомобильвлă кыдалышташ тѣнгэлѣт. Канѣжым пѣрак вѣсăлтмашгѣц вѣдым шавыктат, топлот ирѣктат тѣлым лымымат когон ак шынзѣктѣп.

Ылым томавлăжы маганьывлă лит? Пѣтариок кэлэсаш кэлэш—соцалашты пасна турэшан-турэш качкыш шолтымашэт, тыгыр мѣшмашэт, молы вэсыжат вовсэок уке лиэш. Пазар йамэш, цилă кэралжы копэратьив гач толэш. Качкыш шолташ, качкаш, тѣгѣр-йалаш мѣшкаш, цилă кэралым йамдылэн шокташ, йори вэрвлă лит. Турэшан-турэш йамдылэн шалгымаш уке лиэш.

Пашă эдемвлă цилэн кэрдмышты сэмбнь кэрал пашам Ышташ тѣнгэлѣт, Ыдырăмашвлăат курымшы тыгды пашагѣц карангыт, пѣэргѣвлăлăок кэрал пашашкы шагалыт.

Ырвэзывлăлэн йори анжым-тымдым вэрвлă лит. Тѣшты йори тымэньшы эдемвлă Ырвэзывлăм йаратэн анчат, тымдат.

Капитальиствлэн алавлăшты, Амэрѣкышты молы нăлынагынъ, цилэн икварэ кусналтытат, томавлăм со кұшкыла лұлтат: 30-50 йатажан насатвлă шалгат. Тэхнык сэмбнь анчалнагынъ, лачок цудѣымлă вэлэ—кыцэ тэгэнь томавлăм Ыштэн кэрдѣныт манмыла.

Малан вара тэгэнь кого аравлаам аралат? Тэйштэй зэм-
ляажы лаштыклен пьчкэдымы, лаштык йидэ хоза, тома стро-
йаш вэржылан пиш кого оксам тулэмля. Сэдындои капита-
льист кого алавлашты тэгэнь кукшы томавлэм бштат.

Капитальист сандалыкыштыш йажо томавлэ халыкын
блэм сэмым вашталтэн ак кэрдтэп—тэйштэй колэктыв сэм
укэ. Кого томавлэм кого капитальиствлэ шьндат, кого па-
ришым нэлнэштэй бшланыштат тэйштэй тэнгэлэ: окса улы-
вэр улы, нэзэр ылат вэр укэ.

Кыжгы кышанан пуста логэрвлэлан цилэ йажо, труйыш
эдэмвлэлан кышты гыньат пьцкэмыш лывэран лык чучэш.

Ма сандалыкланна бшкэ хоза ылына, пасна-пасна хоза
укэ. Властьшат труйыш халык кидышты блэш. Сэдындои
труйыш эдэмын блэм сэмым йажоэмдэн миэнэ.

Социальизм алашты томавлэм 3—4 йатажангыц кукшым
ак бштэп. Ик тэгэнь томашты 3—4 тьжэм эдем блэш ть-
нгэлэш. Тома лэвшвлэ төр сэдыра ганьы лит, тэлэм тьш-
тэй конькидон мадаш тьнгэлйт. Тома көргышты пасна
ватэрвлэ укэ лит, пасна кыдэжвлэ вэлэ лит—труйыш эдем
каныблыш, йонгтан блэш тьнгэлэш.

Кыдэж көргышты мам ужаш лиэш. Соты кого окнявлэ.
Окня сага ош стөл дон кок пөкэн. Дыван ганьы кравать.
Выргэм сакым шкап—стьэнэ көргэшок бштымь. Тьгыр-йа-
лашым, молы вэсым пишташ пасна изи шкап улы. Кныга-
влэ пишташ йори польица бштымь. Стьэнэштэй патрэтвлэ
кэчалтат. Тидынгыц пасна уты адыр нымат укэ.

Блэм пөрт сага пасна тома бштымь—тэйштэй качкыш
йамдылымь—качмы вэр, библиотэквлэ, лыдаш да кружоквлэ-
лан тымэньаш пасна кыдэжвлэ, тэлэмат кушшы садывлэ
лит. фискультурдон мадмы кыдэжвлэ, нуштылмы вэр—йори
вэрышкы вьдым колтат. Блэм томавлэгыц изи ырвэзывлэм
йаслыблэшкы шокшы коридорвлэдон ававлэ нанэн кодат,
мынгэш кандат. Бдырамашвлэ коршоквлэм да тыгыр
валвлэм мондаш тьнгэлйт, Ти пашавлэ йори вэрвлэштэй бш-
талтыт. Бдырамашвлэат пашашкы шагалыт—цилаштынок
тьэтыавлашты вэрышты лит: изивлэ йаслышты, когораквлэ
школышты. Ававлэ фабрик-заводвлэштэй ладнан пашэм
бштэн кэрдйт

Томавлэ көргышкы шокшыжы, вьдшы пычвлэ мычкы
толэш, элекtris соты лнэш, пу сарайвлэат, пасна мьгырэп-
влэ молы акэл лит. Нынын вэрэш кангыжым пэлэдыш шьн-
дымы вэр лиэш. Пожарвлэ лин ак кэрдтэп—тыл йөртш
дружинывлэ кэрэл ак лнэп вэс пашашкы шагалыт. Авто-
мобильвлэлан бэнэин запас рок пындашты, йори подва-
лышты опымы лиэш.

Капитальиствлән алавлам вйрсы годым аэропланвләгйц пәрәгән шокташ йасй. Аэроплан цуцажй, дырижабль полкы чонәштән толмыкы кого алавлашты лүдыш масакым анчык-тән кодат.

Социализм ала күшкйлә ак кузй. Вырсы годәш электрис станцивлә, вйд качайышы станцивлә рок пындашәш йштймй лит—күшыц ат уж вара. Тәнгәләок качкйшылык оптым вәрвләмәт рокйш капайән йштәт. Электрис ваштыр-вләм рок лошкок пйртән шйндәш шанат. Асфальт, цәмбнт лйвәкй йштймйкй ныймагань газат нйным локтыл ак кәрдт.

Тәвә тәгәнъ содалавлам 5 илйк план сәмбнь 200 ала нәрбйк стройймй лит. Кышты кого заводвлә лит, кйшак шукй пәшәзй погйнымашты социализм алавлә лит. Днйэпро-станци сага, Магнитогорскишты, Тагильйшты лит, Сталинградйшток 5 с о ц а л а лиәш. Сталинград ййр 450 тйжәм труййш халык погйнән—5 ала лиәш.

Социализм статьян фабрик-заводвлә сагашй алавлә тәгәнйбвлә лит.

Сола хозанлык ала.

(А г р о а л а)

Шарык полкыла пйзйргән шалгйшы тйрйнь—вочык пөртән солавлә йлйм сәмбнь вашталтшашлык ылыт.

Кйзйт солавлашты ирок йбидә цилә трувавләгйц шйкш вуж-гә ләктәш: камака анзылны вәтйвлә коршоквләм шугйргә кычйлтйт, йрвәзйвлә саслат-мәгйрәт, тәлйм прәзйвлә, пә-тәвлә пөртйшток лавыжыт. Тараканвлә кожгә вәлә шакта шокшышкы пйзйрнәт, прәнйә шәлйк циц клопвлә, выргә-мйшты тижй ,шуршыжй—цилән труййш халыкйм качкйт, өрйктәрәт.

Анзыкыла шәп-шәлә йлшй солавлә иквәрә цймыргат—агро-алавлә лит. Совхоз, колхоз, МТС ййр агроалавлә лит. Агроалан электростанци 50-60 тйжәм га кймдыкәш сила-жым пуаш тйнгәләш. Тәгәнвәр кймдйкйцты агроала ййр пасна экономивлә лит, экономивлашты әдәм йлйм вәрвлә лит. Йлйм вәр сага кәрәл томавлә лит: совәт тома культур тома, школьвлә, больницй, пошты. Агроала дон экономи-влә лошты ййрвәш автомобиль шосәвлә, кйртнй корны-влә лит. 5 илйк план сәмбнь 3000 тәгәнъ агроалавлә стро-йймй лит.

Ййл ул вәлйшты (краййшты), кйртнй корнйштыш Фил-ново станци сага кйзйт агроалам стройат: 115 мйльион тәнгәш шагаләш. 200 тйжәм га вәр пйчкйн пумы, сагажй 29 экономи лиәш тйшты циләжй 60 тйжәм әдәм йләш тйнгә-ләш.

Агроалаштыжй, экономивлаштыжй йлйм томавлә йй-дәок 1.000 йлйм кйдәж лиәш, йори качмы вәрвлә, клубвлә.

Кӱргыштӱ ош чиӱдон чиӱлтӱн шӱндӱмбӱ лиӱш. Кымда ок-
ньавлӱ эдӱмвлӱлӱн пасна итӱӱ кроватьвлӱ лит.

Бӱрвӱзӱ кӱр ганьбӱ тагльа^{лт} шӱцшӱ тӱгбӱрвлӱдон, рун
нӱрӱнвлӱ, ала котьи ганьбӱ кыштышон кӱргышталаш пыра-
хат, ӱвӱштӱм ӱптӱртӱл ак каштӱп. Нӱнбӱлӱн экономи йӱ-
дӱ цилӱжӱ 220 дьӱтсадӱвлӱ, йасльӱвлӱ лӱкмы лит. Йори
вӱрбӱштӱ бӱрвӱзӱвлӱм йажон анчат, бӱрвӱзӱвлӱ пӱшкӱд хво-
райӱн молӱ цуцан колаш цӱрнӱт.—Цилӱнок, манаш лиӱш,
шачшывлӱжӱ пурынок кушкӱн лӱктӱт.

Инвалидвлӱлӱн, шонӱвлӱлӱн йори пасна томавлӱ лит.
Шонӱ эдӱмвлӱ йажон бӱлбӱмӱштӱ тоштӱ вӱрӱмӱм—кыцӱ
шагавуйдон пӱргӱд бӱлӱнӱт молӱ—сӱдӱм шаналтӱн шайга-
рӱмбӱштӱм вӱлӱ бӱдӱрал колтат:—кыцӱ вӱл тӱнгӱжӱ бӱлӱн
тӱрхӱннӱ,—манын шаналтат. Вараракшы шонӱвлӱ докӱ
кӱнам-тинӱм тӱмӱншӱ бӱрвӱзӱвлӱ экскурсидон толаш тӱнг-
ӱлӱт—пӱрвиш бӱлбӱмӱш гишӱн йадӱшташ толаш тӱнгӱлӱт.

Йори тыгбӱр мӱшмы вӱр лиӱш, пасна—пасна мӱшмаш
йӱмӱш. Колыш пичӱ укӱ лиӱш, вӱрӱшбӱжӱ крӱматорим*)
бӱштӱт. Томан томаштыш коршоквлӱм изин-ольӱнок шӱлӱ-
тӱн кӱшкӱт, падвлӱ—чугунвлӱ утӱильбӱшкӱ кӱн колтат. Ик
шун коршок, ик ухват, ик кого пу савала музӱйӱш вӱлӱ
кодӱш.

Экономи йӱдӱ кого фабрик гань качкыш йӱмдӱлбӱм вӱр тру-
йыш халыкым пукшаш тӱнгӱлӱш.

Колбаса завод, шӱшӱр станци, 900 трактӱран 3 маши-
нӱ-трактӱр станци, у йӱмдӱлбӱмбӱ—тара бӱштӱмбӱ заводвлӱ,
кӱрпӱц завод агроалам индустриӱнгдӱт. Бӱлбӱм томавлӱ пар
дон бӱрӱктӱлтӱт.

Вольбӱк витӱвлӱштӱ, йажо, итӱӱ кӱдӱжвлӱштӱ цилӱ вӱ-
рӱжӱ 90 тӱжӱм шӱшӱрӱн ышкал шалгаш тӱнгӱлӱш. Ыш-
калвлӱм льӱвбӱрӱн киддон агыл, ӱлӱктрис машинӱвлӱдон
шывшылыт: рӱзин инзӱк постолвлӱм вӱлӱ ышкал цӱзӱвлӱ-
ӱш чиктӱн шӱндӱт.

Тӱгӱн ӱгроала стройалтӱш, йӱмдӱ лиӱш.

Пакбӱлажы, бӱлбӱм сӱмбӱн ф/завод алажат, агроалажат
иктӱшкок миӱт. Пӱшӱ бӱштӱмӱшбӱжӱ, бӱлбӱм сӱмжӱ маши-
нӱвлӱ палшымдон пиш когон кӱнбӱлӱмбӱт.

*)Крӱматори („крематорий“ рушла)—колыш эдӱм кӱп йӱлатӱм вӱр Рокышкы
табӱмбӱкӱ эдӱм кӱпӱт шапӱн шӱӱш, вӱрбӱм шукӱ йӱшнӱ, цӱрлӱнӱн колыш кӱпгӱц
цӱржӱт рок логгӱц вӱтдон молӱ шӱрлӱн кӱрдӱш. Сӱдӱндон кого алавлӱштӱ колыш
кӱпвлӱм родняжӱ шанӱмдон йори камакаӱш йӱлатӱн колтат, ломыжшым, йори ӱтыш
кӱ погалтат, тайым вӱрӱш шагалтат.

Цэркыгыц клуб лижы.

Ылымашна цила сэмьнь вашталт миа. Кералжым ыштэнә, ак кэлжым йамдәнә. Солавлашты—алавлашты цэркывлә улы. Нини малан вара йарат? Кулан кэлит? Пәрвижи попдон пайан йыхлан труйышы халыкым алталән урдаш вәлә кәләнйт. 1929 ин,шыжым, кинди йамдылмәш жәп эртымькы, солавлагыц шукы киндым Цик алашкына шывштән кандэвы. Ти киндым цила пу амбарвләшкы оптэвы дә вәржи ситыдә, кодшы киндым эчә пайан йыхын кылатышкәт оптэвы. Пайан йыхәт совет вылкы со ик лады шыдын анча. Шыдыштым йажонок анчыктән пуэвы. Кинды клатым йыдым пижыктән йылатән колтэвы. Киндыжы йылашыжок ыш йылы дә, когон, ынгын шапкәйәлтын. Труйыш халык тидым ужын пиш когон орланән. Пайан йыхын эксык ыштымьжы цила вәрә шарлән кәш. Тидым колын цила монгыргыцынок совет исполком тәхәнш шудымашвләм колташ тынәлыныт: Кулак пайан йыхым йашток пөтарьмөлә. Кодшы погым киндывләжым цила ик вәрышкы оптымьла дә оролым шагалтымла маньэвы. Тинәр шукы киндым ик вәрә опташ кышты вара вәржым момыла. Алаштыш пәшәзы халык ти йадмәшәш тәнгә сөрыш: алаштыш ылшы цэркывлә такәшок шалгат, нынын пурьжы-халыкым пөсләндәрәш вәлә йарән, ик мәгәләш тышкы хоть киндым оптышаш, вәскәнәжы, лымын кинды вәрвләм ыштымькы, цила цэркывләгыц клубым ыштымьлә маньэвы. Тәгәнш пәнзалмашым лыктэвы. Вара тәнгәок ыштэвы. Пәрвишы поп пөжәшгыц кызыт ындә ыньян кинды оптым вәр лин, пакылажы гынш йажә клубым ышташ лиәш.

Тәг
адр
Пог
пог
рән
Ма
кор
канд
Цик

4-ШЫ ПОДТӘМҪИ

„СОЛА ДОН АЛАН КУЛЬТУР ДА ПОЛИТЫК ПАШАШТЫШ УШНЫМАШ“.

Пошты.

Тамусин куакажы мбндбрнб, алашты блә. Иканак аҗажб тбдблән сирмашым сирбш, бдбржбн тымәнәш тбнгәлмб гишәнәт сирән колтыш. Куакажы Тамусим пиш йаратаат, тымәнәш тбнгәлмбжблән когон сусу лин.

Тәвә брвзббвлә школышты тымәнә шбнзәт. Тымдым лошток школышкы сирбмаш намалшы пбрән шагаләшәт: „Аксурай Тамуси улы вара?“—манын йадәш. Тамуси лудбн колтыш, йакшаргән кәш; тымдышыжат вблкбжб анчал шбндбш, вара сирбмаш кандышыгбц: „малан вара?“—йады. Сирбмаш кандышыжы: „Москвагбц Тамуси лбмәш кнбгә толын“—манәш.

Изи бдбрбн ижб тбрвб вбржб пырән кәш, тымдышыжат тбдбм анчал йбрәлтбш. Изи бдбрәт ти йбрәлтбмбм цаклыш.

Сирбмаш кандышы ләктбн вәлә кәш.—„Кыцә мбнбжбм пәләт, кыцә ти мбндбр вәргбц тишкәвә йактә толын, кыцә йамдыдәлбт?“—манын тымдышыгбц йадышташ тбнгәлб.

— „Тәвә тиш толыма, кнбгә вбдблмб пумага вблнбш сирбмбжбм лыдын пуэмә“—тымдышыжы маньы.

Тамуси лыдаш тбнгәлбб, тәгә лыдын пуш:

М а р о б л а с т ь	маркы вәр
Цик ала, Аפשәт сола совәтбн	
Кужы сола школышкы	
Аксурай Тамусилән	

— Тәвә ти лымәт мычкы кнбгә тбнбм кбчәл толын. Тагү тбнбм пәлә, тымәнәмәдбм шбнзә, кнбгәм нәлбнәт адрәсбм сирән дә костәнәц вәрәш поштыдон колталтән. Поштыштб шуку сирбмашвлә, колтышашлбк әдбрвлә погынат. Вбрбн-вәрәлә колтышашлыквләм Москвашток айырән шбндәт, вара кбртнб корнбвләдон цилә вәрә колтат. Ма докбна гбнә тәгә колтат: кәнбжбм Москвагбц кбртнб корндыдон Угарман йактә толәш, тәлбм Канаш станци йактә кандат. Кышкы ма кәшәшлык тбштб эчә вәс пачаш айырат. Цик алашкб колтышашлыкым пасна айырән погат.

Вара кӑнґиҗӑм Угарманґиҗ тылвышӑш кандат, тӑлӑм-жӑи имньин шывштӑн толыт. Цик алаштат сола советвлӑ йӑйдӑ айырӑн колтат, сола советґиҗ сирӑмӑш намалшӑи йори эдӑм солавлӑ йӑйдӑ лӑмбӑн шӑлӑтӑн каштӑш. Тӑвӑ тӑнӑ кнӑигӑэт-ӑт толын шоктыш“—тымдышы цилӑ ӑрвӑзӑйвлӑлӑн шайышт лпуш.

Тымӑншӑйвлӑ пӑйлӑшӑм вӑлӑ шагалтӑн шӑндӑнӑйт, колыштыт.

— „Кнӑигӑвлӑм вӑлӑ агӑйл, эчӑ сирӑмӑшвлӑм, казӑтвлӑм, оксамат, ӑдӑрвлӑмӑт пошты шывштӑн канда“—пачӑшӑжӑи манын пуш.

Кнӑигӑ толмы корныжым Москваґиҗ Цик ала йактӑ картышты кӑйчӑл мода.

Куакажы кнӑигӑм колтӑн.

Тымӑн пӑйтӑрӑмӑкӑи Тамуси, школґиҗ лӑктӑшӑт, токыжӑи кӑйргыжӑинок кӑӑ.

Токыжы мимӑкӑи амаса порогым вӑлӑ ванчӑн шокта: „Ӓви! ӑви! тӑгӑ мӑйлӑнӑм Москваґиҗ костӑнӑцӑм—кнӑигӑм колтӑн“—манӑш. Вӑйргӑмжӑм кӑйдашӑш, ӑвӑжӑи докы кнӑигӑ кычӑн цӑланышкы кӑйргыж пыра—„Тӑвӑ. тӑвӑ!“—манӑш, ӑвӑжӑилӑн анчыкта.—„Йараш, йараш!“—ӑвӑжӑи манӑш: „сыкырым вӑлӑ ырвалалам, вара анчӑнӑ“.

Ӓвӑжӑи сыкӑйрӑм ырвалӑш. Тӑйлым чӑктӑт. Стӑл вӑйлкӑи качкаш йӑмдӑйлӑт. Тамуси качкашат мондӑн, кнӑигӑжӑм кычӑн шӑнзӑнӑт кидшӑйґиҗӑт ак колты. Изи шольажы анчалнӑжӑт, тӑдӑйлӑн кидӑшкӑижӑи кычыктӑн анчыктыш.

—„Качкаш толдаок!“-ӑвӑжӑи сӑйґирӑльӑи. —„Кӑнӑигӑжӑм кынам анчӑнӑ вара?“-ӑдӑржӑи йадӑш. —„Толмада ӑнӑвӑ, толмада, качмы анзӑйґиҗ изиш анчалӑна!“—ӑвӑжӑи кӑлӑсӑ.

Тамуси дон шольажы ӑвӑштӑи сага шӑнзӑйт. Ӓвӑштӑи кнӑигӑм нӑльӑт, вӑйдӑйлмӑи пумагажӑм кӑйшкӑдӑи—йажо вӑйл-вӑлӑн кнӑигӑ лӑктӑн дӑи вазӑи. Кнӑигӑм шӑргӑл анчалӑйт—картын вӑлӑ. Кнӑигӑ лоштӑи сирӑмӑш кийӑлтӑ.

Ӓвӑжӑи сирӑмӑшӑи нӑльӑт лӑйдӑш. Тамуси колыштӑш, колыштӑшӑт—„Куакам колтӑнӑш!“—сусун манӑн колта. Ӓвӑжӑи лӑйдӑн пӑйтӑрӑшӑт—„Куакатлан анӑш сирӑмӑшӑи колтӑйдӑ ат кӑрдт, таум кӑлӑсӑн колташ вӑрӑштӑш“—манӑи.

— „Качкӑйлдалнаат, сирӑлтӑнӑ“—манӑи.

Тӑвӑ качкӑн тӑммӑкӑи, ӑвӑжӑи дон ӑдӑржӑи сирӑш шӑнзӑвӑи. Тамуси сирӑ:

„Й а р а т ы м ы к у а к а э м !“

Кнӑигӑ колтымӑтлӑн таум ӑштӑм. Кнӑигӑэт мӑнӑ токӑм шон, картывлӑштӑи анчӑм, лыдам. Кнӑигӑэт пиш йажо, кидӑмґиҗӑт ам колты. Цилӑлӑн коґо шӑлӑм кӑлӑсӑи. Кӑнґи-

жым ма докына хыналар тол. Тынәмеш мѣньѣ йѣрәнешем кого мѣрым куштэн йәмдѣлэм. Цѣвэр ли, маат кѣзѣтшѣ цѣвэр кодѣна. Авәм, шольаэм шаләм колтат.

„Тынѣым йаратѣшы Тамуси“.

Кужѣсола

23-шѣ Фѣвралын

1931 ин.

Тэгәнѣ сирѣмашѣм сиралтѣват, аважѣ: „кѣцѣ вал бѣндѣ колтэнѣ?—манѣѣ. Тамуси ак палѣ. Аважѣ йәмдѣ конвѣртым шкапгѣц лѣктѣ, сирѣмѣ пумагам кѣргѣшкѣ пиштѣват тыш-калтэн шѣндѣвѣ, аважѣ вара рушлѣ конвѣрт вѣлән тэгәнѣ адресѣм сиралтѣш:“

З а к а з н о е	
г. Москва	маркы
Лубянка, 36, кв. 15	вѣр
Любови Владимировне Олак	
Кужсола, Г.-Мар. района, Маробласть г. Аксурай.	

Сирмаш на-малшы толмѣкѣ тѣдѣлән пуѣвѣ. Тэгѣ сирѣмаш бѣшкѣ корныжы-дон Москвашкѣ миэн шѣэш.

Малан адресѣжѣ рушла сирѣмѣ? Маганѣ йиш сирмашвлѣ улы?

Критон дон Иван.

Критон дон Иван коктынат алашты тымәнѣйт. Тымдаш цѣрнѣмѣкѣ канѣжѣм токышты толыныт дѣ, со ма лошты-наок мадын каштыт, тѣргѣш, мыраш тымдат, кыцѣлѣ кѣлѣш мадыктат.

Ик канѣк кид-йал лывырымла мадна-мадна дѣ сирѣмѣш каналтѣш шѣцнѣ. Нинѣ коктын кѣтѣшкѣрѣк каранѣвѣ дѣ тамам пѣлѣшѣшѣштѣ иканѣ иктѣштѣлән пѣжгѣлтѣват,— „Иргодым тишкѣ толмѣкыда тѣлѣндѣ икмахатѣым анчыктѣнѣ“—манѣѣвѣ.

Иргод ли. Ма тагынамок толын шагалынна, мырымат ик-кок мѣрым мѣралтышна, нинѣ эчѣ укѣ йлыт. Тѣвѣ анчѣнѣ—Иванжѣ вѣлѣ толѣш.

— Вара, Критонжѣ ак тол гыцѣ? манам.

— Мѣньѣ толын машанѣм—манѣш, цѣлик йѣралтѣ. Вара „алдок пистѣ тѣнгѣшкѣ, бѣмѣлѣшкѣрѣк шагалына“—манѣѣ. Пистѣ тѣнгѣшкѣ мишнѣ, шѣцнѣ. Пистѣ тѣнгѣштѣрѣкок кѣртнѣ лѣлѣш тышка. Иван кѣртнѣ лѣлѣш тѣшкѣ сага шѣнзѣ.

Изиш лиѣт--ыжат, тамаганѣ мѣр погѣшѣ ѣтѣжѣм мондѣн кондѣн,—манѣш, тѣшкѣ логѣц воронга постолым лѣкты.

— Ырвэзбвлә! тўтўк вәрәш, тидьндон Критоньм сьгьрәл анчйшаш!—манәш. Сьгьрәмә... Сьгьрәмә!—манына, цилән ваштйльйна.

— Тырлыдай, тьрлыдай! цилән йывышт лидәй!—манәш, Ышкә воронга постолжым кидьшкйжй нәльй. Мә—Тырлай—мамьштә?—маньн йывйшт лина. Иван воронгашкыжы—Критон!.. манәш, воронгажй Ма..а...-манәш, эчә ваштйләш, ольән вәлә шакта.

Вара Иван воронгажым Матьывәлән пуш дә—ьндә тьнь сьгьрәл дә колышташ воронгажым пйльшәшәт кычй—манәш. Матьйвә воронгам кйчйш, воронгашкы—Критон тьнь ылат?—манәш. Воронгажй—мьнь ылам.—Тьньжй кў йлат вара?—манәш. Вара цилән йадйшт мишнә. Йукшы Критон йукок. Мә өрбнә вәлә.—Кйшты, кйшәц, шакта?—манын Иваньм өрйктәрәнә йадйна. Иванжы—тәвәш, анчәмәдә!—манәш, воронгажым анчйкта, воронга пындашыжым сәрәльй.

Воронга пындашгьц кьртньи лүльш лошкй шьртй кәә. Шьртйжй йьлгьжәш вәлә. Тьшәц анчәнә-кйртньилүльш шьртй логыц пистй вуйыш куза. Анчәнә—пистй-вуйгьц тәк шьргьй лошкйла кәә. Шьртй мьчкй иктә план кытйм кәшнә, тәвә Критон ваштар вуйышты шьнзәлтә. Кидьштйжй воронга.

— Колодньйквлә толйтат, мьнь шаййштмыштйм вычән шьнзәм!—манәш, ваштыләш. Матьйвә-Аә..ә! тә шьртй мычкы шайыштыда, мәнмәм тәнә чиктәдә!—маньн колтыш.

— Махань шьртй мычкы, тидь мәнмән тәлэфон йләш. Когораквләлән вәлә шаййштмйла ма, мälәннәт тәльэфондон шайышташ ак йары ма?—Критонжы маньн пуш. Вара ваштар вуйгьц валышат, мälәннә тәльэфон гишән шайышташ тьнгәльй. Мәнмән тәльэфонна шьртйн вәлә, план кытыракым вәлә шайышт кәрдьнә, когораквлә мьндьйркй шайышт-шашланән кйртньи ваштыраным йштән шьндәт, эльектрис силадон алагьц алашкй, таманьар шүдй километр вәрйм шайышт кәрдьт. —Пәшәвләм молй кәрәльм тәльэфондон сирьмәш гьцәт йьлә йштәт—маньн, кытырән пуш. Ышкә тәльэфоннам ти хәләок кодышна, вара мадаш тьнгәлнә.

1. Лачок тәлэфоным ужында?

2. Тә лишнйдә улы гьнь, анчаш кән толда дә тәлэфоным ма самылжы улы йадышт лыкта, вара сирйдә.

Аксурай Иван.

Аксурай Иван эргьжым шьндән, кого Шьндьйрйшкй кыдаләш. Эргьжй ти солам ужын анчыдә, пйтәрли вәлә эчә кәә. Кого Шьндьйржй когилән кого корны вьлнй. Тоцй-нйшты иктә 8 километр лиәш: 5 километр нәрйк кого кор-

нйшкй, кого корны мычкй сола йактэ эчэ иктэ 3 километр лиэш.

Атьажы дон эргйжы кыдалыт, арава йук вэлэ рожгэ шакта, паштэкйшты пырак вэлэ шалга, кймал шалгыш ыржаэш шынзын мий. Кэчы кузэн, ырйктэ, пыл шайыкы йймалтэ, эчэ лэктылдэлэш.

Тэвэ вакшвлэмат эртэвй, кывэр гач тургэ вэлэ шактыш ванчэвйэвкого корнышкы шот вэлэ. Йалат кыдалыт, имны пачэт мйльгалтэш, эдем вуйвлэ араваштэт цытырэлтыт. Кого корны кайын лишылэмэш. Корны кок вэлнй когивлэ шалган кэат. Кок вэцйн нйным кыртны ваштыран столмйвлэ арэн шындынйт.

Бндэ кого корны мычкы кыдалыт— „Атьи.... атьи.... сирмаш—кэмбйжй ма ак кай?“ „—Магань сирмаш? Кйшты? мам шайыштат аныат?“—манын, эргйжы вйлкй анчалэш. „—Павыл икэчы каштынат, ти ваштырвлэ мычкй сирймашвлэ кэмбйм ужынам манэш доко!“

„—Эх, ородишкээм! Павыл такэшым тэлэндэ шайыштын. Ти кыртны ваштыр мйчкй шамаквлэ вэлэ каштыт, сирмашвлэ каштын ак кэрдтэп.—Шалахай вэл кок ваштыржы тэльэфон вургымла вэл 7 ваштыржы—тэльэграф. Тэльэграф ваштырвлэ мйчкы шамаквлэм колтат, тэльэфон ваштыр мычкы шамак колбшмбйгыц пасна, эчэ иканэ иктыдон шайыштат кэрдйт. Тэльэфондон лишылбйрак пашам бштат, тэльэграфдон мбндыр пашам—сандалык йбрым-йбрваш шамаквлэм колтэн кэрдйт. Тэвэ мбныат коопэратыв—ушэм пашанэдон тэльэграфышкы пырэм. Угарманышкы—положана йамдбй манын увэрйм пуэм. Павыл такэшым вэлэ шайыштын. Сирймашым поштыдон колтат—Тэльэграфдон шамаквлэм вэлэ колтат—мбндыр пашавлэм бштэн мйат.

Атьажы кытырэн пйтарбш, солашкат миэн шагальэвй—

„Мбнь тэльэграмм колташ кэйэм, тбнбй толмэшкэм имным анчалок“ атьажы маньат тэльэграфышкы ашкэдй.

1. Та лишнбдэ тэльэграф контор улы гбнь, тбшкбй кэн толда, пашажбйм палэн нэлдэ.

2. Коопэратыввлэшкбй кэдэ дэ тэлэграфдон махань пашам бштат йадышт лыкта, вара тэбэльэграфын пашажбй гишан сирбдэ.

Радьно.

Васлым атьажы Пйзбкныр копэратывлапкашкбй колтэн. Кэчывал жэп шонат выжалышбйжы качкаш кэн колтэн, лапкажбй пйтырбмбй. Васлы палэ—выжалышбйжы сола совет турэ блэ, Рик токбйла ашкэдэш.

Тэвэ анча—комсомольэцвлэ—Аптэн Пэтыр дон Васлын Иван, коктынат кок пушангы вуйышты блыт, йблгыжшы ваштырым кок пушангышкбй шывшйт, йбдан ганьбй цаткбй.

дэмдэт. Пытэрэвѣ, цаткыдэмдэвѣ, йылгыжшы ваштыргыц сола совет окньашкы эчэ вэс ваштыр вала.

Васлы окньашкы анчалы—стол вѣлны нѣл йылгыжы стьоклан мѣны ганьвлэ кайыт. Йашык пэлэн йыргэшкы шим аравлэ улы. Нинын пэлэн эчэ кычэмвлэ улы. Йашык гыц каташтырэк сэлмэ гань йыргэшкы шалгалта. Йашыкшыгыц сэлмашкы эчэ ош шырты постол, вѣцкыж йыдал кэрэм кыжгыцырэк, кэа.

Тэвэ Аптан Пэтыр дон Васлын Иван пушангы вуйгыц валэвэт, коктынат сола советышкы пырэвѣ. Аптан Пэтыржы йашыкыштыш кычэмвлэм пытыркэлаш тынгальы. Сэлмэ постолэтгыц—„Тьур...и...ик...тьур...ик...!„шакташ тынгальы. Вара кого йукин: „Алло, алло! Москва...Москва... слушайте!“ сэлмээт манын колтыш. Мэ анчышывлэ лүдынэт колтышна. Мэ сагана шалгышы мары—„Масакэт, масакэт. Анчок—Москва шайыштэш. Лишыл вэр вара—кышэц шакта йжат? Орэт вэт!“ манын колтыш. Васлын Иванжы „Тырлыдай, колышта—Китай гишан шайышт пуа!“—манэш.

Москвагыц радыодон Китай гишан шайышт пуэвѣ. Вара мырэвѣ, вара эчэ вырлык ирыктым гишан шайыштэвѣ.

Васлы колыштэш, лапкашкы толмыжымат мондэн шуэн. Радио царнымыкы ижы ашындырэн колтыш, копэратыв лапкашкы кыргыжы.

1. Сола советдэ радио нэлэш мазар оксам пытырэн?

2. Радио гишан йори кныгам лытта, когорак ырвэзывлэдон икварэш радиоом бшкэат бштэн кэрдыдэ. Тэнэ шуку вэрэ ырвэзывлэ бшкэок бштэт. Тэат бштыдэ.

Ала солам видэ.

Кого фабрик-заводвлэм стройымы сэмбын хрэсэнь пашакэт кэрэл машинэвлэ, тырактырвлэ шукырак толыт. Кого машинэвлэ хрэсэнь пашашты лийш тынгальыт гынь, хрэсэньвлэжат йылэрэк цымырыкын артыэнвлэшкы, колхозвлэшкы ушнат. Эльэктрис пушы станцивлэ шукэммы сэмбын, ылымашыжат уэмэш. Сола пашажат социализм вэки сарналтэш.

Алаштыш пашэзывлэ анзылтэн у сэмбын пашам бштэт, паша ашныктымыштыдон солаштыш хрэсэньвлэмат у сэмбышкы шывшыт.

Сандэлык паша вктырымаштэт пашэзывлэ анцыц кэат. Пашэзы пашам шукэрдок цуцан бштэш тымэнын, хрэсэньжы эчэ ты кыдлашты вэлэ колхозышкы пырэн, тэнэ 1931 ин, пэлыжы утларак вэлэ эчэ пырэн шон. Пашэзывлэ шывшыдон сола бшкэок тэнэ у ылымашкы шывшылтэш.

Кыцэ эчэ магань пашадон ала солам видэн шалга?

Тымэнымы пашаштэт видымашыжы пашэзывлэгыцок лэктэш. Солэвлэшкы агрономвлэ кэлыт, эчэ тымдышывлэ, док-

тървлә-эдәм төрләшәт, вольк төрләшәт,-зәмльәмәрвлә эчә молы шукы йиш тымәншьвлә кәлыт. Нини цилән йори шковләгыц, уньивәрситәтвләгыц тымәншь ләктыт. Вуз-вләжы шукыжок алавләштй ылыт. Кызыт фабрик-заводвлә сага, совхозвләшәт, когорак шковлә, тәхныкумвлә пачылтыт. Пәшәзы клас вктәрймдонок пәшәштйм видәт.

Солавләлән цилә пәлән шоаш шукы кныгәвлә, журналвлә, казәтвлә кәлыт, кыцә пәшә мәнмән сәндәлыкыштйна кәә, мам вәскидвләштй бшгәт, цилә тидым пәлән шоаш дә эчә бшкә улй-укә гишән, бшлән кәрәл гишән сирәлтәшәт казәтвлә кәлыт. Тидым цилә сирән-пәцәтлән лыкташ алавләштй вәлә ыгайрак бшләш. Тыштй йори пәцәтлым вәрвлә (типографивлә) улй. Кызыт типографивлә кого совхозвләштй, угыц ләкшы фабрик-заводвләштәт лит.

Кого алавләштй радио станцивлә бшштймй. Когон пәлбш эдәмвлә пәшә йиш йидә мбндйркы шәрән шайышт пуат, музыкыдон шактышывлә, мырышы артыствлә труйыш халыкым икәнәшток кого вәр кымдыкәш бвбртәт. Кырык марат Москва гыц кәчбньок колышт кәрдәш. Кызыт Йакшарала гыцәт радио йукум колташ лиәш—йори радио станцим бшштймй.

Тидынгыц пасна алаштйш пәшәзывлә бшкәәт соләштйш колхозныквләдон, труйышы хрәсәнвләдон вәш лин тымдат. Пасна фабрикыштйш, заводыштйш пәшәзыелә цуцан-цуцан пасна солавләм, районвләм бшкә лымәшыштй нәлыт. Вара ти вәрвләлән палшән шалгат: казәтвләм кныгәвләм, журналвләм сылән колтат, радиом нәлын шбндән пуат, погынен шайыштмашвләм бштәт, кынамжы бшкә лымбшштйш соләшкы аль районшыкы толын пәшә әдйрвләм йөнәтән кодат, кампанывләм эртәрәт. Тәнгә лымәш нәлын палшымым рушла „шәфство“ маныт. Соладан пәшәзывлә тбнәм „шәф“ лит.

Сәндәлыкыштйш пәшә видымәш төр кәжы манын, совәт погынымашкы айырбм годым пәшәзывләлән вәржәт шукырак пумы. Тәнгә вәлә пәшәзывлә сәндәлык пәшәм комуньист парты видымбдон тбшкы-тишкы лывшалтзок төр вктәрән кәрдйт.

Кныгәм, журналым казәтым пәцәтлым вәр (типографи).

Пәлышы эдәмвлә кәрәл гишән шукы сирәт, сирбмбшштйдон халыкым тымдат. Сирбмым халык лошты шәрән шокташ манын шукәрдшәнок кныгә пәцәтләш тымәншь шоныт.

Казәт сирбмй вәрйшкы цилә вәргыц увәрвлә погынат, вәрйштйш эдәмвлә сирәт—йажожым анчыктат, йардымашвләм йәтләт, төр корнывләм ажәдйт. Солагыц сирбшы эдәмбм „сәлькор“ маныт, пәшәзы логыц сирбшы „рабкор“ лиәш.

Вара казэтын рэдакцижы сирёмвләм кыжын пөгэн шында. Казэтышкы ик М-лыкым ситәрэн шоктымыкы вара типографишкы погаш-пэцәтләш пуат.

Типографиштә пәшәзбвлә сирём мычыц анчэн пасна буквавләдон *) шамаквләм погат, шамак—шамак паштәк корнывләм погат; вара корнывләгыц страници погына.

Тәнгәлә пэцәтлөмы листөвләм (стол кымдык пумага льистөм) погэн шындәтәт, вара пэцәтлөмы машинәшкы шындәт.

Пөгэн шындөмы листөвләдон пумагаэш вара ик листөм пэцәтләт. Пэцәтлөшө машинә буквавлә вөләц бөшкөок шим чидон шырәл кәә вара пумага льистөм буквавлә вөлән пөзөбрәл тәмдәл шында. Тәнгә ик вөлжөм пэцәтлөмөкы эчә вәс вөлжөмәт вәс статьян погымы букывавләдон пэцәтлән шындәт. Мазар казет кәләш тьнарөм пэцәтләш лиэш.

Пэцәтлән ситәрөмөкы буквавләм изи йашөквләшкы мөнгәшөк пыжән опат.

Журналөм, кнөгөвләм ик льистөм пэцәтлән—пэцәтлән йәмдөләт, вара кого листөвләм тодыт, ыргат, кычылтәш йонгыракым бөштәт.

Эдөмвлә тәнгә бөшкә шанөмашыштым, пәлөмәшөштөм циләлән пәләш шәрәт, иктө вөсөштөм тымдат.

Буржуй вуйлалтымы сәндәлөквләштө типографивлә буржуйвлә кидөштө бөлыт. Труйышы халыклан, комуньист партылан моло пэцәтләш ирөкөм ак пуәп—труйыш халык тымән колтымашгыц лүдөт.

Совет сәндәлөкөштөнә вөлә труйыш халыклан цилә кәрәл шанөмыжым сирәш—пэцәтләш лиэш. Тошты вөкөлә сәрәш цацышывләлән вөлә алталым шамаквләм пэцәтләш ак ли.

Пәшә бөштөмәш:

Алашкы йори әксурсидон толда, типографишкы пырыда—кыцә погат, пэцәтләт, кыцә картинөм бөштәт цилә анчалда.

„Лөнөин корны“, „У сәм“ рэдакцишкы мидә, йадышт пәлөдә: кыцә казэтышө, журналжы сирәлтәш, кү сирә.

Районыштыш сәлькорвләдә казэтышкы, журналышкы ма гишән сирәт. Лыдымы вөләц пәлөдә.

Тәәт, школадон, бөшкә пәшәдә гишән солашты йажожы—худажы гишән сирән кәрдөдә. Тымәнөмө журналшышкы цилә пәшәдә гишән сирөдә

Казэтвлә

Төр көнөгөвлә, казэтвлә эдөмөм сөнзәм пачыт, бөшөм пуат. В. И. Лөнөин курөмжы мөчкы әнәәт тамазар төжәм кнөгөм лыдөм ләктөм, кого ышыжыдон труйыш халөклан кәрәлжөм пиш раскөдөм пәлә бөлын. Лөдаш кнөгөвләгыц-казэтвләгыц ышым погаш пәшәзбөвләм, труйыш хрөсәнөвләм Лөнөин пишөк төмдөктөнөжө бөлын.

*) „Шрифт“ манөт—шим вулыдон өмтөмө буквавлә, цифрөвлә, цилә кәрәл знаөвлә.

Сэдвндон библиотэксвлэм йөнәтәш, шуқырак кэрәл кнйгәвләм тйшкй колташ маньн когон кырәдәлән, шуды-мәшвләм пуән.

Граждан вйрсы годым, цилә вэцйн мәнмәм тэмдйм го-дйм, казетвләм тйхәләок цилә вәрә колтат ыльй. Ти костан вырсы жәпйн труйыш халыкйм пиш когон ыңылдарәнйт. Тйнам Ленин тәнгә сирән: „Мә нәзәр ылына. Пумага укә. Ровочивлә шужышйвлә, вйланәт-йәләшәт чйәш укә. маши-нәвлә пйдыргат. Фабрик томавләжәт сймбйрләт“,—маньн. Казетвләм цилә вәрә ситәрәш маньн, Ләнйин тйнам планйм сирән: библиотэксй йбдә 3 казетгйц колташ—коктым стьә-нйәәш ну пйдавләдон сәвәләш, иктйт запаслан—тәнгә цилә-нок лйдын кәрдйт маньн. Тәвә кыцә казет шәрймәштй Ләнйин изижймәт бйшкәок вәшт шана ыльн.

Тй годшән шукй и эртән кәш. Мә культур пәшәштәт когон анзйлышна. Кйзйт СССР-йштйнә тйжәм нәрйк ци-лә йиш казетвлә ләктйт, кәчйньок 10 мйльион нәрйк казет листй ләктәш. Ког алавләгйц пасна эчә районвлә йбдә вәрйштйш казетвлә ләктйт, стьона казетвлә цилә вәрә улй.

Казетвләштй пәшәзйвлә, колхозныквлә труйыш хрә-сәнйвлә бйшкәок сирәт.—Бйшкә йлймәшйштй гишән, ма ак ситй, кйцә пәшәм сйнгәт, кя әптйртә молй, цилә вйлкй лыктыт. Мәнмән рабкорвлә, сәлькорвлә пиш шукын йлыт —шукй тйжәш әдәмән арми лиәш. Сирймйштйдон нйнй социализм стройаш палшат.

Капитал сәндәлйквләштй ти пәшә процок вәс сәмйнь: буржуазин казетвлә труйыш халыкым йори алталән вәлә шалгат, цилә статьян труйыш халыкын сйнзәм тышкаш ца-цат. Цилә казетвләжок пайанвләлән оксала служат, нйнйн вәкй сирәт.

Тйштәкәнйш комунйст партйн-казетвлә вәлә тәр рас-кыдын ыңылдарән сирәт, буржуазин алталымым вйлккок шәнгйн лйктыт, тәр шамакдон буржуазим шит, бйшкә пәшә-зй халыкйштйм рәвольуцы бйштәш цымйрат. Буржуй пра-витьәльствйвлә комунйст казетвләм цәрәт, сирйшйвләм арәстуйат, пәцәтлйм вәрвләм питйрәт моло. Шукй вәрә кйзйт тйштәкән казетвләм пәцәтләт, ййвйрт шәрәт.

Мәжй гйнь лачок ик әдәмймәт пәлйдймйм ана кодй: тймдәнә, казетвләм, кнйгәвләм циләлән тымәнйәш, лыдаш си-тәрәнә. Тәнгә йшан вуйдон анзыкыла социализмйшкй пырәнә.

Солаштыда, районштыда магань казетвләм, мазарым сылат? Школыш-кыда библиотэксйшкйдә магань литьратуры толәш? Шотлән лыкта:

Солаштыда ик и мычкы мазар оксашым циләнкй сылат. Вара йори шот-лыда—мазарашым ик иктй цәркйшкй шйәт. Йукушй празныквлә годым йуи колтат дә тавак шышын мазар оксам йшәтәт,

Цифрәлә илчын диаграммәләм шйтйдә, коговәлән аичам сәкйдә.

Тымәнйшкйдә годым казетвлә гйц кәрәлйм кйчәлән тымәнйдә.

ТымэньшЫ ЫрвэзЫвлА пАшАм ЫштАт.

Льовонди дон Кирукым—когоньыштымат тымэньшЫвлА логЫц лыдмы пӨртЫштЫ когораквлАлАн казэтвлАм лыдаш айЫрышна.

— Ма йажонок лыдынжы ана мышты,—коктынат маныт.

4-шЫ групышты тымэньЫт, йажон лыдыт, шэкЛанАт дА вэлэ тэнэ маныт.

ПротоколышкЫ сирЫмы общэствэный пАшАшкЫ колтымЫ, ЫлЫт манын, сирЫшна

Вадэш Ындэ коктынат лыдмы пӨртЫшкы толыт, пырат. Халык эчэ погыныдэ. Избач вэлэ кнЫгАвлАм анчэн, сирэн шЫнзА.

Ужын колтышат, сусун:—толдаок, пЫрыдаок!—маньы.

Малан ЫрвэзЫвлА толыныт, анзЫцок пАлА.—МалАнэм палшышывлА Ындэ лидА. НА, кЫзЫтэш, халЫк погынымэшкЫ казэтвлАм анчалалда, йАмдЫлАлтАлдА,—манэш.

Тэвэ иктЫн, коктЫн марывлА лыдмы пӨртЫшкЫ погынаш тЫнАльэвЫ. Лыдын мыштышывлА тӨрок лыдаш шЫнзЫт, лыдын мыштыдымывлА—кым шонгырак эдэмвлА—избачым лыдылдалаш ўжЫт.

— Ындэ кэрэк мазары колыштда, тэвэ лыдшывлА улы, —манын Льовонди дон Кирукым избач анчыктыш.

— Э-э, пашкудывлАокЫш,—маныт,—йараш! КЫцэ лыдын мыштэдА—колыштална,—маныт, мЫндЫррАк лыкышкы шЫнзэвЫ.

Анзыцок Льовонди лыдаш тЫнАльЫ—раскыдын кэрдэш.

КЫцэ колхозвлА пАшАм ЫштАт, ситЫдЫмАшвлА гишАн, кыцэ кого заводвлАм стройат, шуку тэнэлА лыдын пуш.

Вара Кирук лыдаш тЫнАльЫ. ТЫдЫлАн вэскидвлА гишАн лыдаш вАрэштЫ. „Англышты пАшА пУктАнАлтЫн, пиш кого кризис ылэш. ПАшАзЫвлА пАшАдэ ЫлАш, шужэн ЫлАт. Рэволюци тАрвАнЫмэшкЫ шоэш“... ТэнэлА цилА вэскид сАндАлЫквлАшток пАшАзЫвлАн ЫлЫмАш лэлэмэш, манын, лЫдЫн пуш. Китай дон ЙАпоньЫ гишАн—кЫцэ Китай сАндАлЫкЫшкЫ ЙАпонь капиталыствлА сЫнгэн ташкэнок пырат.—Кирук лыдын пуш.

МарывлА шуку колыштэвЫ, избачЫм йАдылдалыт молы. Вара избачлан кэлэсАт: палшышэтмЫт йажон мыштат—маныт. Кок ЫрвэзЫлАн таум кэлэсэвЫ.

ТэнэлА ЫрвэзЫвлА кэрАл пАшАм тЫнАльэвЫ. КазэтгЫц пасна эчэ журналвлАм, кнЫгАвлАм лыдЫт Ындэ: нЫнЫм ик араэш погынэн шукуын колышташ тЫнАльэвЫ.

МолЫ ЫрвэзЫвлАят нЫнЫн сага пАшАэш пижэвЫ, вара вады йЫдэ сола мычкЫ шЫнзЫш полкыштЫ, вАтЫвлА лошты лыдаш тЫнАльэвЫ.

Тидын вѣлән бѣрвэзѣвлә эчә когораквләм—бѣшкә солаштышты тыгѣды бѣрвэзән бѣдѣрәмәшвләм молы лѣдаш-сирәш тымдаш лиэвѣ. Пиш охатан тымдат.

Бѣрвэзѣвләм избач хвальал колта, сола халыкат, когонжок колхознѣквлә, тѣмәншѣвләм пурѣн анчат. Тэнә анчѣдэжѣ ак лиш!

Вара школыштѣ бѣрвэзѣвлә тэнә бѣштәнѣт: вэскид сандәлѣквләштѣ ма бѣштәлтәш циләлән пәлән шокташ манѣн, йори пасна сәндәлѣквлә йѣдә лишѣм казәт вѣләц анчаш пәлѣшѣрәк бѣрвэзѣвләм айрән шагәлтәнѣт. Казәт толмы сәмѣнь ик бѣрвэзѣ Франци гишән лыдәш-сирәлтә, вэс бѣрвэзѣ—Англыи гишән, кымшы—Гәрманьи гишән. Пәл тѣлзѣштѣ вара погѣмыштым цилә тѣмәншѣвләлән кәләсэн пуат, вара лыдмѣ пѣртѣштѣ когораквләлән кәләсәт.

Тидынгиц пасна эчә стәнә казәтәш йори вэскид лыквләм сирәт—тѣшкѣ казәтвлә мѣчѣц ма лин цилә сирән миәт, казәтгиц кәрәл вәрвләм пѣчкәдән лыктытат, тѣшкалтат.

Тэнәлә бѣшкәәт йажон цаклаш тѣнгәльэвѣ, географикарты вѣләц анчат, когораквләмәт ынѣлдарат.

Культур пәшәштѣ бѣрвэзѣвлә мам бѣштән кәрдѣт?

Кнѣигәвләм, журналвләм, казәтвләм лѣдыт. Избач ажәдмѣдон дәкадѣштѣ ик гәнәк циләлән лѣдын пуат.

Лѣйдмѣ пѣртәш лишәшлѣк ләкцивлә гишән, попѣмашвлә гишән увәртәрәт. Иктә магань ләкци, доклад, попымаш молы лишәшлык гѣнь, бѣрвэзѣвлә плакатвләм, афишвләм бѣшкәок сирән соләвлә йѣдә пижѣктән кодат, тонышѣвләштѣләнәт кәләсәт. Тэнә халык шукырак погѣна.

Кнѣигә лѣдаш халѣкѣм пижѣктәт. Кѣдѣ вәрә библиотѣкѣштѣ кнѣигәвлә лыдтәок киәт. Бѣрвэзѣвлә избач дон ик ышын кнѣигә лѣйдмѣ гишән тома йѣдә, соләвләштѣ кәрәл кнѣигәвләм ажәд кәрдѣт. Примәрлән нәлшәш: соләштѣ саснавлә цәрләнәт, әль нѣрәш азым шукш пәшән кәә—азѣмѣм пѣдѣрта, кѣнамжѣ шукѣнжок соләшты бѣдыртѣш цәрдон йасыланат—тэнә лимѣ годым, бѣрвэзѣвлә кәрәл кнѣигәвләм лѣдын пуат, вѣжалән каштыт. Угѣц ләкшѣ кнѣигәвлә гишән сәмѣяштѣштѣ, сола йәлләнәт кәләсәт.

Поштѣм шәләтәш палшат. Соләвлә йѣдә казәтвләм, журналвләм молы шәләтән кәрдѣт, сирмәш намалшѣ әдәмлән палшат, казәтвләм-журналвләм сѣлѣктән погән кәрдѣт, вара сола советѣшкѣ поштѣ намалшылан колтат.

Лѣйдмѣ пѣртѣм сѣнләт.

Тѣмәншѣвлә кәрәл сәмѣнь лозунгвләм, кокты-кымѣт нәрѣкѣм—сирән сәкәт. Пәл тѣлзѣштѣ эчә вэс шамакан лозунгвләм пижѣктәт. Иктѣмок шукы вәрәмә кәчѣкѣтѣмѣкѣ акат лѣдәп лиәш. Шѣрәрәкѣн вәшталтылмѣм охатанрак

анчалыт. Стэньа казэтэш йшкэ пашашты гишан сират. Рэволюци празныквлә годым лйдмы портым олмыкташ калшат.

Всэобуч пашалан палшат.

Тымэньшашлык бирвэзйвләм икты кодтэ школьшкы ужыт. Ку малын школьшкы каштын ак кэрдт—выргэмжы, йалэш чияшыжы укэ молы гынь—палэн толыт, сола советлан кэлэсат. Кбды бирвэзйвләжы эчэ кэчйвләм кодэн каштыт—аньат орканат, аньат иктама аптырта—тидымат йадышт палаш кэлэш, сола советлан кыцэ гыньат палшыкташ кэлэш.

Школвләшты шокшы качкыш йамдыләш ма кэралым ситэрэн пуаш атья-ававлалан ынгылдарэн шоктат.

Тишты когораквләжым вэлэ анчыктышна. Культур пашашты бирвэзйвләланат шукы паша ләктын миа.

Комсомол дон икварэш лин, цилә школдон шаналтэн июньэрвләлан шукы пашам моаш лиэш.

„Искра“ дон, „Правда“

(большэвик казэтовлә)

1900 ин дэкабрь тылзы гыц Штуттгардт *) алашты руш рэволюционэрвлә „Искра“ лыман пашазы казэтым лыкташ тынгалыныт. 1-шы номбырыштыжок Владимир Ильич Лэнын тэнэ сирэн: „пашазы йыхлан полььитик палымашым ынгылдарэн шалгаш, пашазы класым (йыхым) цымбырэн мияш—тэвэ ма мәнман кого тын пашажок лиэш“, манын. Казэт вйланжок № йбдэ—„тылип гыц салымын пижэш“—манын сирымы ылын.

Казэт лыкшывлә кого пашам тарватэныт. Рэволюци пашам кыцэ вктарымыла, кыцэ пашазйвләм цымбырымла, кугижан власть кыцэ труйыш халыкым алтала, пызьрта—тиды гишан „Искра“ казэтэш цилә пиш төр, раскыдын сирэныт.

Ти казэтым Росийышты йывьрт вэлэ кычылташ лиэш йлын. Вэс кид гыц Гэрманыи гач, Австри гач, Руминьи гач, —Одэсы алашкы, Архангэльски алашкы молы вэскид гыц кандымы адыр (тавар) шотэш тангыж дон колтат йлын. Вара пашазйвлә лошты Росий кымдыкэш кидгыц кидышкы йывьрт шарэн шоктат йлын. Кандаш куштылгырак лижы манын, „Искра“ казэтын вьцкыж (рисовый) пумагаэш пэцятлат йлыы, тыгыды буквавладон изи форман ләктэш йлын.

„Искра“ казэт лйдшы пашазйвлә цилә вэрэ цуцан цымбыргаш тынгалыныт, партыын комитьэтовләм организуяш тынгалыныт, прольэтар рэволюци вэрэ тарванаш тынгалыныт.

*) Германьыштыи йьмийи ала.

„Правда“ казэтын пйтэриш №—жы 1912 ин 5-шы майын Росийышток лэктын. Кугижан власть большэвик казэтым пишок тэмдэ Ылын. Ик и мычкы „Правдам“ 41 ганак цэрэнйт, 7800 танам штрафым тұлыктэнйт, 1913 ин 5-шы ийуныын воксэок цэрэн шбндэнйт. „Правда“ вэс лымвлэдон моло со лэктын миэн. „Правда“ казэтын лымвлэжы тэхэнь Ылынйт: „Рабочая правда“, „Северная правда“, „Правда труда“, „За правду“, „Пролетарская правда.“ Вара 1917 игыц ижы „Правда“—Комунист партын казэт кэчэнок лэкташ тынгалын.

„Правдан“ 1-шы № лэкмэ кэчэжы—5-шы майын „Пэцэт кэчэ“ лин. Казэтвлэн, журналвлэн, кныгавлэн кого пашаштым ма ти кэчын Ынылдарэна, эчэ пытырак пэчэть пашам виангдымла анчэн лэктына.

Граньица гач.

(Кугижан власть годшы)

Граньица тэрышток, изи станцишты вагонгыц лэкна. Сагана шукы литэратуры—вэскидышты пэцэтлымэ казэтвлэ, кныгавлэ улы. Граньица гач Росийышкы йывырт ванчэн кэаш кэлнэжы да пашазывлэн кидышкы вара ти литэратурым кыце гыньят шарэн колташ кэлнэжы.

Ванчаш олакрак вэрэм кычэлына. Анзыцна корны ажэдшывлэ ашкэдыт. Йыд лин шон. Анцылына кого шыргы пыцкэтан кайэш. Граньицажы ти шыргы логыц эрта. Граньица мычкы кок вэцынат оролы салтаквлэ анчэн сэрнылыт.

Ныр пэсмэнавлэ воктэн шыргышкыла кызыргэ ольэн кэнэ. Пиш лудышын, йыкракан чучэш. Шыргышкы пырышна. Ташкалтмашэш вилын шыцшы Ылышташ кожгэ вэлэ шакта, тидат когон шэклэндэра. Тылзыжат шырэракынок пыл логыц анчал-анчал шбндэ. Тылзы соты годым кышак гыньят пушаны Ымылэш пызыргэн шагалына, когоракын шулалташат лудына. Пыл шайыкы лин колтаат, эчэ тэрванэна,

Ик ажэдшыжы йори анчалаш манын анзыкыла со кэнкэн колта. Сэрнал толмэшкыжы йымыргэн вичэн шалгэна. Вара эчэ паштэкшы тэрванэна. Граньица сагашы оролым вэрвлэм (рушла „пост“ манйт.) эртэн кэшна. Шыргы пыташ тынгальы—шоэмэш.

— Тэвэ граньица кайэш!—манын корны ажэдшына аңзыкыла анчыктыш. Мбндэрнат агыл кукшыка вэр пыцкэтан кайэш.

— Лудаш тынгальыт гынь—виалт вацта, кычатгынь—манман вылкы идат анчал, палыдымы ганыы лида—манын корны ажэдшывлэ кэлэсэн пуэвы.

Когоракын шулалташат лудына, йырваш колыштын граньица докыла пиш ольэн шекланэн кэнә. Ордыйжыштырак йал йук дон кытырымы йук шактэн колтыш: граньица оро- лывла ваш лин попалтэвы. Йук колмыкы төрок ма виалт вацна. Оролывла, ваш ливат кок вэки эчэ сарнал кэвы. Кыныыл кэшнә, граньица гач пиш талашэн ванчэн кэшнә тырынок эртышнә. Бидэ Росийышкы чучна. Йидпэл эртэн йлы. Сусу линнаат намалтышвланәат вуйта куштылгэн шын- зэвы.

Толмашешнә Росийыштыш тангла вэрымат йамдылен- нит, манмам вычат йлын. Кандымы литьэратурым вара па- кыла ныны цила вара шарэн шоктат.

Кугижан власть револьуци пашам керек кыце пыслән- дэрәш цацен гыньат, сынаш укэ йлын:

* * *

Лачок сынгыдә. Револуцим „Искра“ казет пижыктэн, шоктэн, тыл салымжыдон вэрыушывләм Росийгыц паньэж лыкты. „Правда“ тымдымыдон цила сандалык вьлнышы тру- йышы халыквла револуци пашашкы шагалыт, социализм вэрц кыредәләш ушнат.

Йывырт пэцатлышы типографи.

...Кугижан годым фабрик-заводвлашты шырэрәкынок тэнэ ливш йлын: пашашкы пашазывла толыт, анчат-станвла вьлны йывырт пэцатлымы прокламацывләм тэгувла пиштэн- нәт кодэнит. Тидым револуционьэр пашазывләок йштат ы- ын, тиштәкэныш пашазывләок тэнэ литьэратурым шараш цаценит.

Тэнэ шалатым лыстывләм йывырт пэцатлат йлын. Пэц- атлым вэржым пэцатлышы эдэмвлажы вэлә палат ылын. Йы- вырт пэцатлышы типографишкы ик ыныан эдем вэлә каш- тэш ылын. Ти эдэмым лымынок пэцатлышывләжат ак паләп йлын.

Тэнәлә ик тэгэны йывырт типографишкы кукшынди- рак пашазы револуционьэр каштэш ылын. Пиш пысын сар- нылэш ылынат, лымжымат „Кэк“ манын пуэнит ылын.

Типографишкы пырэн вэлә шагалэш, пэцатлышывлә тэргаш тынгалыт йлын:

— „Кэк“, пумагана ак ситы!

Ирокэш анчәт— „Кэк“ пумагам намал кандэнәт.

— „Кэк“ шрифтна ньэпцыргэн пыта.—вашталташ кэлнә- жы!..

Анчәт—ирокэш ик йашык шрифтым “Кэк” шывштэнәт канда.

„Кэк“ палшымыдон йывырт пэцатлышы типографи цәр- ныдәок ровотайэн: Мам тэгэнь типографивлашты пэцатлән- нит? Прокламацывләм пэцатләнит, кугижә ваштарэш, помә-

шбик-капитальиствлә ваштарэш шагалаш тымдәнбѣт, пашазывләм — труйыш хресаньвләм цымйрәнбѣт, рэволюци корнѣм ажэдбѣнбѣт.

Пэцәтлән лѣкмь литьэратуржымат „Кэк“ бѣшкэок намал лѣктэш ылѣн, вара кидгѣц кидбѣшкѣ, фабриксаводвләшкѣ, пашазывлә лошкѣ шәләтән шокта ылын. Тэгәнбѣ типографивләгѣц ик сѣгбѣрамаш:

„Пролетарии всех стран, соединяйтесь!“

Росий кѣмдыкэш шактән ләктэш бѣлѣн.

Пэцәтлѣшбѣ рэволюционьэрвләжбѣ пиш пэрэгәлт каштыныт, бѣшкѣмбѣн араштѣмат кайыктыдәлѣт. Кугижән пивлә: полици, жандармывлә, шпионвлә тэгәнбѣ эдәмвләм, типографижѣм моло пиш кѣчәлбѣт бѣлын, пиләок үпшбѣц кѣчәл каштѣнбѣт. Рэволюционьэрвләлән вәрбѣм топлот вашталтѣлаш вәрәштѣн, ик вәргѣц вәс вәрбѣшкѣ, ик алагѣц вәс алашкы моло шѣлбѣн каштмѣла бѣлѣн.

„Кэк“ лѣмән рэволюционьэрнә йәмдѣ литьэратурѣм ньиγμαмат ирок намал нәнгәә ылын, вәрәшбѣжбѣ вадәшәш ирә пумагам намал канда бѣлын.

Тәнгә икәнәк „Кэк“ кәчбѣвәл кытлашток талашән миш, „Мам сагада нәлбѣн кәрдбѣдә, цилә нәлдә дә йбѣләрәк тишәц ләктѣн шәләнбѣдә“ — манбѣн кәләсэн пуш.

Цилән вѣлкѣжбѣ анчал колтәвбѣ, вара вѣртышток — йбѣжвож — цилә погалтән шбѣндәвәт, иктѣн-иктѣн шәләнәштѣнгәлѣвбѣ. Лу минутышток охѣр кѣдәж вәлә киән кодбѣ: пэцәтлѣм әдѣрвләштѣмәт сагашты намал кәвбѣ.

Цилән шәләнәвбѣ, эчә кѣшак гѣннәт олакрак вәрәш пѣнзын пижбѣт, эчә пакылаат капитальиствләм азныктѣшы шамаквләм погаш — пэцәтләш тѣнәлбѣт ылѣн.

Рэволюци шамаквлә халык лошкы пәрви тәнгә шәрлән миәнбѣт.

„ТЭЛШЫ ДА ШОШЫМШЫ РЭВОЛЬУЦИ АНОВЛА“

Йакшар арми айо.

(Тымэньшы ёрвэзён шайажы)

23-шы фэвралын Союзна мычкы и йёдэ Йакшар арми кэчым айэна. Кого алавлашты ти кэчым салтак полкывлэ тойвёч музык сэмдон ёлицашкё лэктёт, ёшкёмёштёйн вийёштёйм анчыктат. Сола йёдэат тё кэчым пэлдёртэт. Сола совет пёртёштё погынымаш лиэш. Погынымашты йакшар арми гишан кытырат. Тошты салтаквлэ йакшар армиштёш ёлёмаш гишан шайыштыт. Кыдыжы вырсышты кашмыштым ашёндэрэн кытырат. Мэат школыштына тё кэчён йакшар салтаквлэ гишан кытырална. Тымдышына ёшкёмёжён йакшар армиштё кредэл каштмыжы гишан шайыштэш. Тидё йакшар салтаквлэм вуйлалтышы ылын. Шайажым колышташ пиш йажо, йужынамжы гёнь лудыш вэк...

1) Йакшар армин ёлёмаш гишан солашты толшы салтаквлэгыц йадышт нэлдэ.

2) „У сэм“ журналышты лыдта.

3) Йакшар армидон тошты арми лошты айёртэмжё магань ылэш?

4) Кнёгэвлэштё йакшар арми гишан сирёмём мода, дэ лыдын нэлдэ.

5) Йакшар салтакым картёинэш ёштёйдэ.

Йакшар армин кэрэлжё.

Шайа улё: вэс китдон тырын ёлёнэт гёнь вырсэш йэмдё ли. Ти шайам йажон шаналтэн лэкмёкё, лачокшы кайэш. Совет сэндалёкнэ йёр капиталыст сэндалёквлэ ёлат. Нинён донь пайанвлэ вуйлалтат. У ёлёмашём, мэнмам пиш когон ак йаратэп. Анжал вэлэ—кёдё вэчён кэчэялтёт. Сэдёндон малённа цаткыды йакшар арми кэлэш.

Йакшар армишкё труйыш халык логёц вэлэ нэлёт. Тиштё ровочёй дон хресань ёлёт. Нинё Совет сэндалёкём мила тышмангыц пэрэгэт. Шу лижё мэнман йакшар арминэ!

СССР дон капиталыст сэндалёквлэ.

Совет Ушэмёштёш советвлэн VI-шё погынымашты Молотов тэн вырсё паша гишанат раскыдын ёнёлдарэн пуш. Капиталыст правитьёльствёвлэ цэрнёдэок вёрсэш йэмдёлэлт шалгат, маньы.

Совет рэспубликвлэн ушэм игёц ишкё со цаткыдэм шалга. Социализм стройёмашты пиш кого пашам ёштэн шоктэннэ. 5 иэш планым кыды пашаштёжё 2¹/₂ иштё ситэрёшнэ, кыды пашажём 3 иштё ситэрэн шоктэннэ. Кёзёйт

*) к

мәнмән сәндәлбикбштб пәшәдә каштшб ик әдәмәт укә. Эчә кыды пәшәштб пәшә әдәм ак ситб.—Колхозвлә мәшинәвләдон пәшәм бштәтәт, бшкә колхозныквләм вәрәмәәш утыктәрән өрдбж пәшәшкб колтат.

Вәскидвләштб, капитал сәндәлбиквләштб пәшә пыжла, пүктәнәлтәш. Пландә бштбмәштб әдбврвләм шуку йәмдблән шбндәнбт, бндә фабрик-заводвләм, молы пәшә вәрвләм капитальиствлә питбрәт, пәшәзбвләм поктыл лбктбт. Пәшәзб халбк пәшәдә шужән, йасбланән каштәш, нымамат нәлбн ак кәрдт. Ровочый клас бшкә кидшбдон капитальиствләлән пиш шуку әдбрбм аралән бштән пуән, бшкәжб бндә ти кого запасбц нымамат нәлбн ак кәрдт. Капитальиствләжб вәскидвләшкәт вбжалән ак кәртәп, тбштәт цилә вәрә запас улы, нәлшб укә. Бндә шуды вблнбш пилә капитальиствлә, ырлән киәт: бшкәәт ак качәп, иктбләнәт ак пуәп. Капитальист правитьыльствывлә иктб вәсбштбм пирблә тбрбнь оролән шбндәнбт, анчат. Ти кого кризисәш*)—шужышы труйыш халбк рәволюцим тәрвәтә, буржуазим пиш когон лүдбктә.

Вәскид прольәтарвлә, труйыш хрәсәнвлә мәнмән пәшәнәм цилән ужыт, бшкбмбштбн комунист партывлә йажон тидбм кәләсәт. Тәгәнб йасыбц ләктәш прольәтарвләлән ик корны вәлә улы: мәнмәнләок вбрйушб капитальист класым кугижәвләгә, гәнбэралвләгә, цилә такәш логәрвләгә шин лывшән шуаш дә совет властым бштән колташ. Ровочый клас тидбм шана, йәмдбләлтәш.

Сәдбндон капитальиствлә иктб вәсб вблкб ырлат гбньәт, Совет ушәмбм йамдән шуаш циләнок пйт шанат.

Цилә сәмбнь йәмдбләлтбт, вбрсы әдбрбм йәмдбләт. СССР ваштарәш бшкә халыкбштым тәрвәтбнәштб, кыцә шон мәнмән вблкб әльәкләт.

СССР көргбштәт бшлән йарал әдәмвләм кбчәлбт, оксала тәрләт, пәшәнәм локтылбктат. Имәштб тәгәнб локтылшы, әптбртбшб партывләм бшкә лоштбна кбчәл лыктынна, Москваштб суйәннә. Нинб пәрвишб кого инжәнбэрвлә, бшкә хозавлә молб ылыныт, сагашток эчә мәншәвиквлән цуца пәшәнәм пыжгайән шалгән. Капитальиствлән, тәрвәнбмәшәш нбнб мәнмән кого заводвләнәм, кбртнбй корнб кбвәрвләм молы пыдәштәрән шунәштб блын. ГПУ нбнбм кбчәл мон.

Кәрәк кыцә буржуази мәнмәм ташкбнәжб гбньәт, мә бшкбмнәм тодбл пиштәш ана пу. Тыр вәрц Совет Ушәм пиш пыт шалга, социализм пәшәжбм бштәш цаца. Вблкок тәрвәнән ләктбт гбнь, ваштарәш шагал мбштәнә. Ти пйтәртбш вырсышты бшкәтнә ана ли, Совет властббм эчә

*) Кризис—пәшә пүктәнәлтмәм.

кымдаракын шәрәлтән кәрдына. Капитальиствлә сәдбндон вәт Совет Ушәм вьлкы ләктәш со шәкләнәт—ышкә прольә-тәрбштыгыц лудыт.

Йакшар арми пәрәгышына ыләш.

Кыцә йакшар арми лин?

Йакшар армина пәшәзбвлән тьгыды өтрәтвләгыц, партызан цуцавләгыц лин. Ньным совет власть большәвик партыи вьктәрбмдон иквәрәш цымырән. Тьнам граждан вьрсы йажонок тьнгәл колтыш, тьгыды цуцавләдон кьрәдәл сьнгән шалгаш ак ли ыльы, пингыды йакшар армим ыштәш кәрәл лин.

Йакшар арми ыштбм гишән дәкрәт (закон) 1918 ин 23-шы Фәвральын ләктын. Йакшар армина цилә тышманвләм вьрсы пәшәшты сьнгән шуән, совет властьюм ытлән шоктән. Сәдбндон мә и йбдә ти кәчын Йакшар арминәм жәп-ләнә, тьдблән кыцә кәләш палшән шалгәнә.

Кыцә Йакшар армилән палшымла?

Советвлән IX-шы погынымашты 1921 ин 21-шы дәкавбь-рбн В. И. Ләннын тәнгә кәләсэн: „Тьр пәшәнәм ыштәш ть-нгәлмькы, мә ти пәшәнәм улы силанадон вашток цәрнбдәок ытән шоктынәнә. Тәнгә пәшәлым лошток, цилә тәнгвлә, пьт пәрәгәлт шалгыда, ырсы ваштарәш шагал колташ сәндәл-ыкнамәт, Йакшар арминәмәт йәмдымок урдыда. Ти пәшәш-ты сьнзә пәрәгымләок пәрәгәлт шалгаш кәләш“, манын.

В. И. Ләннынын ти шамакшы остатка кәләсбм шамак-шы лин. Прошайым вәрәш ти шамакшы кодын. Кәләсбмб-жбм ньгынамаат ана монды!

Вырсы годәш кьрәдәл кәрдышы эдәмвләм йәмдылән шоктәнә.

Йакшар армиштына 562 тьжәм эдәм служба, капитальст-влән кьзбток 2 мблыон утларак салтак служба. Салтаквлә-гыц пасна капитальиствлән сәндәлыквләшты эчә ик мблы-онат утларак ырсы әдбрән фашист полкбвлә улы. Вырсы тәрвәнбш гынь, мәләннә ньныгыцәт когорак арми кәләш, йажсракын тьмдым салтаквлә кәрәл лит—капитальиствләм, помәшбквләм вькок сьнгән шуаш лижы. Тәвә сәдблән эдәм-вләм йәмдыләш кәләш.

Осоавиахим 5 иаш планбштыжы анжыктымы—члән шот-шы кьзбт 9 мблыон эдәм, 5 и шомашәш 17 мблыон осоави-ахим чләнбшты лишәшлык. Тошты члән ырсы пәшәмәт тымәнәш кәләш.

5 ийш план ситәрҗымнадон маҗа цилә вәцок пинҗидәмбінә лиеш, ырсы ваштареш шагалашат силана ситәлык лиеш.

Пәшә пумаш:

1. Школыштыда пәлҗимҗи красноармҗйцым уҗын кандыда. Йакшар арми гишән, кыңә тымәншьш, кыңә йлә—кәләсэн пужы.
2. „У сәм“ журналышты, дә йори кнҗигәвләштҗи Йакшар арми гишән лыдта.
3. Граждан ырсышты ышывләҗиц йадышта—кыңә йакшар арми тҗнәм кҗрәдәлҗн. Колмыдам сирҗдә, „У сәмҗшкҗ“ колтыда.

„Осоавиахим“.

Осоавиахимҗи малан бҗштҗимҗи? Вәс кид сәндалҗквлә маҗа ваштарешнә ырсәдәлмҗи хәдҗрвләм со йәмдҗйләт, мәнмәм со тәмдәш шанат. Маләнәәт бҗшкҗмҗим пәрәҗәш вә-рәштәш, цәрә кидә ычән шҗнзәш ак йары.

Совет власть ти пәшәм бҗшкәок анҗа: Йакшар армим тымдән урда, ма кәрәлҗм йәмдҗйлә.

Совет власть пәрәҗимҗиц пасна циләләнок ырсы пәшәм пәлән шоаш кәләш. Цилә пәлҗимҗикҗи вәлә ытлән шокташ лиеш. Осоавиахимәт анзыцок члҗәнвләҗҗилән, вара молывләләнәт ырсы пәшәәш тымдән шалга. Совет власть тымдымыҗиц пасна буржуйвлә ваштареш лиеш кәрәл әдҗрвләм йәмдҗйләш палша.

Эчә тҗр бҗлҗмәш годымат кого палшыкым пуа: аэропландон кашмы пәшәм шәрә. оксам погән-погән аэропләнвләм стройыкта, мҗләндҗи пәшәштҗи шукш-кавшанҗвлә дә цилә йиш локтылшывлә ваштареш кҗрәдәләш. Саранчам (шҗлдыран цҗрцҗквләм), шукш-кавшанҗвләм, кальавләм, сусликвләм, молҗи шукҗи локтылшывләм хими хәдҗрвләдон йамда.

Ти пәшәәт пиш кого йләш.—Совет сәндалҗк кымдыкәш цилә труйышҗи халҗкым „Осоавиахим“ ушныкта, ик уәш ти кәрәл пәшәм бҗштҗиктә.

Пәшә пумаш: „Осоавиахим“ ушәмҗн уставым лыдта. Магань пәшәвләм тидҗи йштә—анҗалда. Солаштыда магань йәчәйкҗвлә улы, мам йштәт, кыңә оксам погат, күлән палшат. Шукын члҗәнҗшкҗи сирҗктәнҗт, кыңә пәшәҗим йштәт—пәлән шода.

Тәҗи, тымәншьшвлә, Осоавиахим пәшәштҗи палшән кәрдҗдә, мам бҗштән кәрдҗдә—йадышт пәлҗдә.

I. Марҗи Область пачҗылтын.

Пәрви, кугижән власть годым, руш халык вәлә бҗрдҗи халҗкәш шотлалтҗн. Мол тҗҗдҗи халыкын йблмҗжҗмәт. овуцаҗымат молы мыскыләнбҗт дә, бҗшкҗмҗиштҗим утлаок пҗзҗртәнбҗт.

Ик мөскә гҗц кок каваштым ак кышкәдәп, манмы шайа улы. Тошты годын гҗнҗ ти шайа осовынжок тыгыды ха-

лыквлә лоштѣ төрәш ләктә. Руш начальныквлә, капиталиствлә вәлә агыл йасыландарәнѣт, тавыкленѣт, тыгыды халыквләм, бѣшкә лоштыштыш пайан-кулаквләжәт вуй лүл-тәләш ирѣкѣм пүтәлыт.

Руш, пайарны, капиталиствлә бѣшкә пѣзѣртән урдым халыклайнышты мыскылым лѣмвләм пуэн миәнѣт. Украин халыкым „хохол“, йәврѣйм—„жид“ маныныт.

Халык дон халык лоштыжат икжәк иктѣм мыскылымаш, пѣзѣртѣлмәш бѣлын. Тидѣн ваштарәш кугижәншѣ кѣрәдәл шалгѣдә,—палшән вәлә. Тәнгә тѣгѣдѣ халыквлә: марѣ, суасламарѣ, вотяк, башкир молѣ йәл кид нѣмәлнѣ лүдѣн, шәкләнән бѣләнѣт, цилә статьянок руш гѣц кодѣн миәнѣт.

Октявр рэволюци тидѣм цилә вашталтән. Совет власть ик халыкѣмат вәсѣ гѣц ак айбѣрѣ. Труйыш халыкѣн Совет рэспубликѣштѣ праваштат икток, пачәш кодшѣ халыкшѣм йәлдон иктөр лиәш тәнгәштәрә. Автоном рэспубликвләм, областывләм пачәш.

4-шѣ нойәбрѣн 1920 ин марѣланат бѣшләнжѣ бѣшкә областышѣм бѣштәш шүдѣмән дәкрәт ләктѣ. Вара 1921 ин март 1-шѣ кәчѣн областына пачѣлтѣ.

Область пачмыжѣ годѣм тәгәншә шанѣмаш бѣлѣ: Марѣ бѣшкә йасыжѣм-ойхѣжѣм, пәшәжѣм йыләрәк пәлә. Виктәрѣшѣвләжѣм марѣ логѣц айбѣрәнә. Нинѣ мәнмәм Комунист партѣ видѣмдон бѣшкә йѣлмѣдон, бѣшкә сәмдон йѣләрәк төр корнышкы лѣкѣт. Тѣнәм вара мәәт мол халыкѣм поктән шона.

Кѣзѣт школыштѣна бѣшкә йѣлмѣнадон тѣмәнѣнә. Бѣшкѣмнән казәт, журнал, кнѣгәвләнә улѣ. Кого школвләм Тәхнѣкумвләм, Институтѣм молѣ пачынна. Доктырәш, агрономәш, инжәнѣрәш дә, молы спәциалиствләм социализмѣм стройымаш кәрәләш тымдат.

Пәшәзѣ дон хрәсәнѣм комунист партѣ шукәрдшән пайан йых гѣц ытараш шанән бѣлән. 1917-шѣ ин октябѣрѣн ижѣ Ләнѣн вуйлалтымыдон тидѣм бѣштән шоктән. Пайанын сѣнән шумыкы, труйышы халык партѣ вуйлалтѣмы дон Совет властышы цилә изи халыквләлән бѣшкә областыштым, рэспубликѣм бѣштәш ирѣкѣм пуэн.

Марѣ халык автономѣ пачмыжым и йѣдәок март 1-ш кәчѣн аяа, ти кәчѣм айыртәмѣн пәдтѣхнѣкумыштына пәлдѣртәт. Кү ти кәчѣн Цик—алаштѣш тѣхнѣкумѣш миән гѣнѣ, тидѣ ужын—кѣцә марѣ бѣшкә автономын пачмыжѣм аяа.

Йадмаш:

1) Кыцәлә тә школыштыда 1 мартым әртәрәдә?

2) Ти кәчѣн тѣхнѣкумыш канштыда гѣнѣ, шайышт пуда—мам тиштәкән ужында?

- 3) Автономи маным кыцалә эчә манаш лиэш?
- 4) Угарман кырайыштына магань автономивлә улы? Каргышты (планишты) нинйим анжыктыда?
- 5) Мары область пачылтмй гишән пачәлә лыдышан шайам ашйндәрйидә.

СССР-шты цилә халык йишвләнок ик йиш права.

Кугижән годым цилә труйышйивләләннок йасы ылын, ко-го ләлбйжок изирәк халыквләлән тбйкнән.

Нбйнбм кок вәцәт пбйзбйртәнбйт—кугижән правитьбйль-ствбйжәт тәмдән, бшкә буржуазижәт вбйрбйм йун.

Изирәк халык йишвлән бйлбйм вәрбйшты нбймагань фа-брик-заводат укә ылын. Тбйшәц кугижән власть циләжбймок лыктәш вәлә бйлын. Ныр пәгә молбй пиш тошты сәмдон бшталтбйн—йонәташ, анчбйктән пуаш, кәрәл годбйм палшая-таш молбй кугижән власть шаналтыдәят. Школбйвлә пишок чбйдбй ылыныт, бшкә туан йбйлмбйдон ак тбймдәп ылыбйн. Изирәк халык йишвлә кугижән годбйм циләнок тбймәнтьбймә ылыныт, манаш лиэш.

Бйлбймәш сәмжәт сәдбйндоннок йажо бйлтә. Пиш нәзәрбйн, ләврән, цәрләнән бйләнбйт. Доктырвләм колтыдәлыт, халык халык хәлә цәрләнән—сбйнцә цәр-трахом, ти вызык бйлбймәш гбйц ләкшбй сыпной тиф, чахоткы, эчә мола йасы цәрвлә пиш шуку эдәмвләм йамдат бйлын. Кугижән, помәшбйквлән, буржуазин власть сәдбйм нбймат ойхырыдә.

Изирәк халыквлә лошты цилә йасбйвләжбй труйыш эдәм-вләлән вәлә тбйкнәнбйт. Буржуй кәрәк, магань халык йишгбйц ләкшбй гбйньәт, пәрви йонгәтан бйләлтән. Бйрвәзбйвләжбйм руш школвләштбй тымдән. Кугижән правитьбйльствбй годбйм бш-ләнжбй йаралым буржуази кбйчәл моәш ылын. „Курныж курныж сбйнзәм чбйнәл ак лбйк“ манмбй сәмбйн нбйнәт ик цуцашты ылыныт, труйыш халыквлә вәлән цилән иквәрәш кәчәлтбйнбйтәт вбйрбйм йун бйләнбйт.

Кугижән правитьбйльствбй халык йишвләм лоштбйшты йори аздарән шалгән. Пбйцкәмбйшрәк, пәлбйдбймбй рушвләм йәврәйвлә вбйлкбй пиләок аздарән колта ылыбйн. „Йәврәйвлә тәмдәм алталатат, сәдбйндон тә пиш нәзәрбйн бйләдә“—манбйн. Армән дон тадар лоштбй тәнгәләок йбйшкырән шбйдбйм лбйктәш ылыбйн. Вара халык лоштыш пбйцкәмбйш эдәмвлә ик-тбй вәсбйштбйм шит, шбйшкбйлбйт, кызбйр-мазыр пурлыкбйштым шәнгәртәт, йбйлатат ылын. Кугижән польици тәгәнь погром-вләм цәрәш цацыдә, йбйрән, сусун вәлә анча бйлын.

Вбйрйушбй кугижән власть изирәк халыквләм эдәм шо-тәшәт пиштбйдә, сәдбйндон пбйцкәмбйш халык лоштбй кбйшбйм анжымаш лин. Пбйцкәмбйш рушвләят пәрви марым, суасла-марым, молывләмәт хударакәш шотлат бйлы, мыскыләнбйт, цшкбймбйштбйм когоәш, йажоәш ужыныт. Тидбй бйндә йамын.

Төрһинь анчһшы тэгәнһ шовинһист эдәмһм ма кһзһт пиш когон йәтләнә. Эчә вәс вәкһләәт ликалә—изирәк халһк логһц кһдһ эдәмжһ пәлһдә руш эдәмһм тәнә манәш: та пәрви манмәм мһскыләндә, һндә ма күсһжһм пөрһктәнә, манәш. Тидәт пиш кого пәлһдһмәш ыләш, тэгәнһ чһванһ „национальһствләмәт“ пиш когон вһрсәнә. Труйһшы эдәмвлә цилән ик сәмһйәштһш шумбәлвлә ганһы ылыт, һшкһмһм когоәш ужмәш кок вәцәт пиш кого йарыдһмһ ыләш.

Совет власть лимһкһ цилә халһк йишвләок культур пәшәштһм пиш когон лүлтәт, цилән тымәнһйт, хозайствым шәрәт, пинһдәмдәт, социальһзм пәшәм 5 иәш пландон пыт кһчән һштәт.

С. С. С. Р.

1919 ин В. И. Ләнһин тәнә сирән: „Халык йишвлә лоштһ һшкә шанһмәштһдон цһмһргһш ушәмһм һштһнәнә, халһк йишвлә иктһ вәсһштһлән һнһәнһштһ, лоштһштһ пуры шумбәл ганһы лиштһ, тәнә пуры канәшдон һштһмһ ушәмһштһ ик халык йишәт вәс халык йишһм күшһц тәмдән һнжһ шалгһ“, манһн.

СССР-нә тәнә һшкә ирһкдон һштһмһ халһк йишвлән ушәм һләш.

Халһк йишвләлән һшкә шанһмһштыла һлһмәш төрләш Совет власть ирһкһм пуән.

Изирәк халһк йишвлә автономиән рәспубликвләм областвләм һштәнһт. Мәнмәнәт автономиән Маробласть лин, сагана Суасламарһ рәспублик, Тадар рәспублик, эчә молһ вәсһвләәт улы. Цилә һнһнһ иквәрәш РСФСР-һшкһ ушнәнһт:

Граждан вырсһ пһтһмһкһ, цилә совет сәндәлһкһштһш хозайствам төрләш тһнәлмһкһ, пасна рәспубликвләлән лоштыштһ эчә цатырак ушнаш кәрәл лин. Цилә рәспубликвлә лоштһш хозайствһ тһрһс ыләш, лаштһклаш акли: Икараш төрләш, икараштһ вһктәрәш,

1922 ин дэкавһр тһлзһн 4 совет рәспубликвлә— РСФСР, Украина, Бәлоруси, Кавказ шайһл рәспубликвлә (ЗСФСР) ик Совет Ушәмһм һштәнһт. Изиш варарак эчә кһм рәспублик Совет Ушәмһш пһрән: Узбәквлән, Туркмәнвлән, Таджиквлән. Циләжһ Совет Рәспубликвлән Ушәмһштһ (СССР-шты) 7 рәспублик ушнән.

1923-ин 6-шы ийульһн СССР-и тһн законвләштһм (конституцим) сирән йарһктәнһт.

Ти кәчһм ма и йһдә сусун әртәрәнә.

СССР-нә со пинһдәмок миә. Социальһзм строймәшдон һшкәәт цаҗкыдәм миә, сагажы вәскид сәндәлһквләмәт пәшәжһм анчһктән социальһзм корнһшкы үжәш.

Февраль рэволюци.

1917-шй ин февраль тйязын Росий сандалыкышты кугижам лыктын колтэвй.

Тйжэм и мйчыкы кугижавлэ вуйлалтэнйт. Кў кугижажы ылын? Тидй Росий сандалыкыштыш сэк кого помэшйк ылйн. Ёшкэ пайан йлйнат, цилэ пашажымок пайан вэкы йштэн миэн. Нээрләнжй вэлэ йлэш каньёсыр йлйн. Кого вырсй кым и шалгыш, тишак халык когон лаксыргыш. Кў вырсйжым тэрвэтэн? Нинок: кугижэ дон пайан ййх. Сэдйндон труйыш халык (пашазы дон хресань) тйлэц аньэш йш тйрхэп—кугижам карангэн колтэвй (рэволюцим йштэвй).

Рэволюци йштэн шумыкы, труйыш халык властьюм кидыш тэрок нэлйн эш кэрд: пайан йых ирыкым путэ. Кого помэшйк (кугижэ) сымёрлэн гынёат, тидын тйкёвлэжй шукынжок вэрэш кодынйт. Нинй властьюм кидэшйшты кэрэк ма дэ кычынэштй ылы. „Временное правительство“ манмы буржуй йых логыц айёрымы йлын.

Ти правительствы дон канёж гач пашазывлэ кредальэвй. Кредальмашты комунист партйй вуйлалтыш. Шыжым ижй труйыш халык буржуй йыхым сёнгйш—октябрь рэволюцим йштйш. Тёнам ижй властьюм ёшкэ кидышкыжй кычйш. Тёнамшэн Росий сандалыкэш Совет кычык лин.

1) Маньар жэп февраль рэволюци дон Октябрь рэволюци лошты ёртэн—шотлэн нэлдэ.

2) Маньар и Совет кычыккан шон?

Кугижан кычык ваштарэш, пайан йых ваштарэш кйрэдалмаш.

Октябрь рэволюци йактэ ровочййвлэ дэ труйыш хресаньвлэ топлот кугижэ ваштарэш, помэшйк, капиталыст ваштарэш кйрэдал йлэнйт.

Фабрик-заводвлэ лэкмэшкй, пролетарвлэ лимэшкй хресаньвлэат таманьар шудй и мычкы помэшйквлэ ваштарэш кйрэдалынйт—ровочййвлэ сага вэлэ йонгыжым пачын кэрдёнйт. Малын тэнгэ ёшкэтышты сёнгэн кэрдтэлйт?

Хресаньвлэ икварэш ак йлэп, шап—шала йлат. Ик вэрэ помэшйк ваштарэш шагалйт, вэс вэрэжй акат тэрванэп, акат палэп. Тёнгэ кугижан кычыкэт иктён-иктён нинйм лочкэ шин тэмдэн миэн.

Ровочййвлэ вэлэ икварэш йлатат, пёзёртыш хозаштым икганьок цилэн палат йлйн. Шумыш витымё хоза ваштарэш илэнок шагал колтат йлын, тэргымёштым ёштык-тымэшкы пашамат пйрахэн шуат йлйн.

Кынамжы пашазывла сьнгат—тэргэн лыктыт, кынамжы хозавлажок забастовкым тэмдэн колтат. Кугижан власть нгынаमत ровочывла тэмдэш палшэн, хозавла вэки лиэш ылын.

2.

Тидым ужын пашазывла палаш, цаклаш тьнгальныт: буржуй хозавлам вэлэ агыл—кугижан властьюгэ икварэш сьнгэн шуаш кэлэш, пасна-пасна кырэдалын нгынаमत сьнгэн шокташ ак ли маньин палэн миэнит.

Вара йывырт погынэн ровочывла лошты кангашаш, шижтараш тьнгальныт. Рэволюцим бытэш шаньшы цуцывла вара партышкы ушнэнит.

Ти пашам Ляньин пиш когон быштэн шалгэн, пашазывла лошты тымдэн ылэн.

Парты лимыкы кугижэ ваштарэш дэ помешыквлэ ваштарэш тэрванымаш со шарлаш тьнгальн.

Кугижан власть тэгэнь революционьэрвлым кычаш тьнгальн, когоракын тэмдэш тьнгальн, лудыкташок маньин кызаматвлашты урдэн, пуштын, Сибирьшкы-катыргышкы колтэн.

Когон тэмдымашэш революци пиньидемын вэлэ, калыалт вэлэ миэн.

3.

Тэнэла шарлэн-шарлэн революци пиш когон 1905 ин тэрванэн кэн. Тынэм эчэ кугижалан биньаньшывлэ ровочывла лоштат шукын ылынит: кугижэ цилажымок ак шынзат вэлэ пайан вла манмам тэнэла пьзыртат, манит ылын.

Ти ин 9-шы январын (кызытшы шотдон 22 шы январын) пиш шукы пашазывла погынэн кугижэ докы вуй шияш кэнит, иконвлэм, кугижан патрэтвлэм намал кэнит. Тэргаш агыл, сарвалаш мимыштым анчыктынэштэ ылын.

Кугижэ жы лишкыжат шоктыдэ, сарвалаш толшывлэ ваштарэш казаквлэм-салтаквлэм пичал кидэ шагалтэнат, анзыц кэлэсалтэок халыкым шэлэшт лүл шалатэн. Эдем

пуштшывла иктымат жалайбидэлыт—пүэргыгэ, йдрамашгэ
изи йрвэзйвламат ть кэчын 1216 эдэмьм пуштыныт, 5000
нәрйкым шушбьртэныт.

Тэнэля кугижан власть ровочыйвлалан йшым пьртэн
пуэн. Тидынгыц пакыла ородыжат палэн шоктыш: куги-
жэжэ, помэшкышэ, фабрик-завод хозавлаштэ, цила капи-
тальиствлэжэ ик пирэ цуа ганьы йлыт, труйыш халыкын
вьрым йун йлэ, кугижан властышы цила вьр йушы цуам
лэвэд шалга.

Палэн колтышы труйышы халыкэт эчэ когоракын
кьрэдэлымашым шараш тьнгэлы.

В. И. Лэнын тьнам пичал кидэ кьрэдэлаш тьмдэн,
вэс сэмыньжы сьнгьмылаят агыл маньн.

1905 ин кого тэrvэньмаш лин гьньэ, кугижан вла-
стыым сьмырэн шуэн кэрдтэ: хрэсэньвлэ пьт палшыдэлыт,
лудьктэн тьмдымы, палыдымы салтаквлэят рэвольуци вэкы
сэpnэлтэлыт, рэвольуцимок лаксырташ палшэныт.

Рэвольуцим тэнэля кугижан власть костанланэн тэм-
дэн, азнен шыцшы арбыш пирэ ганьы рэвольуци пьшыжы-
мат йамдаш цацен.

4

Пашэзывлэ вэлэ ййвьрт со силаштым погэныт, эчэ
кычэдалаш йамдылалтыньит.

1914 ин кугижэ вэс кид кугижаншывлэ дон кого
вырсым тэrvэтыш. Кулэн ти вьрсыжы кэрал йлын? куги-
жалэн да капитальист-буржуйвлалэн нинь шыкэшыштэ
ышкэ сэндэлыкыштым со шараш кьрэдэлыныт, кого кышэ-
ныштым тэмаш маньн торгэяшышты утларак вэrvлэм кь-

чәлбінбт. Тижэц пасна рэвольүцидон пйдыранаш тйнгәлшә халыкым вырсыдон лаксырташ шанәнбт.

Шуку мбильион ровочыйвләм, хрәсәнвләм вьрсышкы поктыл нәнгәвй. Вьрсы хәдйрвләм йәмдйлаш ровочыйвләм фаврик—заводвләшкы кылдән шагалтәвй, пинбидын пйтйрәл шбндәвй, йукумат лйкташ вәр бш ли.

Молбйвләжым вырсәдәлмәшкок шбшкынбт, бшкә ганьй вәс кидбштйш ровочыйвләдон хрәсәнвләмок пуштыктән шалгыктәнбт. Тәнгәлә труйыш әдәмвлә буржуйвлә вәрц коләнбт. Шүмбәл гань вәс кид пәшәзбйвләм, хрәсәнвләм пуштйн шалгәнбт.

Пайанвләжы ти жәпбн кого паришым погәнбт, мындйрланәнбт. Кү мазар кәрдын сәндәлйкым, пурлыкым шолыштыныт.

Парты лошты 1905 и йактәок әчә капиталыствлә вәкы онгырышывлә ылыныт. Нинбй импәрәлыст вырсы годым кугижәлән, калиталыствләлән вәлә вырсәдәләш палшәнбт. Тиды социал прәдатылвлә ылыныт.

Ик Ләнин вәлә бшкәжы сәмбнш шалгышы рэвольүционьәрвләдон (большәвиквләдон) вьрсы ваштарәш андакок попаш тйнгәлбнбт, вашток крәдәл шалгәнбт. Пичәл кидә шалгышы пәшәзбйвләм, хрәсәнвләм буржуй ваштарәш пичәлбм сәрәл колташ тымдән.

Вьрсы ружгымәшток 1917 ин фәврәль тйлзй толбн шагалы.

5

3 и нәрбк вырсы шалгымыдон труйыш халыклан бләш пиш йасы ли, цилә пйтәш тйнгәлбн—качкаш укә лин.

Льәнинградыштыш пәшәзбйвлә тәрвәнән кәнбт, салтаквләәт нинбн вәкы лин колтәнбт. Иквәрәш лимыкы кугижәжәт шүкшы тангәталаок пылт-полт чбмәлт ләкты. Цилә сәндәлбк кымдыкәш прольәтарвлә, паштәк труйыш халык—руж! тәрвәнән кәш.

Буржуйвлә андак шәкләнән колтәнбт, вара рэвольүцим цәрәш шанәнбт. Кугижән власть вәрәш бшкә правитьәлствым шагалтәнбт.

Льәнинлән кугижә годым толаш ак ли блбн, төрөк кызаматбшкы пыртән шбндәт ылын. Тишкәвә йактә вәс кидбшкы шблбн блен. Росийбшкы толбнат төрөк—сәндәлбкым буржуйвләлән идә пу!—манын. Кугижә паштәкок нинбмәт поктән колташ тымдән.

Бшкә шамәнбштйм фәврәль тйлзй гыц 25 шы октявьр йактә буржуйвлә йажонок пәлдйртәвй, со пәрвишбләок бштән шалгәвй: кугижә тйнгәлмы вырсым пйрахыктбдәлбт, фабрик-завод хозавлә тоштылаок ровочыйвләм тодынбт, помәшыкәт хрәсәнвләм нйр лишкыжәт пыртбдә

—хозаок кодын. Тоштй корнйшкок онгырымйшты, изин-ольэн тоштй вярйшкок пыртймйшты—тидй пиш йажон кайэш ылы.

Льэнин вуйлалтймй дон большэвиквлэ ровочййвлэм со цймйрэнйт тймдэнйт. Буржуй правитьэльствй Льэнынйым да молй большэвиквлэмат кычынэжй ылын. Партьй нйным тайэн урдэн.

Тэнэ ййвйрт фабрик-заводвлэ ййдэ ровочййвлэ пичал кидэ шагалаш цуцан йамдйлалтйнйт. Ййвйрт „Рэволюци вэрц кйрэдальмй комитьэтйм“ айырэнйт. Лэнын олак вэргйц ажэд вктарэн—кыцэ тэrvанймйла, мам бштымла—цилэ ажэдйлйн.

Вара йыдйм, 25 шй октябйр ваштарэш ровочййвлэ цилэ бшкэ кидйшкйшты нэлйн колтэвй. Вэс кэчэшйжок совет власть у йлймашйм бшташ тйнгальй.

Понйн лйкмй буржуйвлэ, пайанвлэ эчэ кым и нэрйк Совет кычйкым йамдаш цацэнйт. Вэс-кид буржуйвлэ пиш когон нинйлэн палшэнйт гйньат, тоштй йлймашйм мйнгэш сэрэн бш кэрдтэп.

Ирйкйш лакшй труйыш халйк—ровочййдон хрэсэньвлэ анзыкылажй иктйланат цора ак лиэп, совет власть цаткыдын орола, пэрвишйлэ йамдй пурлыкэш пижаш иктйланат ирйкйм ак пу.

Районыштыда, лишнйда кыцэ пэрви кугижэ дон капитальствлэ ваштарэш кйрэдальнйт, тидйм когораквлэ гйц йадышт анжыда, кнйгавлэштй молы лыдын нэлдэ.

Импэриальист вйрсй.

Кочэтов тэн советйшкй Осоавиахим пашадон толйнат, лйдмй пэртйштй импэриальист вйрсй гишан докладым бш-тйш. Халык шанок погынэн.

— 1914 ин капитальствлэ, кугижавлэ бшкэ доходйшты гишан труйыш халйквлэм вйрсышкй поктыл лыктынйт. Ик-тй вэсйм сйнгэн нинй бшкэ сандалькйштым шарэнйт, бшкэ кйшанбштым кйжгэмдйшайшланэн торгэйаш вэрйм (рынкым) кйчальнйт. Тижэц пасна, рэволюцидон пыдыранаш тйнгальшй халйкым вйрсйдон лаксйрташ шанэнйт. Вырсйжы лач халык йамдыш жэпок ылы. Ти вырсы йактэ мазар вйрсй лин, цилэжй 4 мбйлионак пэлэк эдэм йамын ылын импэриальист вырсэшйжй гйнь цилэжй 10 мбйлион эдэм йамын—лул пуштмы линйт, шушйргэн колэнйт, газэш пйц кэ-нйт. 10 мбйлион эдэмйм икварэш тайаш гйнь, 9 тйжэм га кымдйк вэр кэлэш. Шушыргэн пйдыргэн толшыжй мазарй лин—тидйм капиталист правитьэльствывлэ иктйланат ак кэлэсэп. Кэлэсашат лудйт!

Тидыңгыц пасна мазар халык цэрләнэн колән—шотшат укэ. Вёрсы годым эдэмвләм икварэш цымбрэн шьндатат, льяврәштй кйштй шон пачанмашты, качкын-качтэ кашт-машты, пиш когон шүмьм тыргыштарымашты, цилә йиш цэрвлә когон шәрләт, тйжәмьн-тйжәмьн эдэмвләм сәдон салымлаок пйчкэдәт—йамдат. Вырсы шалгыдым вәрыштй-жәт шужьмашэш, йасын йлымашэш солавлә мычкьй цэрвлә шәрлән шот ылың.

Тәнэ вёрйушй капиталыствлән тәрвәтйм вырсэш 45 мьльион эдэм йамьн кән.

Ти покойньйквләжй кувлә ылыт вара?

Империальист вёрсышты шалгышы Кужй Мирон ти йадмашэш—пәшәзй дон хрәсәнвлә ылыныт,—маньн, цйтй-дә саслалтән колтыш.

— Тәнэ, тәнэ йә,—маньн Кочэтов эчэ попаш тьнгальбй —лачок пәшәзйвлә, труйыш хрәсәнвлә—манманвләжй, Французьн, Англин, Австрин молывләәт, цилән манман ганьы пәшә эдэмвләок шалгәнйт, йамыныт. Капиталыствлә вырсыш кэтәлыт, окопышты шьнзьйдәлыт, тоныштат шужән-цэрләнән йлыдәлыт. Вырсылык әдыр йамдылымашты молы йшкэ пайаншыштым вәлэ когоэмдәнйт, пиш когон пайәнйт.

Вәс мары тишәк йукум лыктй: тидыжым пиш йажон пәлән шоктышна, маньы, шиньэльвләм, мижгәмвләм молй пиш худавләм кандат ылы. Ик рәды тәнэ шаргагәмьм кандәвй. Чимькй кок кәчйшток кәм пьндаш чүчын-шә-ләнән кәш, кавашты вәрәш чиялтым кардон ылың. Вара уштышты, льяврәштй цәрә йала каштына. Эх, шаналтымашток пиш каньбьсйрбьн чучын колта шүм вәлэ йылаш тьнгә-ләш. Тидым пәлышнә. Кочэтов тан, йндә, мәләннә кәләсй —мазарашым вара вырсыжы качкын колтыш?

Кочэтов чиялтымы, картын ганьы диаграмвләм сәкән шьндйшәт, йажоракын анчалаш шүдыш, вара попаш тьнгә-льбй. Комсомольэцвлә кәләсым цифрйвләжым пумагаэш сирәш тьнгәльэвй.

— Тәвэ тәнэ шәпнән: дүлмьй әдырвлә, вьлән чияш-лыкшй, цилә йиш кәрәл адырвләжй мазары йамьн. Вара алавлә, солавлә, фабрик-заводвлә йылән кәнйт, пыдыргәнйт, кьртньн корньвлә кьвәрвлә пьдәштәрәлтйнйт. Вьд вьл-нйш эксйквләм нәлнә: валтән колтым карапльывләм, крузән шьндымьй валыш әдырвләжым фабрик-заоводвләшты, нйр пәшәшты пәшә ләктыш мазараш кьтыргән кән. Тидын вь-лән эчэ магань увиткәвлә литәдыт. Тәвэ диаграмвлә вьләц шотлымыкй мазар лиэш?

Ик комсомольэц шотлән лыктй—167 мьльиардаш лин. маньй.

— Ти оксадон аняәт, Москва гань вәс алам стройән шокташ лиэш йлың!—тәгү кәләсйш.

— Москвам агыл,—Кочэтов маньы—пәрвиш Росийыш-

тѣш товражат тинәрәш укә йлѣн. Кугижән годшѣ Росий сәндәлѣкѣштѣ ма улѣ халык товражѣ, зәмля кѣргѣ капайѣм вәрвләгә, кѣртнѣи корнѣвләгә, ф-заводвләгә, цилә шѣргѣгә, алавләгә, солавләгә 120 мѣльиардашѣм шотлат ѣльѣ. Вѣрсәш цилә Росий товражат ситѣдә лин. Сәдѣндон мә пиш кого нуждашкѣи пѣрән шагалѣнна ѣльѣ. Кок рѣволюци ѣштѣмѣкѣи ижѣи, большѣвик партѣи кѣрѣдәлмѣдон, Ләннѣи вуйлатѣмдон, импѣриальист вѣрсѣгѣиц каран кәшнә, вѣрѣйѣшѣвләштѣмәт— импѣриальист вѣрсѣи тәрвәтѣшѣвләм вәрѣштѣгѣиц шин лѣкна. Укә гѣнѣ, шѣргѣшѣм чиктәт ѣльѣ!

Шуки тәнә Кочәтов попѣш, вара кѣзѣит кыцә пәшә кәә, вѣрсѣи, лишәшлѣк әль агыл, импѣриальиствлә вѣрсѣдон мәнмәм ташкаш ләктѣит гѣнѣ, кыцә вѣрсы ваштарәш шагалмѣла, кѣцә йәмдѣләлт шалгѣмла молы—цилә раскѣдѣн кәләсән пуш.

Осоавиахим пәшә гишән шуки кәләсѣш.

Тѣнәмок солаштыш Осоавиахим йәчәйкѣшкѣи шукин сирѣктәвѣи.—Ижѣи лач ѣнгылән шонна, маныт. Шѣрѣрәкѣн тәгәнѣ докладвләм ѣштәш кәрәл лиәш, манѣвѣи.

1. Осоавиахим пәшә гишән лыдта.

2. Марла сирѣмѣи кнѣигә улы, Вѣрсы лиәш, агәш?—Ворошиловын“. Ти кнѣигәм библиотәкѣштѣи нәлдә, ѣшкә лыдта, когораквләлән лыдын пуда.

3. Тошты вѣрсы гишән йәжоракын пәлѣдә. Кыцә фѣвраль рѣволюци лин—пәлѣдә. Малан октәввр рѣволюцим ѣштәш кәрәл лин—пәлѣдә.

П а ш а п у м а ш :

1. Й а д ы ш т п а л а н шоктыда: солаштыда, колхозыштыда кѣи импѣриальист вѣрсы годым фронтышты ылын? Мазар вѣрәмәи шалгән? Мѣгәш толын—укә? Шушыргән толшывләи әнвәт улы—тыдѣнгѣи йәдыит нәлдә: кыцә сәмйәжѣи вѣрсы годым ѣлән, хозәйстѣжыи кыцә видәлтѣи? Вѣрсы годым мам ужын?

2. Ти пәлѣмѣи вѣлән „Импѣриальист фронтышты“ манмы кытырымашым сирѣдә.

3. Сола согәт районыштыда импѣриальист вѣрсы годшы ылшым пәлән шоктымыкы, дѣиаграм дон ачыктыда—мазар әдәмѣи нәнгәнѣит ылын, мазары колән, мазары шушыргән толын. Тидѣм вара сирѣмѣи кытырымашәшгәи ѣштѣдә.

Пәшәзѣвләдон иквәрәш ушнән вәлә труйѣш хрәсәнвлә помәшѣквлән, капиталыствлән пѣзѣирнѣйкѣиц ләктѣи кәрдѣит.

Ләннѣи.

8-шй март — Ыдырамаш кэчы.

Рэволюци йактэ Ыдырамашлан айыртэмын каньысыр ылын. Тидым кынамжы эдемэшат ужтэлйт. Ыдырамашым тымдаш, Ылымашыжым куштылташ шаньмашат тынам укэ Ылын.

Кугижаншы Ыдырамашлан анзыкы кэаш ирыкым путэ, шайылан кодэн миэн. Зэмлям молы тэвэ, Ыдырамаш кычаш кэа гыньят, путэлйт. Марылан кэмаш йэлашты анжалшаш гынь, тиды вольык чотэшок шотлалтын. Марылан пуэныт, нэлыныт—Ыдырамашгыц йадтэлйт. Марыжы хоть кыце урдыжы—вэтылан вуй шийаш кэаш вэр укэ, айырлашат ак ли.

Тишэц пасна йымыштын законат Ыдырамашым мыскылен, пызырташ вэлэ палшэн. Вэнжайым годым поп Ыдырамашлан марыжым колышташ, тырхаш шуда.

Руш гыц пачэш кодшы тыгыды халык лоштыжы гынь, Ыдырамашлан пишок орлык ылын. Тиды курымжы кудыло нэлы пашашты шолын, тымэньашыжат ирыкшы укэ. Сэдын-донат пуэргы гыц тиды шайылан, пыцкэмышэш кодын миэн. Мары лошты тэвэ анжалшаш гынь, Ыдырамаш кызытат эчэ тошты шоржы гыц каран шоктыдэ, пуэргы дон ик тэр ышкэ Ылымашыштым цыланок ак танаштарэп.

У Ылымаш ыштымашты кайэш тэвэ—кыце Ыдырамаш ышкымжым пэлыдымашыжыдон пашам тормыжлен мя. Колхоз пашам анжалшаш—ку тиштэкэн айыртэмынок тормыжла?—Ыдырамаш.

Манман пыцкэмышнамы сынгаш, йонгы корнышкы лэктын шоаш—Ыдырамаш пуэргылан когон палшышашлык. Ти гишан Лэнин тэвэ мам попэн: —„Ыдырамаш гыц пасна у Ылымашым ышташ ак ли. Ыдырамашын пашажы цыланышты вэлэ агыл тиды кугижаншымаат вуйлалташ тымэньжы“.

Сандалык вэлыныш ровочы партывлэ тидым раскыдын цакленйт. 1910 ин Даны кугижаншышты цыла сандалык вэлыныш социальист партышты шалгышы Ыдырамашвлан погынымаш лин. Ти погынымашты Клара Цэткин шайавлэ паштэк тэнэ пынзалтышым лэктын: „Мартын 8-шй кэчыжы цыла сандалык вэлыныш труйыш Ыдырамашвлан кэчы лижы.“

Ти годшэн 8-шй мартын и йыдэок (эрэнок) ти кэчым цыла вэрэок аяш тынгалыныт. Ма донына 1913 ин ти айом сэк пытарлижок айэныт. Тишэц вара ти айом и йыдэок ма доннаат аят.

Тэнэ гыньят, октявыр рэволюци лимэшкы Ыдырамаш айо кэчын лымжы вэлэ ылын манаш лиэш. Мары Ыдырамашвлэжы шукыжок кэчы лымжымат колтэок кодынйт. Кызыт ижы манман Ыдырамашвланэ ышкэ айо кэчыштым палаш тынгалыныт.

Ти кэчын ыдырамашвлэ бшкымыштын силаштым, бшкымыштын шанымашыштым палдыртат.

8-шы мартын хресань ыдырамашат икварэш погынэн, бшкэ мычкыжы анжалшашлык—мажы улы, мажы ак ситы, мам анзыкыла бштышашлык... Погынымашты айыртэмбын ыдырамаш ло пашам анжал лакмыла.

Лачок вэт—у блымашым бштымашты, ыдырамашлан кымда корным пумы. Ку изивлам кушта, анжа?—ыдырамаш. Ку цаткыды шулыкан вырлыкым Совет сандалыкэш пушашлык? Ыдырамаш.

Анжен кайэш—социализмым бштымашты ыдырамашлан кого паша вэрэштэш. Манман мары ыдырамашлан пүэргы танжым шошашланэн шуку тымэньаш кэлэш. Мары ыдырамаш локкы 8-шы март кэчы гишан пйт бнгылдарэншоктымыла.

Мары ыдырамаш тарванок, социализм пашашкы шагалок.

Анзыкыла кемам.

13 мыльион утларак пасна блышы хресань йишвлэ колхозвлашкы пурэн кэныт. Пэрви пасна блышы хресань йиш шотгыц Совет сандалыкыштынэ пэлжы утларак бнде икварэш, кольэктивдон пачам бштат. Колхозыш ушнымаш царныдэок кэа, кэрэк кыцэ кулак йых азнэн кырэдалэш гыныат, ти пашам царэн ак кэрдт.

Цила труйыш хресань колхозыш ушнэн шоктымкы, магань блымаш лишашлык?

Пашанэ со куштылгэмаш тынгалэш, колхозныквлэлан йарсым жэп шукурак кодаш тынгалэш -палымашыштым шарэн кэрдыт, шукурак тымэньаш тынгалыт. Брвэзы, самбырык эдэмвлэ кого школывлэшты, уныверситэтвлэшты тымэнь лэктыт. Кымда кого сандалыкэшнэ йажо корнывлэм торлэн виктарэн шындэнэ, блымаш йонаташ цила кэралым мон лыктына, кындымы лавран солавла вэрэш, с-х. алавлэм стройэн шындэнэ, ф-з-влэ сага социализм алавлэм стройэн шоктэнэ. Тэгэнь алавлэшты у блымаш лиэш, пэрвишы катыргыштыш ганьы каньысыр блымаш агыл, лач труйыш эдэмбын социализм сэмэн блымаш лиэш.

Ти вэрэмэ анченок лишылэмэш.

Ку тэгэнь блымашым йылэрак бштэн шокташ палша?

Колхозын пурыжым палэн шомыштыдон сола ыдырамашвлэ пиш пйт у блымашым лишылэмдэн кэрдыт. Бшкэтын блымашты кулан йа кого йасыжок тыкна? Авалан, ыдырамашлан. Магань пашавла кэчыныок ыдырамашым ласыртат, силажым пытарат, вэрэмэ шотэок шонэмдат? Тэвэ маганьвлэ: качкыш йамдылымаш, тыгыр мышмаш, бргышмаш, шыдырымаш—комаш, вольык анчымаш, тыэтыавлам—

азам пукшымаш, куштымаш, тидынгыц пасна эчэ ныр вёл-
нат, алыкыштат, шыргыштат, цила вэрэ ёдырамашлан па-
шажы тйкна.

Колхозвлашты вэлэ тэгэнь лэлывля йамын миат, колхоз
ёлымаш лачок ёлым сэмём вашталта, ёдырамашвлаланат
соты кэчём лыктэш.

Тидым цаклымыкышты ёдырамашвлэ пиш шумён соци-
ализм пашаэш пижыт.

Алавлашты ёдырамашвлэ пиш пйт пашам кычат, со-
лаштат тэгэок пижаш кэлэш. Йажо ёлымаш лишашлыкшы
шамак агыл вэт, лачок ёлэш—ёштэлтэш. Властьшы манман
пашазы дон труйыш хресань власть ёлэш. Комуньист пар-
ты ё лач труйышы, ровочый халыкын парты ылэш. Парты-
жат, властьшат труйыш эдэмвлэ вэрц шалгат. Законвлэжат,
шудымашвлэжат кэрал гыц лэктён миат, социализм пашам
виктарат.

Палёдым эдэмвлэ лошты, когонжок ёдырамашвлэ ло-
шты кулаквлэ, по пвлэ, сэктантвлэ лыгэн каштыт, кому-
ньиствлэ гишан ма шонём альаклэн попат. Малан партыём,
комуньиствлэм, совет властым вёрыушывлэ ак йаратэп,
колхоз ваштарэш кырэдалыт? Нёнылан тошты ёлымаш
пиш йажо ёлын, нэзэр хресань-батрак китдон каньёлын
ёлэш йажо ёлын, сэдёшкок эчэ цэктэрэн шоктынэшты.
Кулак клас омыныштыжат, кыратыштыжат тошты шаман-
жём шанэн каштэш. Партыдон совет власть труйыш ха-
лыкём у ёлымашышкы видэн шоктат, парты видёмдон
труйыш халык пйтёрналт каштшы аптыртышывлэм викок
йамда, социализм ёлымашём, комуньизм ёлымашём ёш-
тэн шокта.

М. Горький-ён сирёмашгыц нэлмы.

(„У сола“ гыц нэлмы.)

Париж комуны.

18-шы мартын 1871 ин Париж алашты (Францишты)
пашазывлэ пайан йых ваштарэш шагалыныт. Париж гыц
кугижаншы вуйлалтышывлэм поктэн колтэнёт, Парижэш
комуным ёштэнёт.

Тилэц анцыц Франци дон Пруси лошты вырсы ылын.
Заводвлэ шукужок пашаштыём пырахэнёт, пашазывлэ
качтэ-йүтэ шынцэнёт. Сэдёндон пашазывлэ цилан рево-
люцим ёштэш тарванэнёт. Пашазывлэ ваштарэш кугижэ
салтаквлэм колтэн. Салтаквлэжы пашазывлэм тйкэлтэлёт,
нёнын вэкы вэлэ линёт. Тёнам кугижаншы вуйлалтышывлэ
Париж ала гыц шёлыныт.

Парижыштыш пашазывлэ властым кидёш нэлёныт.

Тё нужвэц пайан йых амалыдэ. Комуным шин шуаш

манын, вэс кугижаншывлэ гыц шука салтакым поганит. Когонжок Пруси тиштэ палшэн. 72 кэчыштэ Париж Коммуным нинэ шин-шалатэн шуэныт.

Париж комуны вэрц пашазывлэ вэлэ шалганит, хрэсэньжы ынгылэн шоктыдэ да ордэжэш шалган кодын.

Комуны тэнам шука самыньвлэм бэштэн: госбанкым кидыш нэлтэ, пайан йыхым пыток пэзбирэлтэ—сэдбондонат вара сынэн кэрдтэ.

Комуным шин шалатэмыкы, пайан йыхвлэ мэнгэшок Парижыш толыныт. Тэнам гэнэрал Тэйэр пиш когон пашазывлэм лүлыктэн. Лүлмы вэрэштэжы йаллапа дангынь вэрэ шынцэн.

30.000 эдэмым пуштыныт; 45.000 пэтырэнит, шука тэжэм эдэмым катыргыш колтэнит. Цилэжы 100 000 эдэм нэрбик Комуны вэрц вуйыштым пиштэнит.

Париж комуны цилэ сандалбик вэлыныш труйыш халык-лан примэрэм анчыкта. Росий пашазы хрэсэнь дон икварэш 1917 ин ти примэрэм йажон ашэш нэлын, сэдбондонок пайан-йыхым сэнэн. Мол вэрэат тэнэ бэштэш кэлэш.

ЙАДМАШ:

- 1) Манбар и Париж комуны шон—шотлыда.
- 2) Малыш Париж комуны вийаг кэрдтэ?
- 3) Париж комуны дон Октябр революцим кангаштарэйдэ.
- 4) Картышты (планышты) Париж алам мода.

„МОПР“

Солашты шука вэрэ „Мопр“ дон „Оссоавиахим“ йачэйкы-влэ ылыт. Тишкы члэнышкы шука сирбиктат. Комуньист-влэ, комсомолвлэ, пионьэрвлэат школвлэ йэйдэ анцылтэн тэшкы пырат, молы вэс эдэмвлэат—у бэлымаш вэрц ку шалга—цилэн ти кок вэрэат члээн лит.

Пасна кок ушэмгэ анчална.

Малан вара „Мопр“-ышкы пырат? Ма ылэш. „Мопр“-жы?

Манман сандалбикыштэна кугижэ дон буржуй кычык пэтыш, Совет кычык труйыш халык лошты цымыр халыкын вийдон у бэлымашым бэштэ. Молы сандалбикыштэжы, эчэ вэриушы буржуй цуцавлэок вуйдалтат, кугижаншыхал пивлэлаок лоштышты пэрэдалбит—утырак доходым роалтэ-нэштэ, труйыш халыкым: алавлэштэш пашазывлэм, солавлэштэш нээр хрэсэньвлэм пэзбиртэлыт, орлыкларат, йал пашаланымдон кого паришым бэшлэнышты лыктыт. Бэшкэ мындырланат, йаллэн йонгышкы лэктэш ирбикым ак пуэп.

Ку буржуй ваштарэш кэа, у бэлымашым бэштэш цаца,—

тэгэнь рэволюционервләм кычат, кызамытышкы питырат, мйскылат, шит йывыртат пуштыт.

Тэгэнь кырэдалмаш вэскид кугижаншывлә йыдэок ылэш.

Кырэдалшы рэволюционервләлән палшаш манын ти „Мопр“-эт бштәлтын.

Чльәнвлә оксам кым тылзы мычан түләт, спектакльвләм оксала анчыктат, сола халык лошты окса дон әдыр погы-машвләм бштәт. Тәгәлә совет сәндәлык кымдыкәш изин-ольәнок кого окса погына.

Вара ти оксам, молы әдырымәт вэс кидыштыш казамат-ышты шынцышы рэволюционервләлән, нынын йасын блы-шы сәмьйаштылән Москва гыц „Мопр“-ын Рыды комитьэт колта, вәрын-вәрышкы шәләтә. Тиды кого палшымаш ылэш. Тэгэнь палшымдон ма кырэдалшы әдәмвләлән куатыштым пингыдәмдәнә, кырэдалашәт нынлән каньылракын чучәш: кид-йалыштым лүлтәлнә.

Солашты кыдыжы эчә тәгә манәш: „Магань, вэс кид-вләлән палшән кашташ!“

Совет кычык лимы годшән вәт цилә буржуй кугижаншы-влә мәнмән вылкы пум лочыгә пырын шалгат: ма нынын алталымаштым анчыктәнок шалгәнә, пызырныкышты блы-шы труйыш халыквләлән йонгы корным әжәд миәнә. Мән-мәм анчән вэскид пашазывлә дон нәээр хрәсәнвляәт совет кычыкым бштәйнәшты, буржуй кычык дон пыток кырэдалаш тәрванылыт.

Сәдындон мәнмән совет сәндәлыкнам буржуйвлә таш-кәнок шунәшты. Совет кычык лимы андак мәнмән ваш-тарәш бшкымнан буржуйвлә сага когон шалгәвы... Кызы-тәт ороленок шалгат, вьрсым йәмдылән шалгат. Тәрвәтәш шанән колтат, пашазывләшты коммунист парты әжәдмьдон ирыкым ак пуәп, со буржуйвләлән әптыртәт. Тәгә мәнмәм әрәнок шалгат.

Кыцә вэскид рэволюционервләлән ат палшы вара? Ци-ләлән „Мопр“-ышкы пыраш кәләш, когораквләлән палшык-тат кәләш.

„Халыквлә лоштыш рэволюци вәрц кырэдалшывләлән палшышы ушәм“—тәвә тиды „Мопр“ ылэш.

Совет айо эртәрымәш.

Тагачы 18-шы мартын Кальиновкы солашты пиш лым-лы кәчы.

Март кәчы шокшы, ырыктә. Митингым сәдындон ольи-цәәш бштәт. Совет пөрт вьлны, копәратыя лапкашты, мо-лы вәрәәт йакшар плаквлә выльгыжыт, плакатвлә сә-кымы.

Ольицәшты бшкә солайәл гыц пасна вэс соләвләгыцәт әдәмвлә шукын погыненйт.

Тэвэ тымэньшывлэ рэдбін-радбін тымдышыштыдон ик-вэрэш эртат, анцыцок пионьэрвлэ. Йакшар плакым кычэн, йакшар шуанвлэ бивіртэн ашкэдыт. Тьянгыра йукдон мырымы тэгэнь мыры шакта:

Ныршар лоштышы ма,
Пионьэрвлэ ылбина!
Лудтэ анзык ташкална,
Кэрал пашаш йамды лина!..

Ольица покшалны кузэн шагалаш йори вэр бштыбми.

Тишкы цилан погынэвы. Пытариок парты йачэйкын сэкрэтэр попыш. Парижыштэ ылшы коммун гишан шуку ша-йышты. Рашкыдын кэлэсэ, палбиктэнок шокта. Андак кыды колыштшыжы—малан маланна тошты годшы вэс сандалык-ыштышым палаш?—шаналтэвы. Сэкретарь попэн пушат, вара ижы палэн шоктэвы.

— Парижыштыш пашэзбывлэ коммуным бштынэштэ ылын, ма совет сандалыкыштына тыналмыштым пыток бштэнэ манэш... Вара коммуна ма блэш, кыцэ бштэн шоктымла, кыцэ парты тиды гишан кредалэш—шуку, шукы шайышты.

Тыдын паштэк тымдышы попэн пуш. Ма—манэш ик ко-го пашам бштышна: вырйушывлам сынэн шушна. Эчэ вэс кого паша кодын—пыцкэмбшгыц лактын шоаш, цила керал пашаш тымэнь йамдылалташ.

Вара лыдмы-пөрт паша вктарышы попыш, вэс кидыш-тыш пашэзбывлалэн, вырйушы ваштарэш кредалшыывлалэн палшаш ужы...

Ты кэчын погыныш эдэмвлэ шукы палэвы, вэс кидыш-тыш пашэзбывлалэнат пүлэ оксам погэвы.

Вадэш комсомолвлэ дон пионьэрвлэ лыдмы пөртышты мырэвы, мадышым анчыктэвы.

Халык пөрт циц погыныш.

1. Тамдан солаштыда, йыргэцтаят кыцэ Совет айовлам эртэрят? Та кы-це айовлам эртэрэш палшэдэ?

2. Тышлалтыдэ—ку совет айовлашкы кашташ ак йараты, йукшы поп айо-влэм пиш жэплэ? Малан тэгэ ылэш?

3. Магань айожы ышым пырта блэш тымда, кыдыжы тупынь вэлэ сэрэ, кышан көргым—пурлыкым йамда, шиздалыкта, икты вэсым шушырыкта?

4. Солаштыда Совет айовлам йажон эртэрэш, йукшы айовлагыц труйыш эдэмвлэм карангаш мам-бштэн шокташ кэлэш? Ты пашашты тымэньшы ырвэ-эывлэ кыцэ сэмйаштыдэ, лыдмы-пөртышты палшэн кердыдэ?—шанэн лыкта, бштыдэ, кэзэтышкы сирдыдэ.

Сдан в производство 17-XI-31 г. Подписан к печати 31-XII г. 7^{3/4} печ. лист. 43200 зн. в печ. листе. Размер 18x26.

Райлит № 264

Тираж 3000 экз.

Заказ № 2146.

Типография Горно-Марийского Издательства. Козмодемьянск Маробласти ул. Ленина дом № 11 тел. № 12.

Вуйлыман

I-иш подтэмы „Вашталтылман“

стр.

Шүмбөлвлә	3
Мәнмән солашты мам выжалаг	4
Копэрацин доход кыш кәә	7
Совет сәндәлыкышты кыце хозайствым виәгдәнә	8
Кыце 5 иәш плән сәмбінь пәшә кәә	11
Ыштәш сөрбимнә	12
Завод нырлан, нырвлә заводлан	13
Труйыш арми	14
Копэратив бшкә пәшәжым анчыкта	15
Совет сәндәлыкышты кү торгәйә	16
Кид мастарын пәшәжы	17
Мары дон пыда	—
Адбърлык дон адбър шывштым корнывлә	19
Сирбшты кыце әдәм каштәш	—
Вьд вьлнй әдәм кыце каштәш	21
Тылыш	—
Көртнйи корны—сирпроход	22
Кыце әдәм чонгәштәләш	23
Аэроплан	24
Дирижабль	25
Иажо корны вәрц дә мотор вәрц	26
Автострой	—
Кәшкәвыш гыц аэроплан йактә	27

II-шы подтэмы „Фабрик-заводвлә“

Пылым машинә	29
Пылым завод	30
Кыд пиладон пылымашты	31
Кидмастарвлә	33
Фаврикышты	—
Кошы Марйи	35
Пәрви пәшәзбывлән пәшәштә лүдбшлә ылын	37
Ку вуйнамат	38
Микитә	40
Забастовкы (стачкы)	42
Кыце цәркы (попвлә) кугижәлән дә пайанвләлән палшән ылән	45
Николай Пәтрович	47
Пәшәзбы парты	49
Иосиф Виссарионович Сталин	50
Коминтәри	52
ВКП(б) (Комунист парты)	53
Иәчәйкывлә, комитетвлә, сйәздвлә дә контрольный камисвлә	54
Партын дисциплиныжы	—
Комсомол (ВЛКСМ)	55
Комсомол дон пионьәр организаци	56
Бәрвәзбы арми	—
Ләнвйи пәшәжы виән ыләш	57

II.

	Стр.
Пашазын пашажым совет власть каньылэмдә	—
Шужэн, йасыланэн пашам бштэн шоктэнбт	59
Кольчугин завод	60
Ударниквлә	64
Кого пашавлән планна	—
Малан Совет власть әрбимәшвләм (зайомвләм) бштә	66
Солавләшкы пашә вктярәш кәрәл эдәмвлә толыт	67

III-шы подтэмб: „Алан бйлбимәшбжы“

Кого алашты	69
Алашты	71
Ала көргы	72
Ала пашә вктярбимәш	74
Культур сэмбнь бйлбимәш	76
Район пашә вктярбимәш	77
Пашазы классын (йыхын) вктярбимәш	78
Пашазывлән, труйыш хрәсаньвлән ик вәш ушнымаш пиш цат ыләш	79
Ләннин тымдымашыжым бштәш йарал линә	—
Социализм ала	80
Сола хозанлык ала	82

IV-шбй подтэмб „Сола дон алан культур дә политык пәшәштбш ушнымаш“

Пошты	85
Куакажы кынбигәм колтән	86
Критон дон Иван	87
Аксурай Иван	88
Радио	89
Ала солам видә	90
Кнбигәм, журналым, газетым пәцәтлбим вәр (типографи)	91
Казәтвлә	92
Тымәншбй брвзбйвлә пашам бштәт	94
Культур пәшәштбй брвзбйвлә мам бштән кәрдыт?	95
„Искра“ дон „Правда“	96
Границә гач	97
Йбйбйрт пәцәтлбшбй типографи	98
Йакшар арми айо	100
Йакшар армин кәрәлжы	—
СССР дон капиталист сәндәлбйквлә	—
Йакшар арми пәрәгбшбнә ыләш	102
Вырсы годәш кбрәдәл кәртшбй эдәмвләм йәмдблән шоктәнә	—
„Осоавиахим“	103
Мары Область пачылтын	—
СССР-ышты цилә халык йишвләнок ик йиш права	105
С.С.С.Р	106
Фәвраль рөвольүци	107
Кугижән кычык ваштарәш, пайан йых ваштарәш кбрәдәлмәш	—
Вырсы рүжгымәшток 1917 ин фәвраль тблзбй толын шагальы	110
Империалист вырсы	117
8-шбй март—бйдырәмәш кәчбй	114
Анчыкыла кәмәш	115
Париж комуны	116
Мопр	117
Совет айо әртәрбимәш	118

6745

Мар.
4-39

Ашш 75 коп.

К
Ы М
Р А
Ы Р
К Ы
ИЗДАТЕЛЬСТВО
Цкк ала Кижирай
1932

Коллектив Горно-Марийских учителей

НОВАЯ ЖИЗНЬ

Комплексная рабочая книга для

III-го года обучения

II-тема.

